

Руслан Қапба

Иван Миқаиа
Ирҗиаратә хаҗсахъа

Аҗәа –2020

Книги обладают способностью бессмертия.
Они самые долговечные плоды человеческой
Деятельности
С. Самйлс

Иван Ирод-ипа Миқаиа ишәкәы «Имыцәаз акәицқәа»¹ иацу ацхьажәаҕы хапхьоит: «Иван Миқаиа дапсыуа поет иашатцәкьоуп «ахьзқәеи», атитулқәеи дрышьтам, урт ракәым ипстазаараҕы ацхьа иргыло. Рапхьа иргыло – ацсадгьыл абзиабара, ауаҕра, аламыс роуп, ацсуа идоуха ауп». (Миқаиа: 2019:7).

Арт ажәақәа равтор абаҕхатәра змоу апоет, апублицист Алхас Чхамалиа ииашаны иазгәеиҕеит Иван Миқаиа ипоезиатә кредо, дзышьтоу, гәтакыс имоу, ирҕиаратә цсымчхара зыргәатеиуа, мцас иатцоу. Аха ари ахшыҕзцара зынзаскгы иаанагом ашәкәыҕы апоет, ахатыртә хьзқәеи атитулқәеи иатәашьара атахым хәа. Мап, досу данапсаха, иатәоу далахәыдамзароуп. Ус ақатцара хақуп, иламысуп, насгы алитературатә цстазаара иатәышьтроуп. Апоет Иван Миқаиа ирҕиаратә хаҕсахьа иазкны ишаанагара иҕоу усумтак зҕырц ианақәыск баша ахы сымки ааскьатәи абицара иреиуоу Алхас Чхамалиа иажәақәа рыла, избанза, акы уи ахшыҕзцара цабыргыхаҕоуп. Ус шакәу лабҕаба ишьақәнаргәҕоит аизга «Имыцәаз

¹ Иван Миқаиа. Имыцәаз акәицқәа. Ақәа. Ацхьынтшәыкәтыжьырта 2019

акәицқәа» еидызкылоу ажәеинраалақәа. Җбагы, иаабойт ашәкәы ацхьяжәа автор ихатагы апоезиа зака изааигәо, аилкаа шимоу, игьама шаҳараку, уи амч шиныруа...

Иван Миқаиа уажәшьта қәралагы дмацзам, ицышәагы ыкоуп, илагалагы ацсуа лиературатә «махәырстағы» иубартә, уазхьяцшыртә ианыцшуеит, дыздыруа, ипоезиа бзиа избо ацхьяоцәагы имуоп. Уи кырза атцанакуеит арҗиарағы. Урт роуп нацънатә аахысгы ашәкәи автори рыцсынтцы знапы, иану рынарха зроууа. Насгы иахья – адунеизегьтәи ацивилизация иарҗиаз атцаарадырра атехникатә прогресс иамехакзаны игәаазшәа ианжәыло аамтазы атехникатә ацхьяо ижәоахыр акара ашәкәи автори иртаху даеакы азбахә аҳәара удаоуп. Акомпьютертә асистема аеырцацашькны аҳра анауа аамтазы ажәа сахьарк знапы алаку арҗиаоы даеа зны еицшынкәа идыруазароуп, гәыла, цсыла иныруазароуп итакцхықәра, ацклацшра, ашәара, азара шатаху даеакала иухәозар, дызхаану атехникатә эпоха цьбара агәы зырцсаҳәаша, ихызхыша малк змам, идеиалагы тцакылагы, сахьаркыралагы еикәхапс икоу афымтақәа рапцара шихәтоу. Ари атагылазаашья штцабыргхатоу, иахьатәи ашәкәыофы итаҳәара атахзам ихата ибзианы идыруеит. Сара мацара истааласыршәаз убри ауп зызбахә сымоу апоет Иван Миқаиа ипоезиатә рҗиамтақәа (ишәкәы «Имыцәаз акәицқәа» еидызкылоу ажәеинраалақәагы убрагь иналатцаны) санрыцхья ирытцызбааит аоада исхәаз ахшыоццара аамта цьбарей арҗиараҗи реизыкәзаашья шымариам, ацхьяо ижәоахыр иоурц дитаххарц азыҳәан даеа аамтанык еицшынкәа ихы цьбаба аирбароуп, ацхзы каитәароуп ирҗиаратә лаборatoriaғы, мамзаргы «имхурстағы».

Жәахәарада, алитература ршаз аахыс, ашәкәыџџы изы, ибаџхатәра егъа амч, алша гәгәазарагы, абла тры ахазаргы имариамызт асахьаркыратә џымтақәа рапцара. Аха иахьа атагылазаашьа зынза даеакуп, изахамхәарызеи, иуадаџуп ацхьаџ ихыхра, игәы акра, уахь днеиаанза дымџахызкьақәоу кыр ыкоуп. Сыззааиуа, абри абас шакәу ибзианы идьруеит хзыхцәажәо авторгы.

Ацхьаџ ухатцкы, еилхаргараны икоу апоезиатә џымтақәа рышкә хаиасаанза уааи, хәицапхьап уи иаазыркьаџу инысымџа. Уака иаабойт апоет ипстазаара акнытә ацхьаџ зәлымхара ззиуша, насгы уаанза измырдыруаз ганқәак, еихаракгы ирџиаратә мџа иахьысуа азтаарақәа рџы. Уи адагы дарбан шәкәыџџызаалакгы инапала ииџыз инысымџа жәынгы џангы кыр зтазкуа документ фактны ирыпхьазойт алитература тцааџџеи акритикџеи.

Уажәы ажәа ахтап апоет инысымџа:

«Сара, Иван Ирод-ица Миқаиа сиит июль мза 29, 1949 шықәсазы, Очамчыра араион Кәтол ақытан, Тур ихәы ахаблаџы.

1967 шықәсазы салгеит И.А. Кәағәаниа ихьз зху Кәтолтәи абжьаратә школ.

Сара саныхәычыз аахыс апоезиа абзиабара сныруа иалагеит. Хәџнатаџы, сашьа еихаб Мушьни ибзоурала апоезиа ацәашьы лаша аркын. Мушьни ажәеинраалак аниџлак, кры здыруа азә сакәызшәа дысзапхьон, нас стәаанагаразы дсзтаауан, исгәапхо, исгәампхо еиликаауан. Иклалалон ажәеинраала данысзапхьоз акык-џбак ажәақәа ртакы анысзеилымкаауаз, уи аниасхәалакь деигәыргьон, нас урт ажәақәа ртакы еилыскаартә исзеитеихәон. Убри иабзоураны

иахъа сара ицэгъамкѣа еилыскаауеит Мушьни ибызшѣа дызлаѣуаз. Саргъы иара сиѣыцшны жѣеинраала хѣыцкѣак рыѣора салагеит. Рацхъа урт рцѣыргара стѣахымызт. Аха нас-нас Аѣѣантѣи данаалоз урт исырбо салагеит. Иара даара игѣарцханы дрыцхъон идызгалоз, нас иагыз, иабзаз еилыскаартѣ исеихѣон, иагъсзиришон.

Уи адагъы сан Хѣыхѣа Шъардын-ипцѣа Касланзиа ажѣлар рѣапыц хѣамтѣкѣа рацѣазаны илдыруан, атцыс бызшѣагъы налатцан. Саргъы сан лыбзоурала урт сшыхѣычыз ргъама скуа салагеит. Саб, Ирод Естат-ипцѣа Миѣаиа Аѣѣатѣи ашьхарыуаа рышкол далгахъан, аѣытсовет ахантѣаѣыс, араиком инструкторс аус иухъан. Ашѣѣѣѣѣа дрыцхъон, ацсуа сахъаркыратѣ литература адагъы аурыс литература Толстои, Достоевски, Чехов, Пушкин, Лермонтов рышѣѣѣѣѣа иман, дагърыцхъахъан. Цытк саныѣеидас саргъы ашѣѣѣѣѣа бзиа избо салагеит. Уамашѣа ипцшзан хъахъынхоз ахѣыпцшза Тур ихѣы. Иахъагъы схѣыцраѣ уи ахѣыпцшза сыкѣуп, исаѣауеит уа ацсабара зыршанхоз ацсаатѣ рашѣахѣабжъ. Уигъ, хѣарада, иацхрааит схѣыцраан исызцѣыртцыз апоезиа абзиабара, иахъанзагъ, цсраѣенынзагъы, сара исзаанхо.

Ирод Естат-ипцѣа Миѣаиа Кѣтол аѣытѣ анаѣсангъы, араионаѣ еицырдыруаз хатцан. Иара дабицзатцѣын, иахѣшьа 18 шыкѣса шылхытцуаз дипцѣахъан.

Аб Естат нхаѣнаган. Ицзатѣѣ илшоз ала ак игмырхакѣа диаазон.

Ирод Аѣѣа ашьхарыуаа рышкол аѣы атцара итѣахъан.

Кѣтол аѣытѣѣ еиуеипцшымыз анапхгаратѣ матцуракѣа ныѣѣѣѣѣахъан, дыѣкан стѣршинс (аѣытсовет ахантѣаѣыс)

Саб избахэ анысхэах исгэаласмыршэар ихақым фактк. Уи убри ауп: 37 шықэса раан Ирод Миқаиа Кэтол ақытае аус аниуаз, иара ибзоураны Кэтолтэык азэызатцэыкгы абри азыбларатэ шықсқэа дрыламзит. Абри атэы инартбаан иазгэатоуп Мушьни Миқаиа ироман «Ахка» аеы. Иаб ихыз цсахны иказаргы, ароман афырхатца хада иаб Ирод Миқаиа иоуп. Ацынцэтылатэ еибашьра ианалага уи Очамчыратэи араик партиае аус иуан инструкторс. Иара ихатэгэапхарала цшьоык ахшара (ацкэынцэа мақағамхэақэа) рани рабдуи ирзааныжыны афронтахь дцеит. Аибашьрае акыр мыкэмабарақэа ихганы деибганы дхынхэит.

Ихшара хэ-оык ацкэынцэа иаазеит ицшэма цхэыс Хэыхэа Касланзиа-цхаи иарей.

Хэыхэа Касланзиа Леуарса Касланзиа иахэшьеихаб лакэын. Саб ицстазаара атыхэтэантэи амшқэа ркынза Кэтол аколнхарае аус иуан иеуеипшымыз атыцқэа реы. Ицстазаара далцит 1983 шықэсазы.

Даеакгы: Сара разкы бзиас исоуит ашколае атцара сзыртцоз артцаоцэа хатэрақэа: И.Н. Асазба, А.К. Сычынаа, Р.К. Кэағэаниа-цха, Г.Б. Кэарсаииапца, П. Б. Тапагэуа. Урт сажэеинраала хэычык цэара акыпцхьяеы ианырбалакь сара сеиха дара еигэыргэон, сгэы шьтырхуан. Урт цсабарала дыррала, уафрала, уаа аамысташақэан, уаа хатэрақэан. Урт исыртаз хымцада ирацеоуп, икалап убри иабзоуразаргы кыр аамта сцэыбжыхазаргы споезиа амыцэара, иахьягы сгэы ахьарцхо.

Ашкол сантаз ашықэсқэа раан сажэеинраалақэа акыпцхьяхь ицэыртцит ажурнал «Амцабз», агазет «Ацсны кацшь» реы.

Ашкол саналга, 1967 шықәсазы сҭалоит А.С. Пушкин ихыз зху Қартәи ахәынтқарратә педагогикатә институт, аурыс бызшәеи алитературеи рфакультет.

Саныстудентыз ашықәсқәа раан сажәеинраалақәа акыпцхь рбо иалагеит ажурнал «Алашара», агазетқәа «Ацсны қацшь», араионтә «Акммунизм ахь» рҕы.

Иара убас искыпцьюан астатиақәа, аочеркқәа ажәакала поетк, журналистк иаҳасабала ашьақәгылара саҕын.

1972 шықәсазы аинститут салгеит. Сраион рахь саашьтын усура. Очамчыра араион усқан атцара акәша еихабыс иказ адисциплина бзиа избоз, ауафы аамысташәа Иларион Лабахәуа иқәтарала 8 классктәи школк ахь директорс скартцарц збаны иқан. Аусура алагара сахымзакәа ашьырхынтц чымазара иахкьаны Ацсны салымтцыр ада псыхәа сывамкәа сықәхеит.

Сеитахынхәит Қартк а. Қарт инхоз, асовет ар рматцурәҕы аус зуаз ацсуа полковник Гьаргь Михаил-ица Аршба ицхыраарала усура акомҕар еидгыла организциак ахь срышьтит. Убри нахыс иалагеит акомҕартә, партиатә сусуратә биография.

Анаосан атаацәара салалеит. Сыпшәмапцхәыс Лиудмила дапсыуоуп, шьтрала д-Арасазыхьтәуп. Лаб Канта Қацьяиа дполковникын Асовет ар рматцурәҕы аус иуан, Ацынцътәылатә еибашьра ду далахәын. Хапсадгьыл ду СССР азы ашьа казтәахьаз ацсуа хатцан. Сара Қарт аамтказ акомҕар еидгыла араиком аобатәи мазаныкәгаос сықан, нас акыршықәса инеицынкылан акоммунисттә партия организацияқәа рҕы аус зуан, апартиатә комитет мазаныкәгаосыс ,араиком аиҕекааратә

ҕәша инструкторс. Салгахъеит Бақәйтәи иреихазоу апартиатә школ диплом қацшыла.

Анаосан акоммунисттә партия анхыбгала сияган ацара-дырра аминистрра асистемахъ. Скатқан абжъаратә-техникатә цареиурта адиректорс. Зныкымкәа салырххъан араионтә Совет аепутатс.

Сахыҕазаалакгы, сызҕызаалакгы, споезия стәы итцхон, аамта шысзымхозгы иналаршә-қаларшәны цәахәақәак анызмықуаз сзычхауамызт. 1992-93 шықәсқәа раан Ацсны аибашьра ианалага Қарт сықәымтыр амуит. С.У. Багацшь ицхыраарала стаацәа сыманы Владикавказка сцеит. Уа сынхон аибашьра еилгаанза.

60 шықәса сырзааигәахо саналага счымазара иаха ихеуа иалагеит. Саргы стаацәа сыманы, сусура кажьны, исымаз, исыхзыз зегъ ааныжьны сыцсадгьыл ахъ схынхәит.

Қыцъа ахшара срабуп: зғабки, чкәынаки, хә-қык амоатацәа срабдууп.

2008 шықәсазы итытцит хаз шәкәны сажәеинраалақәа реизга «Агәыҕра», 2010 шықәсазы ақбатәи сажәеинраалақәа реизга «Атцх шкәакәа», 2012 шықәсазы ахцатәи сажәеинраалақәа реизга. «Амш асаркыа», 2014 шықәсазы ацшьбатәи сажәеинраалақәа реизга «Алахьынтца ацша», 2016 шықәсазы ахәбатәи сажәеинраалақәеи, сажәабжъқәеи еидызкылаз ашәкәы «Алакәқәа ышта», 2019 шықәсазы итытцит ақбатәи сажәеинраалақәа реизга «Имыцәаз Акәицқәа».

Сажәеинраалақәа (ирацәамзаргы) еиҕаганы итытцхъеит урысбызшәала, қыртбызшәала, уацсбызшәала.

Снысымқәаҕы исгәаласыршәар стахуп жәеинраалак атоурых.

1978 шықәсазы акәын. Сара усқан Қарт азауадқәа рыхьз зхыу араионаҕ ,акомҕар еидгыла араикомаҕ аус зуан.

Ғнак, апартия араиком актәи амазаныкәгаҕ иусеилыргаҕ ател дысзасит, ухал ирласны актәи дупцхьоит хәа.

Сара даара ихьаазгеит дысзыпцхьоз.Избанзар уи дзыпцхьалоз акомҕар еидгыла араиком актәи амазаныкәгаҕ иакәын. Сара хатала уи дысмыпцхьацызт. Усқан апартия араиком актәи мазаныкәгаҕс иказ Рамаз Анатоли-ица Гоглидзе иакәын.

Али-апси рыбжьара актәи идкыларта ауада сныҕналеит.

– уҕнал дузыпцшуп лхәеит иусеилыргаҕ.

Саргы сыҕналеит. Бзиала уаабеит апхаз, ихәан дысхатцгылеит. Саргы апсшәа иасхәеит.

– Абра утәа ихәан истол хагыжь ду апхьа снаиртәеит.

– Уара апсшәа бзиан иудыруама хәа дсазцааит.

– Ааи, издыруеит схәеит, сажәа еитцымхцәакәа.

– Лассы храйон иаҕааран иҕоуп хыпцхьазарала ирацәоу Апснытәи аделегация. Аипылара мҕапысраны иҕоуп Дмитров ихьз зху авиациатә зауадаҕ. Сара истахуп абри аипылараҕ уқәгылан уцәажәрц апсышәала. Уаанза азауадаҕ уцаны алозунгқәа ирыҕоуа гәата, уапхьа, уаҕтас, цьара гхак хцәымцааит ихәеит.

– Ибзиоуп схәеит. Нас сиязцааит, иҕалоума аипылараҕ иааркьаҕены асасцәа апсшәа нарахәаны, Апсадгьыл иазкыу схатә жәеинраала сапхьар.

– Зынзак азамана, ихәеит Рамаз Анатоли-ица. Аипылара аены, пшьба-хәба метра ицоз алозунгқәа апсышәала азауад атерриторияҕ икыдын «Бзиала шәаабеит асасцәа» ухәа итцегьгы. Азауад

атерритория иааталейт ирацэаоны асасцэа. Асасцэа дрыцын, имфацигон, Қырттэыла акомпартия ацентр комитет агитациеи апропогандеи рык эша еихабы Нугзар Енделазе. Асасцэа ркынтэи сара издырит Б.У. Шьынқэба, Владимир Аөзба, Алықьса Аргэын.

Аицылара мфацысуан акультуратэ ханае, Цшьышэоык еитцамкуа азал кэапеишэа итэын. Аицыларае, ақэгыларақэа рыгэтахьшэа саргыы ажэа сыртеит, сыхьзи, сьжэлей, сматцуреи хэаны.

Иааркьяены апсшэа расхэеит асасцэа, нас сажэеинраала «Ацсадгьыл» захьзыз сапхэеит. Саныкэтцауз, – уааи дад аранза ихэан Б.У. Шьынқэба дсыпхэеит, уабатэиу хэа дсазцааит.

– Кэтолтэуп схэеит.

– Мушьни дызлаузыкои ихэеит.

– Сашьеихаб иоуп схэеит.

– Абри ажэеинраала сара исыт, уара даеа егземплиарк умазар ихэеит.

– Сара ғырхэала издыруеит, схэан абгыц наисыркит. Нас жэамышка рышьтахь сашья Мушьни ател дысзасит сажэеинраала «Ацсны қацшь» ишаныз сеихэеит. Уи атытра зыбзоураз Баграт ду иакэын.

Абар уи ажэеинраалагы:

Сыцсадгьыл

Сара исыздырам абри адгьыл иахтысхьоу,

Уи сахааным атоурых иагахэеит.

Амала закантэ абра афыртын ықэсхьоу,

Сызхылтцыз ирхэамтан исахахэеит.

Исахахъеит сыцсадгъыл амца ацралан,
Геи-шьхеи ирыбжьаршәу адгъыл шбылхьоу.
Сабацәа-рабацәа амшын ихцалан,
Ала затә кыууа ртыцаф иштәахьоу.

Сыбла иххало асахьақәа бжьарзны,
Схәыцра пхьацан схы-сфы аччацшь антцо.
Сацхьа иаацәыртцуеит, сышьхақәа иртазны,
Иахьатәи сыцсадгъыл са сымџа қәызтцо.

Снеиуеит игџофарамкәа сшьапы ргыло,
Уажәоуп ианхацсырк сымџа-па.
Аха ицшзоуп, иразуп са сзықәгылоу,
Сзааз сшьамдгъыл сгәығырта.

Сқәыцшра иснағаз амтцәыжџа сәатцак,
Сашьтоуп исыцшаарц сынасыц ахьыкоу,
Сара зегь иреиғьу аразкы сымоуп.
Сашәа хәыц ззыскыз ацсадгъыл ахьсымоу.

Қарт инхоз, аус зуаз ацсуаа ртцеицәа рзы ажәақәак
Сыцстазаараф акырза атцанакуеит сара Қарт аус анызуаз
сзықәшәахьаз, изныкымкәа зыџнқәа рфы снеихьаз ацсуаа ртцеицәа
дуқәа: Аршба Сократ Иаков-ипа, апрофессор, ахирург ду, Чачхалиа
Михаил Фиодор-ипа, ашәартадара аматцурафы кыраамта аус зухьаз

ацсуа патриот иаша, Агба Владимир Константин-ица, аполковник, арратә, ахәынтқарратә усзуфы, Аршба Гьаргь Михаил-ица аполковник, Қарт іказ Урыстәылатәи архәтақәа руак аштаб еихабы, Бжьаниа Борис – аполковник.

Омар-кьаф ица Константин – ацьынцьтәылатә еибашьра аан апырф, Жданов афронтахь зныкымкәа дызгахьаз, хәнеибадыр дтәанчафын.

Допуа Владимир, атрест адиректор ихатыцуафыс аус иуан, атаацәа хазына драбын. Убарт ирызкны аочеркқәа зыфхьан саныстудентыз, агазет «Ацсны кәпшь», араионтә газет «Акоммунизм ахь» ирнылахьан.

Абарт ауаа рыуафара, рацсуара, ахаан исхаштуам. Урт есымша ацхыраара рыртон Қарт атцара зтоз афар, ма усказ инеиуаз ацсуаа, рчеицьыка сфахьан, уи хаштра сзақөым. Срықәшәахьан, хатала хаибадыруан Қарт атыц дукәа рфы аус зуаз ацсуаа рчеицәа хатәрақәеи сареи. Хатала: Архип Мирон-ица Лабахәуа, Зураб Лабахәуа, Енвер Ераст-ица Қапба, Валери Хынтәба.

Аишаз арт иацсуаа дукәан, са сеипш икәыпшыз апартиатә, ахәынтқарратә ,усураф рацхьатәи зшьафәқәа еихызгоз рзы имфақәтцацәан.

Ацхьаф ухаткы, ишубо еипш апоет Иван Миқаиа иаркьафзаны иифыз инысымфа иханахәоит акы, Ацсны антытц уи еиуеипшым атакпхықәратә матцурақәа рфы лытцшәа бзиала аус шиухьоу, апышәагьы шимоу. Фбагьы, уи дахьыкәзаалакгьы апоезиа абзиабара иман, данкәыпшз аз псабарала ицәа-ижьы иалалаз абафхатәра аматц иуан даеакала иухәозар, ажәеинраалақәа ифуан, уахь ихон ихы-ицсы зегьы. Цабыргуп, инысымфа ишахәо еипш еиуеипшым амзызқәа ирыхьаны инеипынкылань арфеиара аус иеамаидартә атагылазаашьа

зыкамлеит. Ибафхатәреи иареи аинтервалтә аамта рыбжьалт, даеакала иухәозар аеынкылашәа иқан. Аха, насыпны, абафхатәра иаша, ашьха шыапафы азыхь зхы ытцызхыз иафызоуп, иузытцәахзом, иахья акәымзаргы, уатцәы иара афункциа нанагзароуп.

Ари ас шакәу хьахәа-хьачарада хзыхцәажәо апоет ирфәиаратә мөа аныпшыларә амацарагы иахнарбоит.

Иван Миқаиа инысымөафы ишазгәеитә еипш, ишколтә, истуденттә тцаратә шықәсқәа раан ажәеинраалақәа рыдагы ифунан астатиақәа, аочеркқәа, ажәабжьқәа. Абрақагы уи ибафхатәра аапшит ацхьафцәа ирбартә еипш. Урт рнылон агаетқәа «Ацсны қапшь» (уажәы «Ацсны»), «Акоммунизм ахь» (уажәы «Ерцахә»), ажурнал «Алашара»... Астатиақәеи аочеркқәеи рызкын зыхьз зыпша нагаз, хтәыла антытцгы ирдыруаз ацсуа рцеицәа хатәрақәа. Аөада исхәаз арцабыргразы иаазгоит фырпштәкәак рацхьатәи ацсуапырөцәа иреиуаз, Ацынцьтәылатә еибашьра дузза иалахәыз, згәышцы зегы хәынтқарратә хамтала ифычаз Николаи Омаркьаф-ипа ифырхатцара атәы зхәо аочерк «Амтцәыжәөақәа». Уи кыпцхын агает «Ацсны қапшь» 1969 шықәсазы итытцыз аномеркәа руак афы. Хацхьафцәа гәахәара дула ирыдыркылеит ацсуа апырөфы гәымшәа ифырхатцара аазырпшуаз аочерк. Ашьтахь, пытк антцы абри ацсадгыл асолдат изкны аочерк икыпцхит ажурнал «Алашара» адакьақәа рфы ааскья ихапхаз, еицырдыруа ацсуа шәкәыффы Никәала Хашыг.

Арт авторцәа афыцьягы машәыршәа акәзам рсахьаркыратә очеркқәа Николаи Омаркьаф-ипа изизыркыз. Уи Ацсны ашьауардынқәа – аибашьцәа-апырөцәа – гәымшәақәа рплеада дахатарнак иашан. Иара ихала иакәым, ипшәма пхәыс Валентинагы

аибашьра амца далагылан, зны ахэцэа рыцсы еикэлырхон, даеазны лхата абцъар кны деибашьуан, ацсадгьыл ашьалуан. Аочерк «Афырхатца имоала» акэзар, уи изкуп зтакпхыкэра хараку арратэ матцуракэа рёы акыр шыкэса инеипынкыланы аус зухьаз ахьз-ацша змаз ацсуа полковник Борис Мираб-ица Бжьаниа. Ари аочерк акьыпхь абейт агазет «Ацсны Капшь» акны (1969 шыкэсазы итытцыз).

Ари ацсуа полковник Ацынцътэылатэ аибашьра ду (1941–1945) аштахьгьы акы шыкэса иеипынкыланы зтакпхыкэра хаакыз арратэ маураёы дыкан. Атцыхэтэан, эачаа дцааза, уи аус Иуа Аахы-Кавказтэи аатэ округ аночальник, аинрал Лебед ихатыпуаоыс. Иван Миқаиа ари аочерк аниоуаз дыстудентын, иаацьюушьартэ апышэа змаз журналистк еипш игэылтэааны итцааны исахьаркны, иааирыпшит ифырхатца дызнысыз, ицъабааз, ишэартаз, зтакпхыкэра ыказ ацсадгьыл асолдат фырхатцара згымыз амоа, насгьы иара еипш ага хэымга иёагылаз хаибашьцэа доуацшькэа рхаёсахьакэа атцубаартэ еипш атипра аланы.

Ашьха қыта пшзаё ииз, иаааз, арра аганахь алагьы атцара ду змаз аполковник, хацсадгьыл ду ашэарта гэгэа иантагылаз абцъар кны ага хэымга имца қюуқьад иалагыланы еибашьуаз 148-оык Арасазыхьаа рыцкэынцэа адоумыжьхақэа (иазгэахтап урт рахьтэ 108-оык шызхнымхэыз) азэы хэа дрылагылан Канта Кычын-ица Қацъаиа.

Иван Миқаиа уи изикыз аочерк ахьз рыцшзагас иауитах «Арасазыхь инаркны Будепештынза» хэа. Аоымта ахьзи атцаки еицнаргоит, еиҳа узааигэаны иухэозар, Арасазыхьаа ртцеи бцъар мцала хтэыла ду СССР хэа изышьтаз шихьчоз Европа агэы акынза дназеит. Ацсадгьыл асолдат Канта Қацъаиа дызнысыз ихьантаз аибашьратэ мөеи уи

нахыстәи иарратә матцуреи ртәы зхәо зеггы аочерк аҕы аарпшра шамуаггы, уи автор илшеит ифырхатца ипстазааратә нысымға ацхьаф еилыхха ибартә еипш ахаҕсахьа апцара. Аочерк акыпцхь абеит 1969 шықәсазы итытцыз агазет «Акоммунизм ахь» аҕны.

Ацхьаф ухатцкы, Канта Кычы-ица Қацаиа изку аочерк азбахә анысхәах, истахуп исгәаласыршәарц акырза зхытцуа, схата сызхаау, уи идхәалоу хтыск. Канта Қацаиа Арасазыхь фхалатәи алаататә школ (уажәы С.Е. Қапба ихьз зху абжьаратә школ) аҕны еихабыс дыҕа. Ус аибашьра ду антцысы Арасазыхьаа рычкәынцәа азәырфы реипш ,абцар кны апсадггыл ахьчара ицоз днарылалт иарггы. Хара уи итафцәа хәычкәа – актәи аобаәи акласскәа рҕы итәаз, хара хтәала хартцафы арра ицара хьааигеит. Избанзар, рцафок, аазафок иахасабала хишьцылахьан, бзиа даабон, иарггы напы хадкыланы, хәгәцаракны атцара хиртцон, дхааза данхәацәажәоз, данхәабжьоз, илактакәа ирытцубаауаз аразра, агәыкра, ипшзара ххыркуан, хаблакәа траа хихәапшуан, хәизызырфуан. Имҕыгыз, ицьбараз ажәак ихәоны хмахацыт, ххәычкәамыз, ииашамкәа цьара ххы мөапаагарггы, ажәахаала ихәлиркаауан иҕахтцаз шиашамыз, хазирхәыцуан.

Канта Қацаиа 1943 шықәса антцәамтазы дааит фымшҕа хәа итаацәа рбара. Хара уи итафцәа ари ажәабжь акласс аҕы ианхәа хәуккәа ааныжьны, хгәырҕатцәа хәибарыфны (хашкол иацәыхарамызт иахьынхоз) хцеит ибара. Уи ихатыпан рцафок аус зуаз Дусиа Сақаниа дахпырхагамхеит, хәулышьтит. Абар хәибарыфуа Қацаиаа рашта ханталт. Ибацәа рацәан, иаауан, ицон. Хара иаадыруаз хартцафы дабаҕаху ичынкәа цырцыруа, ирматәа ишәтцаны дгылоуп афицар дыпшзаза. Исгәалашәоит, иахьаггы исхаштуам даабарц хәхьнеиз заҕа

деигэыргъаз, зака ихы-иҕы арлашаз. Харт зегы азэазэала хашьтыхны (хнеира игы ишахэаз иадырганы) хгэыдикылеит, нас зегы даахалапшны – атцара шэтцала, шэыртцаоцэеи шэтаацэеи рхэатэы хашэтцала, апсынтцры ду шэымазааит – ихэеит агэахэара иоуз ихы-иҕы ианубаалауа.

Уи ашьтахь иан апхэыс ахкэажэ Маглониа дааины хлыманы ибара иаауаз рзы ихиаз аишэахь хналгеит. Хара хтэала мап хкит, аха илымуйт.

Иван Миқаиа инапы итцытцит аруаа иреиуаз изку даеа сахьаркыратэ очеркгы. Уи арратэ матцураҕы акыр шықэса аус зухьаз, зцабааи, зыххь-зыпшеи ыказ аполковник Гьаргь Михаил-ипа Аршба иакэын. Абракаггы, егырт иочерккэа рыкны еипш, автор апхьаоцэа рхаҕы ианхартэ идирдыруеит ифырхатца ихигаз аинтересс ду зцо ипстазааратэ моа удао. Икоуп итеггы зызбахэ ухэаша апоет дышпублицисту шахатра зуа аочерккэа, астатиакэа урт еиуеипшым апериодикатэ кыпцхь ианылахьеит. Убас икоу иреиуоуп Владимир Допуа изку астатиа. Ари Қарт аресторанкэеи акрыфартакэеи ртрест аихабы ихатыпуаоыс аус иуан. Уи иуаоҕреи иаамысташэареи, иусура иднатоз анапынтцакэа такпхькэралеи иахьынаигзоз азы хатыр икэын, ихьз, ипша ыкан апсуак иахасабалаггы. Абарткэа зегы аныпшит автор истатиаҕы.

Иван Миқаиа журналистк, публицистк иахасабалаггы дышхэадамггы (ус шакэу шахатра руеит, аоада зызбахэ схэаз рнаоысанггы иахьа уажэраанза ииоҕьоу, иикьыпцхьоу астатиакэа аочерккэа), дхэыцаахыс нцэахэык еипш иипхьазо, дзымтцахырхэо, игы итыхо, дызмыртынчуа ипсадггыл нбан дула изырбо, амгэарта

итигаз ипоезиа ауп. Итцабыргхатаны, абраќа Иван Миќаиа ихатә хаҕера иманы, иабицара иатәу ацсуа поетцәа дрылубаауа дыќоуп. Иара изы ишьардазоуп апоезиа анцәахәы дизыгъагъаны (ари изтышыу ажәа зегъы рапхъаза Дырмит Гәлиа ихы иаирхәеит ақыртүа поет ду Акаки Церетели ацсуа пстазаара иалхны иџу, цсра зқәым ипоема «Абазеи» ацсшәахь ианеитҕеигоз. Иаагап ахатагъы: «Анасыпгъы ааизыгъагъан, абри азгъы дхәыданамтәит, – абзиақәа хкыла иреиғъыз ,убри ишќа лхы нанархеит)², ибаџхатәра излашьашәалоу ала хмилат адоухатә культурақәа зегъы ирыцку хсахьаркыратә итература аматц аура ахынасыпхаз ,уи атаацәара ду ацхъаџ гәцәахакрала дахъалибаауа.

Иван Миќаиа игәамбзиара иахќьаны Апсны антытц акыр шықәса дшыќазгъы ацсуа критикцәеи, алитературатцааџцәеи, иколлегацәеи иркыпцхъауаз иажәеинраалақәа зәлымхара рзыруан, ирбон абаџхатәра змаз ацсуа поетцәа дшреиуаз. Ус шакәу ахәоит, ипоезиматә рҕеиамтақәа рхаҕера аазырпшуа иазыркыз рыстатиақәагъы. Абар Иван Миќаиа иажәеинраалақәа ирызкны афилологиатә тцаарадыррақәа рдоктор апрофессор ,академик Валентин Кәағәания «Агәи ацси ирхылтыз апоезиа»хәа хыс измоу астатиаҕы ииџуа: «Апхъанатәгъы ихәатәны исыпцхъазо убриоуп, И. Миќаиа ипстазаара ахықәкы хада – арҕеиара ус – иацу атакпхықәреи ауадаџрақәеи ибзианы еиликаауеит. Уи атәы иазышахатуп апрограмматә ќазшьа змоу иажәеинраалақәа «Ажәа сахьарк ашәа ахылтцуеит», «Сажәеинраала», «Исахәытхәытуан ажәеинраалак», «Ашәа затцәык иадамхаргъы...», «Сцәахәа сашьталан сцалап...» Араќа хлитература ауасхыршьтатцаџ Д. Гәлиеи уи имџа ианылаз егьырт

² Д. Гәлиа. Иџымтақәа реизга ахәбатәи атом. Ашәыќәтыжыьырта «Алашара» 1985, ад. 47.

арҗиасцәа: И. Коғониа, Б. Шьынқәба, А. Лашәриа ухәа азәырҗы
реицш апоет зегьы ирыцкны ибоит иажәеинраалақәа рҗы гәаартыла
ацхьаҗ иацәажәара, «Аиаша шиашоу ахәара». «Сажәеинраала» хәа хыс
изитаз иҗымтаҗы апоет ирҗиартаә гәтакы аахтны ихәоит:

Сажәеинраала җеи узхәозар,

Уеихымсыҗын ихәала.

Иухәо ацхьаҗ игәацхозар,

Уаанымгылан, ушәахәала!

И. Миқаиа дпоет лирикуп ,ахантаә җахәхәагас ишьтихит зышәагаа
дуум, еихарак хца-цшьба строфа иртәзо ажәеинраалақәа. Дыҗуеит
аклассикатә поезиа аформеи атрадициақәеи инарықәыршәаны, дануп
Б. Шьынқәба, Т. Ацьба, Р. Смыр ухәа ацсуа поезиа «абчарахцәа»
рхьымҗахәастә. Ари атагылазаашьа атакцхықәра идызцо акоуп,
избанзар зызбахә ххәаз арҗиасцәа раамышьтахь ари ахырхартаҗы
поетк иахсабала аеышьақәрыгәгәара, ахатә бжьы аргара ус
иагымариа» (Миқаиа 2019: 172).

Академик Валентин Кәағәаниа истатиаҗы иаабоит уи дзыхцәажәо
апоет ипоезиа еилацалоу ихшыҗцарала итцааратә лацшхәаа
ишытцигаз, уи адоухатә цсымчхара ахьынзаҳараку, еиуеипшым
амзызқәа (ачымазара, ацстазаара атагәтасрақәа) ирыхкьаны
ирҗиаратә усура аамтала еипызкьашаз апықәсларақәа аиузаргы
абаҗхатәра иашатцәкьа аҗахәы амхәар, абжьы амыргар шамуа ухәа
итцегьы. Иара убастцәкьа акритик иафиршәом апоет ари нахыстәи
ирҗиараҗы ихәап хәа игәы иаанагауа, акык-җбак агхақәагы. Урт

хэарада, зыреира мариоу роуп. Егырахь иаизакны иугозар, хцарауаф ду, алитературатэ критик Валентин Кэагэаниа ахэшара бзиа ритоит, Иван Миқаиа ацсабара азразны инатаз ибафхатэра, иахья уажэраанза иарфеиаз ипоезиатэ фымтақэа ари нахысгы итцегы еигьу афымтақэа раццара шилшауа агэрагара иманы.

Еицырдыруа ацсуа царауаф, алитературатэ критик, афольклорист Владимир Бабахь-ица Агрба истатиа «Иван Миқаиа ипоезиа» атэы ххэозар, уака игэцаракны, апоет ирфеиартэ мфа блатцарыла даныцшыланы, ачыдарақэа алкааны итызцаауа акы шакэу ацхьяф имфашьо лабфеаба ибоит. Иаагап афада зызбахэ ххээз акритик истатиа афнытэ акык-фбак ирыдамхаргы хэахьяқэак: «Апоет ипстазаара инатаз апышэеи афыбафи ирыбзоураны, рфеиафык иахасаб ала даеазэы диламфашьо ичыдоу ахэыцшьеи ажэа артэашьеи аарцшра илшеит хэа. Уи аганахь ала хэхэапшып апоет рацхьяза итыцыз иажэеинраалақэа реизга «Агэыгра» злаатуа ацхьяжэа. Уи хымпада аинтерес ду ацоуп ацхьяфи апоет ирфеиафта тызцаауа рзы: «Иван даныхэыцыз аахыс, Ацсны апоетцэеи апрозаикцэеи иаарылукааша, ируазэку иашья еихабы Мушьни ила, иаб Ирод зфеапыц гэгээз ионатафэы ипоезиа амца еиқэын. Тур ихэы еифеакыз абафхатэреи аказареи рымца Иван имацара иакэымзт зымфа арлашоз. Ахэы ахаракыра, ажэфан иазааигээз ашацэа иалырххьян аццамта ссирқэа ирымзырханы». (Миқаиа 2019: ад. 154.).

«Абри ашацэа ртэарта хэа изышьтоу ахэы пшзафэы рацхьатэи ашьафеақэа еихызгаз апоет, дзықэныкээз адгыл ашьац мырфьяцыкэа ахэы пшза, ахэы мышьтабзиа афнутцкэатэи адоухамч ицэа-ижыы иаланатон. Ашатарэи аразреи ацқьареи шытрала иауз рнымыцшыр

залымшеит, рацхъазатәи Иван иажәеинраалақәа» . (Миқаиа 2019 : ад. 154.).

Владимир Агрба исахъаркны ишихәаз еипш, Иван Миқаиа рацхъатәи ипоезиатә цәахәақәаггы, Тур ихәы азыхъқәа реипш ицқъан, насггы уи ахәы инықәышәшәаз ацшалас еипш иласын, урт ршәахәақәа игәыкы-тцәыкуа инықәыпхейт апоет дахъиз, дахъааз алакә хәы. Хцарауаф нага Владимир Агрба зынза ииашаны ифәеит абрака иааго ахшыфзцараггы: «...И. Миқаиа ипоезиа хкырацәала абжы рацәа, ацштәы рацәа, еиуеипшым ауафы игәы ишьтнахуа агәанагарақәа, агәтахәыцрақәа; ауафытәыфса и кәзшьа ацаулареи атбаа-тыцәреи кыр еиднакылт. Алшареи, агәахәа узто ахтысқәеи асахъақәеи, ауафы ицрыхо ақыбазыбарақәеи ухәа убас итцеггы рныцшуеит апоет иажәеинраалақәа зеггы. Хкы рацәала еиларсу ацстазаара аган рацәа аарцшра, ацхъаф иадыпхьалара илшеит автор ифымтақәа рыла» (Миқаиа 2019 : ад. 156).

Ирацәоуп акритик истатиафы хшыфзцара ззиуа, иатцшьны иазгәеитаз Иван Миқаиа ипоезиатә дунеи еибаркыра иатцибааз ачыдарақәеи, асахъаркыратә напказареи, атематика атбаа-тыцәреи, иатцоу актуалреи ухәа убас итцеггы.

Иван Миқаиа атцарауааи ацхъафцәеи рымацара ракәзам ипоезиа иазфлымхау, иахцәажәо, уи иазкны згәанагарақәа зкыпцхьуа. Арака иубоит хпоезиа амхурстафы ацабаа збахьоу, Иван Миқаиа ирфеиамтақәа ибзианы издыруа, рыхәггы ихаракны изшьо иколлегацәа апоетцәа. Урт рытәггы мацк акара азаатгылара, ацхъаф фырпштәык ахасаб ала фацхъа нацәақхкыла ирбара – имцхәым хәа сгәы иаанагоит. Урт дреиуоуп ацсуа поет, апрозаик апублицист,

ахэынтқарратә уаажәларратә узсуфы Терент Михаил-ица Чаниа. Уи Апсны ашәкәыџџәа Реидгыла агазет «Аамта»(№ 5-6 2019) ианыз Иван Миқаиа (диижьтеи 70 шықәса ахытра инадхәаны) ииџыз астатиа «Азыркәиқәа – атқ акәицқәа» рәы ҳақхьоит: «Иван Миқаиа алитература ашта дталеит зынзак хгәахәанзамкәа. Избан акәызар, иналаршә-џаларшәны ажурналқәеи агазетқәеи ирнылоз иажәеинраалақәа азхазомызт ақхьяџџәеи иареи ибзианы реибадырразы. Аха итижхьоу агәра ҳнаргеит уи аџра далагеижьтеи мақ шымтцау, еилақкаит итематика шытбааз, ибызшәа азыхь еипш ишыцқьоу, уи ицстазаара инатаз апышәа, ицсабаратәу акыбаџ ирыбзоураны, даеа рәиаџык диламџашьо ахәыцшьеи ажәа артәашьеи дышрықәшәо... Уи ишәкәқәа руак – «Алахьынтца ақша» акны алитературадырџы, атцарауаџ Вл. Агрба иџеуеит: «Апоет рақхьатәи ицәахәақәа Тур ихәы азыхьқәа реипш ицқьан, уи ахәы инықәышәшәаз ақшалас еипш иласын». Абарт ацәахәақәа ирыцахтцар калоит Иван Миқаиа дызхылтцыз иани иаби доухала рбеиара, рхәыштәара ду иарпхаз, иаазаз, бызшәа цқьала рылахь-рыцьымшь ззатәыз ацсабаратә мчы.

Терент Чаниа истатиафәы зынза ииашаны иазгәеитџоит апоетцәа зегьы рыкны еипш, Иван Миқаиа изгьы ишмыруга хадоу абызшәа, избан акәзар, уақа ауп иахьыкоу ахәштәарафәы ицәытцарыхәхәаз апыргқәа реипш ацсуа идунеи амазақәа» (Т.Ч.) Ус шакәу аабоит абарт ацәахәақәа рәы:

Ара зегьы цәажәоит са сбызшәала,

Атцла, амахә апыткәыр.

Ашьха зыхьқәа жәйтә ашәала,
Тоурыхк уархәоит уаазырфыр.

Астатиа автор еилхха ибоит дзыхцәажәо апоет ицсықәра иалоу,
дзығхәароу ипоезиатә дунеи, цсыс иахоу,исахьаркцсараха
дзырцәажәо ибызшәа. Уи иара изы зегьы иреихауп амцацшь атцоуп.
«Ус анакәымха, уи ицәызуеит ан лгәыцхәыхш иалатцан илҭахьаз
абызшәа ахаара, иара иакәзаргы поетк махасабла калашья имазам.
Апоет иажәақәа рыла иаххәозар:

Ара зегь цәажәоит са сбызшәала,
Уи агьама уа иузкыр,
Уцыхәтәамфәагь нтцәап лыпхала,
Иара шуцу зных уцсыр» (Иара уа).

Иара убас «Азыркәиқәа – атцх акәицқәа» рҭы Терент Чаниа
дазаатгылоит апоет Иван Миқәаиа ипоезиаҭы ахдарақәа ируакны
ирылыхәхәо атема – ацсадгьыл абзиабара, ажәлар рфырхатцара,
доухала рбеиара, рыбзиабара ухәа ирызку ажәеинраалақәа. Астатиа
автор даламлацәакәа, аха ацхьаф ихаҭы иааигартә, еиликаартә
инатцшьны иазгәеитоит ажәйтәтәи абырзен философцәа
ишырхәахьаз еипш ауафы дуафызтәыз, доухала дзырбеиаз
ашәыргәында дфырхатцаны дкәзтцаз абзиабара иазку ажәеинраалақәа
рхатабзиареи ирымоу ахатә чыдарақәеи. Урт алирикатә
жәеинраалақәа ирытцаркуеит абас иҭоу афиласофиатә хшыфцара:

«Абзиабара ахыѵкоу атѵлаѳы иѵкоуп ацшзара, аѳиара, иѵкоуп ауаѳра, иѵкоуп ацѵара, айѳызара бзиа» (Т. Ч. Иара уа).

Терент Чаниа илацшхѳаа итцигеит ацсабараѳы иѵало, ианыло ацѳыртцраѳа Иван Миѵаиа ипеизажтѳ лирика ишаныцшыз, урт ѵаиматла рсахѵа штихыз. Уажѳы ажѳа ахтап астатиа антѳамта: «...Азиабара, аѳиара, ацсабара ирзикуа, ихѳычреи итѳымтѳеи иридхѳалоу асахѵаѳа, айѳырпшраѳа ухы-угѳаѳы инзыжѵша ажѳаѳа рзипшаауеит. «Азыркѳиѳа – атцх акѳицѳа», «Аѳа рахѳыцѳа цытѳѳѳарыма, сара схѳыцраѳа зхынхалоу?». «Сышьтахь сышьтаѳа аанзыжѵа, шыѳѳак слабашѵа иѵанатѳеит». «Уаха сгѳатѳѳѳе сытѳѳѳак аѳуеит». Ас иѵкоу аѳырпштѳѳа, асахѵаѳа ажѳеинраалацыпхѵаза ирымоуп.

Иван Миѵаиа поетк иахасабала дшыѳаѳгылахѳеит. Уи абжѵгара итахзам. Имч-илшара, ихѳыцшыѵа злаѵкоу ала, изыхѵѵазаалакгы ажѳеинраалѳа рыѳраѳы аамтак ицѳабжѵахазарггы, хымпада дахьзоит». (Иара уа).

Астатиа ахи-атцыхѳеи еиѳѳызхѳало (изтышыѵу аѳажѳак) ирхѳоит уи автор Терент Чаниа дзыхцѳажѳаз апоет ибаѳхатѳра ишасакѵахѳымтѳоу, макѵана ацсуа литературазы ахѳатѳы, аутѳы шимоу. Уи ацхѵаѳгы зѳлымхѳарала ауп дшазыпшѵу.

Иван Миѵаиа ипоезиа аамтаѳѳак аѳахаѳымтѳра ахнагазарггы, зеггы акоуп ацхѵаѳѳѳеи атѳааѳѳѳеи иара изѳлымхѳахартѳ, иазхѵацшыртѳ, аѳыргѳанапцхартѳ ахы аанарпшит. Ари, хѳарас иатахѵзеи, абаѳхатѳра иаша иаѳазшырбагоуп. Ус шакѳу имырхѵаазакѳа иахѳоит 2012 шыѳѳѳазы Аѳа ацсышѳала итытыз уи иажѳеинраалаѳа реизга «Амш асарѵа» иацу ацхѵажѳа хѳычы амацараггы. Уи авторс дамоуп

ааскыаза ихапхаз аҕыбаа бзиа змаз апоет, апублицист Виктор Көөкөөсқыр. Уаха ахымхөөкөө, настгы иахьдуцаам иаазгоит ишеибгоу: «Апстазаара амшын иадыркылоит, иагьиашоуп, избанзар уи ацөкөырцакөауахькыдыркьо азөгьы издырзом. Апстазаара ацөкөырцакөа ипырымшөац изы илахьынтца маншөалахеит рхөоит. Ганкахьала, уи ацөкөырцакөа ипырымшөац – апстазаараҕы изеилымкаауа рацөахоит.

Апоет И. Миқаиа –урт ацөкөырцакөа дпыршөахеит, апышөарагы дахысхьейт иааирала. Илалаз ачымазара иахкьаны акыр шыкөса ипсадгьыл дшакөкьазгы, гьыла-псыла иараҕы акөын дахьыкьаз, ихөыцракөа, ицөанырракөа уантөоуп рхы ахьыркуа. Уи азы шахатра руейт абри аизгаҕы иагөылоу ажөеинраала шьахөкөа. Ипоезиаҕы сара ицьясшьөит, иахья цьоукы, арҕиара знапы алаку «бжеикөа-бжашларатө» кьазшьа анныкөырго, уи ионуткьатөи идоуха ацкьара, иуафьышьа еикөырханы иахьимоу. Ажөа сахьарк акөзар, уи ицөеи-ижьы иалан. Даөакалагы кьалашья амамызт, избанзар, далиааит Анцөа идоухагы зхылацшуаз аоната, ахацөарпарацөа-аишьцөа рахьтө азөы – Мушьни ипоет духаз, егы Цьума – афилолог абызшөадырфьы. Нас, Иуана (Иван) Миқаиа поетк иахасабала ихьз хахауа халагазар, зынзак ицьяшьатөзам. Макьанагы уи ипоезиа, икөха-көсуа, ахахөкөа ирыкөысуа азиас иафьызоуп, аха амшын ахь амфа ылнаххьейт, иагьалалоит. Убракагы ипоезиа ацөкөырцакөа акыраамта дпыршөарц стахуп ауаөреи абафхатөреи еицназго ари арҕиафьы. Убракагы аиааиракөа шизыцшу агөра згоит»³. Иван Миқаиа ипоезиатө фымтакөа ибзианы издыруа, уи иамоу ачыдаракөа

³ Иван Миқаиа. Амш асаркьа, Акөа, 2012, ад. 3.

еилызкаауа, ирыхцэажэахьоу, хдоухатэ мазара ишатэышьтרוу зныруа аоада зызбахэ схэахоу апоет Алхас Чхамалиа абар ииоуа: «Иван Миқаиа ипоезиафэы зегь рацхьазаггы иазгэауто, уи ихатэ оышьбатэ форма шимуггы, «дтыцуам» дақэықэныкэоит хэа ухэар калоит ажэеинраала еифэртэышьа аклассикатэ форма. Дацэыхароуп зыхиақэитү аифэртэышьа, ажэеинраала шкэакэа ухэа. Апхьао ихы-игэы ақынза днеиуеит, гэыбылрала «дилатцэоит». Абри атэы еилыхха иаапшуеит иажэеинраала «Абзиабара фыц сашеит» захьзу афэы.

Гэыда-цсыда акгы шыкам,

Са сдунеи хэыч иснарбеит.

Агэы ахьыкам, ацсы ахьыкам,

Уа хагоу-сагоу даанхеит.

Ацсы ахьыкоу, агэы ахьыкоу,

Саргы сыказар стаххеит.

Амоа сықэлеит уахь сызхымкыоу,

Ушьта сықэраггы сахьзеит...

Миқаиа 2019: 181

Апоет Алхас Чхамалиа истатиафэы дақэшэаны иазгэеитоит Иван Миқаиа ирфеиарафэы ишаныцшуа хажэлар рбызшэа абеиара, жэытэ-натэ аахыс иныкэыргоз атдас-ақьабз, насгы рфеапыцтэ хэамтақэа шыахэла ишидыруа, ишиныруа, уимоу ирфеиамтақэа ркынггы урт ирыдхэалоу амотивқэа шуцыло, ихы ишаирхэо. Абри ахшыоццара артцабыргразы уи иааигоит фырпштэыс цэахэақэак.

Цитци-кәәкәә, цитци-кәәкәә,
Ашыц мхатцә, аитцыркәәкәә.
Адәы иатцәә, шыап хыркьякья,
Са санықәтәаз сашья икәәкәә...

Иван Миқаиа ипоезиатә рҕеиамтақәә хцарауаа, хакритикцәә, икллега-апоетцәә зәлымхара шазыруа аоада иаазгаз (зызбахә сымхәазгы убрахь иналатцаны) астатиақәагы ирхәоит. Уи, жәәхәарада, уафы игәы иахәо фактуп. Уи адагы хлитература аҕеиара апроцесс ацсымчхара шығәғәоу, ана-ара итцхәраа иаауа ацыхазыхкәә шалало узырбо акоуп ухәар алшоит.

Ацхьяф ухатцкы ицьясшыазом угәы иаанагаргы ауеит (агәаанагара амазара зеггы азин рымоуп, сфымта архәоу-цшьоуразы, амехак ардыуразы сырзаатгылазшәә аоада зызбахә хәоу авторцәә рыстатиақәә. Мап. Сара истахын Иван Миқаиа, акы, дышкәыпшыз аофра дшалагазгы, ихьяшәаны иуафыбжарахь данықәла амилат гәадурала апафос атцаны иҕеиауа хлитератураҕы ацхьяф дибартә, диахартә, акритикагы азәлымхаратә еипш ицәыртцыз, игәғәаза зшьапы иқәгылаз, уи зака дыгәцараркыз ифымтақәә ргәацхаз, иапсаны ацсуа поезиа ишалалаз атәы схәарц. Обагы, сусумтаҕы исхәараны икоу сыхшыфцарақәә рзынгы «ибғаны» икаларц, даеакала иухәозар, сгәаанагарақәә шахатра рзырурц итцатцгәыдамхарц, ажәакала, ипоезиа ихьянарцшыз схала шсакәым. Ихцахаз, жәынгы ҕангы алитературатцаараҕеи акритикеи рдунеиаҕе иапу узыхцәәжәо автор ифымта – ихәычы иду уара укынза акы

ахызхэаахьюу, итызтцаахьюу рдырра, ргэаларшэара. Сара стэы мацара ауп икоу хэа ахэацшра ара иазхом. Ус аныкэара хакым, насгы абиект инагзаны итцааны иумам ауп иаанаго.

Ашэкэы «Имыцэаз акэицкэа» атэы ххэозар, апоет ипоезиатэ рфеиамтакэа еихызшьалоу акоуп хэа азухэар алшоит, избан акэзар, уи 70 шыкэса ихытцра арыцхэ иадхэаланы итыжбуп, насгы уаанза итытцхэаз еизгакэа (урт рызбахэ аоада иазгэатоуп) зегы рыкнытэ иаалцшаау ажэеинраалакэагы мачымкэа иагэылоуп. Убас шакэугь, арака апыжэара рymoуп атыхэтэантэи ашыкэскэа ркынза иапитцаз апоезиатэ рфеиамтакэа урт роуп ашэкэы «акапангы» ишьтызхуа.

Иван Миқаиа ишэкэы «Имыцэаз акэицкэа» ирыцхьалак дарбанзаалакгы, иаххэап, уаанзатэи иажэеинраалакэа реизгакэа итытцыз ирну изымдыруазаргы, абри ашэкэы амацарагы инарбоит, (агэахэарагы инатоит) апсуа поезиа атаацэара ду дшалагылоу абаоухатэра змоу апоет.

Иван Миқаиа ипоезиатэ дуней тбаа-тыцэуп, ишьтнахуа, уи акэша-мыкэша икоу, иану, ииасхоу ухэа иатцанакуа апстазааратэ поблемакэа акырза ирацэоуп, имариам, насгы урт иаци иахьей ицэыртцыз ракэым, нацънатэ аахыс аамтеикэшарей аамтеитасрей ирыманы иаауейт зны кыбазыбала итэны, даеазных, агэалаказара бзиа рытцаны, – апстазаара уатцэтэи амш агэрагаратэла иахэацшуа. Абас уажэы-уажэы еилашэа-еилытцау апстазаара иалубаауа апоет илирикатэ фырхатца – хаамтазтэи ауаоы, – автор ицэа зхубаауа, имырхьаазакэа дугэалазыршэо азэы иоуп. Уи хатала ихтынхьаауа, игэы змыртынчуа, дзызхьуа, зегы ижэлари ипсадгыли ирхьысуа азтааракэа роуп. Апоет еипштцэкэа ихатагы дрызхэыцуейт, ижэлари

ицсадгыли иахьатэи рыцстазаара иқәнаргылоу, иуадаѳу, аха избатэны амш азтаара ицэырнаго апроблемақәа. Урт арымзаа ыкоуп, насгы апстазаара атцкарқәа зегы ирыларсуп.

Иван Миқаиа илирикатэ фырхатца иахьатэи дызхаану апстазаара еипш, ииасхьоугы урокра ауртэ еипш игәалашэоит, атцлагәаѳа дыштымтцыз иныруеит, идыруеит ишимоу дыззыгәдуша атоурых тцаула змоу апсадгыл, ижәлари, ибызшәеи ракәзар, азқышықәсақәа ишрықәло, еицрышәара ахаангы ишрықәым. Ари афилософиатэ категорианы алирикатэ фырхатца апоет ихәаакәтцарала, игәы, ипсаҕы икоуп мра шәахәацны итацхоит, ацәгьа-мыцәгьа иаҕагылоит иаиааиуа абзиахә ахь дхьанарцшуеит

Иахьатэи апсуа лирикатэ фырхатцеи уаанза ицэыртцхьоу хлитератураҕы зтыц ылызххьоу иареи еипшым казшьала, интеллектла, уаҕышәала дунеихәапшышьала иахьеивнаго, рацәоуп, досу дзыхшаз, дзаазаз, аамта ачыдарақәа иныккала инуп нахьхьинтэ абицарала иаауа ақьабзқәагы рықәныкәара ааицәыхьантәхоума ухәартэ еипш иара амацәаз ахы дтанаргьежьюеит, дызлияаз аепоха цьбара аматц иуртэ акынза. Ари ипсабаратәу, насгы азеипшра злоу акоуп ауаажәларратэ пстазаараҕы. Еитасхәоит, ицьбароу аамта иаказшьарбагоу, насгы иалкаау тыцк аҕы акәзам ахра ахьауа, амч ахьамоу, иглобалтәуп.

Аха икоуп уаанзатэи уажәтэи алирикатэ фырхацәа еидызкылоу, ирзеипшу, зыдагы ихәартам феноменк: Уи апсадгыли, ажәлари абзшәеи, ртоурыхи рышка ирымоу абзиабареи, урт уатцәтэи рлахьынтца лашазы рызхәыцреи, рыхзызаареи роуп. Арака, насыцны, анык илышшазшә, хтак еицтахысуеит, рдунеихәапшышьақәа

еицнаргоит, ажэакала, еиднакылоит апатриотизмра. Уи ахыыкам, амч ахьамам, амилат еидкылашьеи җиашьеи аиураны иказам, еснагы аипхыттара ацэа ахыубаауеит.

Апатриотизм азбахэ анысхэах исгэаласыршэар сҗахуп аурыс критик ду В.Г. Белински ихэахьак: «Терпеть не могу восторженных патриотов, выезжающих вечно на междометиях, но признаюсь, жалки и неприятны мне спокойные скептики, абстрактные человеки, беспаспортные бродяги в человечестве».

Арт форизмк иафызоуп ажэақэа иахьагы иҗатҗархэо рацэоуп, избанзар, зхаҗсахьақэа ааирыцшыз В.Г. Белински ихаангы икан, икоуп уажэгы. Урт рмилат агэадурара рцэа-ржы иалсуам, уи атоурыхтэ лахьынцэагы иазхэыцуам хьаасгы ирымам. Хара хазцарызеи, иахьатэи хадсҗазаараҗгы иахцылоит, ирацэамзаргы акритик ду дызқэызбоз хэа иипхьазоз ауаа җаршеиқа.

Даҗеа пхьафык дшахэапшуа сыздыруам, уи атэы сызхэом, аха сара ацсуа шэҗэыфык, поетк (атцарауафгы уахь датцанакуеит) ифымҗақэа, иажэеинраалаз, иажэабжыыз, егырт ажанрқэагы иреиуаз санапхьо, иантысҗаауа зеггы рацхьаза сҗацхьа ицэыртцуеит, азҗлымхара соууеит амилат псыс иахоу, аҗы зырцэажэо апатриотизмра – Ацсадгьыл абзиабара, – уақа ишаныцшуа ишаарцшу, уи амотив ала ишцэырго, афымҗа афазара ахьынзакоу. Хэарада, уи зынзасгы иаанагазом, асахьаркыратэ фымҗа иатаху, ихадароу егырт атрибутқэа «ашэшьырахь» игылоушэа, исымбоушэа, хырф рзыуашэа. Мап, уи еипш, ахшыфзцара зынза сацэыхароуп. Аха, еидасхэоит, асахьаркыратэ пҗамҗа (апоезиаҗы акэыз, апрозаҗы акэыз) иага рыла исахьаркызаргы, иҗаулоу философиатэ

хшыџцарақәа рыла итәызаргы, иактуалтәу ауаажәларратә проблемақәа акымкәа-иџбамкәа иштәнахуазаргы, уи зыпстазаара аанарцшуа амилаҭ цәа ахамзар, ахьаа ахьаамзар, уатцәтәи амш ахтнымхьаауазар, уи азы агәы мбылуазар изгәылшәом, ацхьаџ-патриот игәи-ипси рҕы изнеиуам, еизадахоит, еитаршәа иухәозар, ипшшәыдахоит.

Ажәытәзатәи Римтәи аҕапыцуаџ, афилософ Цицирон ихәахьан абас: «Нам дороги родители, дороги дети, близкие родственники; но все предствления о любви к чему-либо соединены в одном слове «Отчизна». Какой честный человек станет колебаться умереть за нее – если он может принести ей пользу?»

Зегы зхысхәаауа, Иван Миқаиа ипоезиатә рҕиамтақәа роуп. Уаҕа иаабоит ацсадгыли, ажәлари абызшәеи, уатцәтәи ртоурыхтә лахьынтцәи атематика иазку, настгы цәанырра пхалеи ҕазаралеи иџу ажәеинраалақәа маҕымкәа. Ари апатриоттә тематика – ацсадгыл иазышәахәауа алирика – ицқьаза ахы ытцахит х-Дырмит ду ипоезиаҕы, уантәи ауп ишааз ацсымчхарей адоухаи гәгәаны.

Уажәы ари апатриоттә – лирика атематика ацсуа поезиаҕы традициан, абицара цыпхьаза еизха-зыҕьауа ахатә хаҕра аманы ишьақәгылт, атцааратә монография азукыртә еипш ахы аанарцшит...

Ус анакәха, иахгәалахаршәап, инымџатәшәа акәзаргы, ацсадгыл ахьаақәеи уи цхьаҕатәи аҕеипшхә бзиа азхәыцрей ирызку, ацсуа поезиаҕы ирылхәхәо Дырмит Гәлиа ипатриот жәеинраалақәа: «Сыцсадгыл», «Ишәтит ашьхақәа», «Абри соуп сара»... Урт рызбахә анцәырызга ҳацхьап. Уантәи акы – 1920 шықәсазы Ацсны аменшевикцәа анахапаз иапцаз «Сыцсадгыл»:

Сыхаара сыцсадгьыл.
Иакалазеи, закәызеи?
Иуцшаауазеи, иуцәыззеи,
Абас улахь зеиқәузеи!?

Нхытцка ицаз угәырфоума,
Мшын нырцә икоу уцабоума?
Сылашара сыцсадгьыл,
Абас улахь зеиқәузеи?

Уахьцарадоу цхоушьоума,
Ма даеакы гәнугома?
Сылашара сыцсадгьыл,
Абас улахь зеиқәузеи?

Дырмит Гәлиа дышдуззоу, ицсадгьыл зака дапатриоту, дшынеибаку дшыбылуа, хеигзарей аапсарей шизымдыруа иссиршәа еиқартәу жәафа цәахәа ирейхам иажәеинраала амацараггы иханахәоит. Уи уанацхьалак атоурыхтә хтысқәа еицрыхәхәа ухағы иаауеит, убла ихгылоит излиааз аамта уадаф аан Апсны аполитикатә-асоциалтә тагылазаашья, ахра зуаз, амч еиқәатцәақәа – хдемократцәоуп хәа ажәала ибақыуаз, арахь ашьаза-гәаза казыршуаз Нои Жьордания дызхадаз ақыртәу меншевикцәа рхағсахья машьцақәа. Урт рхыхьггы лоуньтә иуныруа иубоит ацсуа жәлар рыбга шара цызтәаз амхацьыррей рцарадыррей Дырмит зака ихьяаигоз, мцаны ицраз.

Абас хтоурых ахь схъазрыцшыз (ашәкәы «Имыцәаз акәицәа» абгыцқәа злаатуа) апатриоттә жәеинраала «Сахышәымбаан, сыдгьыл сықәуп» ауп. Итцабыргыхатаны, уафцас ухы азышътны, агәеисыбжь унырны, удоуха ишатцанакуа дырны уацхьар, ибылгьны, кәанызанрак атцамкәа еилыхха иубоит х-Дырмит ду ихациркыз, апатриотизмра иазышәахәо, хпоезиае қабзк еипш ишьақәгылахьоу алирикатә жәеинраалақәа рыцсабара аҕнытә ишаауа, доухала урт ишыртәышьтроу, аха иаригиналтәу ахатә хаҕера аманы, изылиааз аепоха ацәафеи, иапызтцаз ипоетикатә хәыцшьеи инапҕазареи рныцшуа. Апое, мамзаргьы алирикатә фырхатца агәалакара бзиен цхьаҕатәи ацеипшхә лашеи рыгәрагареи иманы ицсадгьыл ажәытә, аҕатә дазыгәдуууа абар иихәо:

Жәәан салазам сыдгьыл сықәуп,
Ашьацгьы татоуп, сышьта зныло.
Зегь сзыразуп, сгәы еитцыхуп,
Рыбла рхаччоит сара испыло.

Ицсадгьыл злакоу амышхәыбзазарақәа итцегьы еикәипцхьазоит: адгьыл зрыцхо амрагь ссируп, шәты какачла адәқәа рысуп, ацсаатә рашәагь хаарак ацуп, ара ашлагь иажәа хәшәыцуп, ашьха зыхьиеипш ицқьоу ибызшәа акәзар абыртцкал икылхуп ухәа убас итцегьы. Апое ицсадгьыли ижәлари, ибызшәеи рышҕа имоу абзиабара ацхьафгьы ицеиошартә еипш цәанырра тцәулала иааирыцшуеит, насгьы идуреит, уи ицсыхаа ахьталаз иабацәа, иабдуцәа, урт рабацәа.... рыбафқәа ахьамадо, ршьала иахьыкәабо иара изы иатцанакуа,

ицсықәра шакәу. «Сымшқәа ҕыщуп, сытцхқәа ҕыщуп, дунеи пшзароуп сыздызхало» хәа шихәоугы, апоет (арака, жәахәарада, ацхьаф дивагылоуп ихшыфзцарақәа ицеиошауа) ицсадгьыл уатцәтәи атоурыхтә лахьынтә дахзызаауеит, даргәатеиуеит, избанзар ас еипш икоу алакә тәыла пшза еилахауа, изтәытәырц зтаху рацәафзоуп жәынгы ҕангы. Ус шакәу хтоурых адакьақәа шахатра руеит. Уи азы хара хтоурых ацахь хзылбаарызеи, иахгәалахаршәап, 1992-1993 шықәсқәа рзы Гитлертә фашизм иаххәхәаз Шевардназе, Иосилиани, Каркарашвили рбанда халарблырц хазларыжьыз амцакьоукьад. Аха апсуак ицсы танатцы ус калашья амамызт. Ихақәлаз аға хәымга иқәнагаз дақәдыршәеит, далырцеит Апсны атцеицәа доуапшькәеи, Нхытәтәи хашьцәеи амшыннырцә икоу хадияспори хиашара баны ихадгылази, ирыбзоураны икьышә таптәаны. Аха икаҳаз изхара қаха калом хәа шырхәо еипш, иара иахьягы рхатажәқәа шиазаахьоугы, иаанхаз егырт рматцурақәа итхашуеит имақаруеит, ианыцәоугы еипхызуеит, Апсны рнапағы икоушәа рбоит. Апоет ипатриоттә лирикатә жәеинраалаҕ (аоада ихәоу ахшыфзцара иадхәаланы) лымкаала иалскаауеит цәахәак. Стәанала, уи афымта айдеиа зыргәгәо, автор ихәарц иитаху аазырцшуа акы акәны икоуп. Абар иаргьы: «Сахышәымбаан, сыдгьыл сықәуп». Ари имариоу ахәоу азнык азы рацәак атцанамкуашәа насгьы ихырлым, шьоукы дрыхәоушәа, арыцхашьара ацәа ахубаауашәа иубаргьы ауеит. Аха, сара иахьынзеилыскаауа, урт ахажәак рлогика зынза ихазуп, адәахьала излоубо аткысгьы афнутцкала иатцубаауа афилософиатә цакы цаулоуп, насгьы, ицахьоу атоурых ахьы инахаразаны уархәыцуеит, хазтагылоу аамтазы агәәеанызаара унатойт. Апоет иажәеинраалаҕ

инатцшыны иазгәеитоит ицсадгьыл гәакья, анцәа ду иатәеишьяз дшану, арака даграгылар икабацыр хәа дзыцәшәо ашьацгы штатоу, адәқәатцәкья шәты какачла ишрысу, апсаатә рашәагыи ичыдоу хаарак шратцоу, ашлагы иажәа шхәшәыцу, ибызшәа абыртқал ишкылху, апстазаара агәахәара бзиа иманы, идгьыл гәакья дшану, дызтаху итцхкәа, имшқәа иреигәыргьо ишипыло, насыц иманы ихы ишипхьазоу ухәа убас итеггы. Аха уи идыруеит дахызбаауа, ипара еиқазоу, ишәартоу, згәы ашьақәақәа тоу амч еиқәатцәкәа шыкоу. «Сахышәымбаан, сыдгьыл сықәуп» хәа «иркәымшәышәа» ираамысташәаны иихәо ахшықтәк иаанагоит: «Сыцсадгьыл цшза итәитәырц иакәлаз, бзиарак, дшақәымшәо дшахьырхәхо, ус иазныкәаз рлахьынтца дарггы ишырлахьынтцахо. Иаахтәаны иухәозар, абри ауп ажәеинраала иидеиа хадас иамоу, апхьаф тоурыхтәла дархәыцыртә ицсадгьыл алахьынтца игәатца инеиртә иказтаз.

«Сахышәымбаан, сыдгьыл сықәуп» инаваргыланы апатриотизмра аидеиа згәылыжжуа, авторггы апхьафгы ргәатца италан изырцоу, игәыбзыцу шәахәацк еипш ирәацоу ажәеинраалақәа мачымкәа иуцылоит Иван Миқаиа илирикафы. Аха зеггы, хзырзаатгылом мацара иалақкаап еиха иказшьарбагақәоуп хәа хгәы иззанаго акык-фбак.

Убас икоу лирикатә фымтоуп «Имыцәаз акәицқәа». Апоеит ишәкәы фыц уи ауп хзыс иаитаз. Ари афактгы иахәо рацәоуп, апсадгьыл акәицқәа ирымоу адоуха амч ухафы ианааугалак. Иишоуп, «Имыцәаз акәицқәа» рфы рацхьа убла заахо, ухафы иааиуа алирикатә фырхатца ихатә пстазаара атәы ауп. Иаагап: иапызго дшитцамшьыцуа, ихы-

ихшара ишьта змырзуа дышрылагәдуу, иңсы шырхоу, агәыцқәа, аңсыцқәа ишқа ишнеиуа, еснагь рпыларазы дшазыхиоу, ихәпшыа иөеикәатцәа штатәоу, иааирыхыз иара ишизхо, аңсыцәгыара шилам ухәа убас итцегы. Нас ахәынтқаррагы ашыапы ахьакуа, хытцхыртас иамоу атаацәарақәа рыла ами. Ари атәы имхәахьаз Ф. Енгельс «Происхождение семьи, частной собственности и государства» (1884) хәа захьзу иусумтаґы. Аха апоет «имыцәаз акәицқәа» еитарсны иихәо ахшыөзцара иатцоу акырза итцаулоуп, алирикатә фырхатца ихатә псґазаара ахәаакәа иртысуеит, иузыртакзом, уи итцегы ацакы тбаауп, аңсадгыл абзиабара иахылтцуа акәицқәа бзанты ишымкьато ханахәоит. Ус шакәу аргамату иартабыргуеит ажәеинраала атцыхәтәантәаи астрофагы:

Сымца ахьеикәу, имыцәо акәицқәа,
Аңхара зхылтцуа схәышґаароуп!
Саныкамгы сымца еитцызхуа,
Сәыґра зцугы убри иоуп!

Апоет гәтыґала, насгы апоезиатә цсыцқәа ахатцаны, иразаны ихәоит иңсадгыли, ижәлари, ибызшәеи ирзикуа, – ашәабжь зхыөуа, алиризм ацәахаа зыкәнышьшыу – ацәахәақәа. Ари ахшыөзцара шґатцґыдам амхәазои ажәеинраала «Сґара, сажәра» акнытә иааго аґырпштәы:

Сыдгыл ыказ, сыжәлар ыказ.
Саагылазар сгәы зырпхо.

Ацэгъа-мыцэгъа урт иркэыгаз,
Тынч мрзааит ирхацхо.

Сыбызшэа цэажэз, абжы тыган
Уи ауп сыжэлар еикэзырхо.
Ажэа кафуаз ицсыршыаган,
Ашэа ахэрақэа зырғо.

Апоет, мамзаргы алирикатэ фырхатца ицсадгыл убри акара дазгэыкуп, итахуп, гэыла-цсыла даларсуп адунеи зегы агэта иара акны акэушэа ибоит, идгыл икэыцхо амрагы хымырошэа дахэапшуеит лоунытэ иныруа. Арт зегы хытцхыртас, гэашьамхыс ирымоу ацсадгыли, ажэлари, абызшэеи рыбзиабара ауп. Уи ицшьоу абзиабара аамтеи ахэаакэеи аздырзом, иацэтэымуп, мацара идоуханы апоетгы алирикатэ фырхатцагы ацхьяфгы рыцсы фытшэаанза ирыцрымшэо ирыуцп, баша-маша хэа акэымкэа адгыл афы рыказаара хэаакэнатцартэ еицш.

Апатриоттэ жэеинраалақэа рыцсабарафэи икоуп улацш итцашэо даеа ганкгы. Аурыс литературатэ критикафэи уи дырдыруеижэтеи акрыаатцуеит, амала амилат литературақэа рыкны (харгы убрахь хналатцаны) рацэак азбахэ дырзацэоум умхэозар. Иарбан уи хэа азцаара гылозар, абар ахатагы: апатриотизм атематика иатцанакуа жэеинраалақэа ацсадгыли, ажэлари, атоурыхи, абызшэеи пафос хаакыла рзышэахэара амацара акэзам «анапы» иаиу, хыкэкыс иамоу, уи ароль ицегь итбаа-тыцэуп амилат ацстазааа атцкарқэа зегы ихысуеит, аерыланархэуеит. Аурыс философиатэ хшыфзцареи

алитературатә критикей аклассикцәа дукәа руазәк Н.А. Добролюбов (1836-1861) хазәу азцааразы абар ииоуа: «В недавнее время патриотизм состоял в восхвалении всего хорошего, что есть в отечестве. Ныне уже этого недостаточно, чтобы быть патриотом. Ныне к восхвалению всего хорошего прибавилось неумолимое порицание и преследование всего дурного, что есть еще у нас».

Итцабыргытәкьаны, акритик ианихәаз аамтазы акәым иара иахьагы икоуп апатриотизмра ацсадгьыл абзырзы ахәара уи азышәахәара ауп иаааго хәа иахәапшуа. Аха зыцсадгьыли зыжәлари этаху апатриот идьуазароуп апатриотизмра ихадароу даеа ганкгы шамоу. Уи убри ауп: амилат ацстазаарафь агха-пхақәа иканатцо ажәа сахарк амч ала ирықәызбалатәуп, аиаша аахтны ихәалатәуп, ихымжьыжькааны, итәғәрпсаны ауаажәларратә пстазаара иаламларц, атыц амоурц азын. Дарбан пхьаоу зхафь иааиуа Н. В. Гогль ипоема «Ацсы хьшәашәақәа», М.Е. Салтиков-шьчедрин ифымта «Қалақьк атоурых» аурыс жәлар рмилат гәадура лазыркәуа фымтақәоуп хәа. Арт афымтақәа злиааз аамтеи ацстазаара атцабыргхата амееирақәа ацәа шахырхуагы, акритика гәғәала ишазыруагы, урт патриоттә фымтақәаны ахааназгы иаанхоит. Избанзар, ацсадгьыли ажәлари змыргьацоз агхақәеи, ашьцылара баапсқәеи, аиакәымрақәеи ирәагылан иқәпон ахәытқарра азин мчқәа шапықәсылозгы.

Ацсуа поезиафь апатриоттә жәеинраалақәа ирыласаны, мамзаргы рмотив иауаршәаны иаабоит ихагу-ихабзоу, еихаракгы ххатақәа ихалшоны, икахамтцо, ихәоҳажьуа, ма фьц ишьтаххуа, атәымцьаратә иааго ашьцылара баапсқәа, анегативтә цәыртцрақәа, жәынгы фангы

иҗазкамьжьюа, җазшыаҗауа, иҗацрымзаауа иҗацу, пҗьяҗа җазмышьтуа аҗас баацсқәа, иаагап еиоырҗьяцәоу ачара еитцхәакәа, ацсра иатәу аритуалқәа: аиньхрақәеи, ацсхәрақәеи, арыжәтә цьбарақәеи рзаапсылареи ухәа убас егьырт җацсыҗерақәа ирықәызбо актуалра змоу ажәеинраалақәа. Ииашоуп, уи атематика алитератураҗы ахатә жанр амоуп, асатиреи аиумори рдунеи иатәуп. Уаҗа ауп даргьы еиҗа реахьырҗьо, рзини рымчи ахьяадрьцшуа. Амала җазҗу азҗаара араҗа уаҗа җзааатгьлом, избанзар ус унадыххылань иҗуҗаауа иреиуазам, чыдала изьызхьяцштәу акоуп җакритикеи җлитературадырреи русхкы аҗы.

Сыззааиуа, Иван Миҗаиа ипатриоттә лирикаҗгьы иубоит ауаҗы ицсыҗерақәа, ауаажәларратә цсҗазаара иацәтәыму, ирҗкәызблаауа згәылубаауа ажәеинраалақәа. Аха урт рацәам, уи еиҗа иатцшьны иазгәеитә, ихы-ицсы азышьтуа ицсадгьыли ижәлари ртоурыхтә лахьынтца, уатцәтәи рҗеицшхә, ицьбароу, шаҗара ззымдыруа анаукатә-техникатә прогресс анжәыло аамҗазы амилат ахатә хәҗра амырзра, аиқәырхара ауп. Егьырт агҗақәеи ацсыҗерақәеи зегьы уаҗы имч зықәхо, инапаҗы иҗоу роуп хәа дахәацшуеит апоет. Убри азахәхап азҗаарақәа еиҗа, имачны ипоезиа аблаҗы изааиуа, даҗеакала иухәозар, уи аҗара далахәатцаны изимкуа. Аригь апоет илирика аҗазшыа чыдарақәа ирхупҗьязар ауеит.

Дыҗам ацсуа поетк, патриотк, згәы ихьыу-хьыууа иҗам, иҗымхо ацсуаа зегьы хьяа дуны ирыцрыхо, рҗырак амшынгәы ихызытәхәалак, атәым дгьыл аҗы аҗазаара иахьянзагьы лахьынтцас ирызҗаз амҗацьырра. Уи 150 шықәса уажәы ацхья җацсадгьыл ианатаз ахәра маҗьанагь иҗязам. Иахьягьы җдемография гәҗәала

иарцыркьюеит, хаилнашьааит. Ииашоуп, ацыхэтэантэи ашықәсқәа рыфнутқа, еихаракгы Асовет Еидгыла анхыбгала, ақытцәа ацсуаа рдыхә ықамкәа иқәаххуеит хәа ианхақәла, бцъар мцала ианықәахца ашьтахь ахәанырцә икоу хашьцәеи хареи хайтанаиаирақәа еигъхеит, хаигәныфит, нхара хәа ртоурых цсадгьыл ахь иаауа, имацзаргы, анцәа икнытә икоуп. Ари, жәахәарада, ацсуа агәыгра изто, акоуп. Абри азцаарафьы ишдыру еипш, Урыстәылеи Тырқәтәылеи политикала реимабзиара акырза атцанакуеит, ихәаакәнатцоит, еихаракгы иахьа арт афхәынтқарра дукәа рхадацәа икарто аимабзиаратә политика иабзоуроу рацәоуп, уи хдиаспори хареи хаимадарақәеи хайфцаарақәеи аус иацхраауеит. Аихатә царда анхабжыыз еипш иқам, акырза аеацсахит абзиара аганахь ала. Анцәа ду илыпхала афада зызбахә схәаз (исымхәазгы убахь иналатцаны) ахәынтқаррақәа ринтересқәа еифаханы цъара цықәсларак хнамтозар, хусқәа шцо ибзиоуп, даеакала иухәазар, зтоурых цсадгьыл ахь нхара иаауа ацсуаа рацәафхашт.

Иага убас акәзаргы, хадиспори хареи хабжъара шыафа бзиақәак катцазаргы ацсуа сахьаркыратә литературараз амхацъырра атема еснагь иактуалуп. Итцегь уазааигәаны иухәозар, уажәгы ушьтангы ацсуа шәкәыффы ирфйаратә «лабораториафьы» еснагь атыц аманы иказаауеит уи иазку ажәа сахьарк.

Хмилаҗ драматургия ашьатаркфы, ацсуа литература аклассик Самсон Чанба идраматә фымта «Амхацъыр» ихацнаркит зызбахә хамоу атема. Уи аахыс дықам, шамхазак акәымзар, ацсуаа ирзықалаз атрагедиа иаххәаны ихәычыз, идуз акы зымфьыц, акы зымхәац ацсуа шәкәыффык, публицистк, царауафык. Ацсны жәлар рпоет, академик

Баграт Шьынқэба амцапшь апырқьхэа иузыркуа иажэеинраала «Амхацьыраа ргарашэа» амацарагы зака ханахэозеи». Трагедиа дук алакта утанамырцшуеи. Хцарауаф ду Гьаргь Зизариа икапиталтэ усумта ду «Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия» атэы ххэозар уи акны акара инартцауланы итцааны цьаргы иаарыпшым хмилаф ртрагедиа ду.

Абри ашэкэы азбахэ анысхэах, исгэаласыршэар стахуп уи иадхэалоу фактк. 1976 шықэсазы акэын. Цхынын. Сыцсы сшон Батым ақалакь иазааигэаз апсшьарта фны «Махьинцьаури»⁴ акны. Енак снейт Хасан Ацанба ифны. Ипшэмапхэыс Ксения Кэасиа-пха сабду иашья гэакья Дадын Қапба имафа лакэын. Уи атаацэара аиашья иакэым Апснытэи апсуак рыфны дымфахытцыр дара рзын гэыргьаран. Ицэнымхо гэакьяк еипш дрыдыркылон. Хасан Ацанаба ачеицьика змаз, хатыр ду зкэыз, зыхз-зыпша ыказ апсуа хатан дырдыруан дызлаз ажэлар. Сара саныказ аамтаз уи Батымтэи ақалакь совет ахантэафы ихатыпуафыс аус иуан. Уаанза акыр шықэса инеипынкыланы Батымтэи амшын багэаза аихабы ихатыпуафыс дыкан. Уи ашьтахьгы краамта Ачаратэи АССР ахазалыхратэ хеилак деихабын тэанчара дцаанза. Амхацьырраан Батым икэнагалаз апсуаа дреиуан. Ускан Ачара ахатагы шеибгаз Тыркэтыэала иатэылафеацэны ипхьазан, асултан инапатцака икан. Хасан Ацанба шьтрала апсуа тауад нагакэа дреиуан, идаракэац, Апсны амхацьырра калааанза инхон Гагра азааигэара Цандрыпшь ақытан. Ақыртцаэ ирхаанны ианыказ уи ахьзгы дырзхьан, Гандиади хэа иашьтан.

⁴ Иаанагоит агьаур-бгацьыкэ

Сыззааиуа, Гьаргь Алыкъса-ица Зизариа ишәкәы азал саныџнала иарзнак сылацш нақәшәеит агает атцаршәны астал иахьықәыз. Саргы ааскъаза сызлацхьахьаз ала. Гәахәарак снатеит хцарауаџ ду Гьаргь Зизариа иусумта ду абра иахьызбаз. Хасан Ацанба ихатагы амхацьырма дызларытцкару ала дазфлымханы дацхьазар акәхап хәа сшазхәыцыз уи ашәкәы аашьтыхны, инапы нахьшы-аахьшыны дналагеит ацәажәара: «Кавказаа амхацьырма иазку ари аџыза аусумта исымбац, самыпхьац. Арака иааго атоурыхтә фактқәа ирхәо ала, уи иахьа адунеи злабаз, излагытыз умашәаәкьа ицьасшьоит. Аус дузза кайтеит Гьаргь Алыкъса-ица. Ларгы саргы (ипшәма цхәыс лоуп дызфү) абар џынтәуп ацхьара хәфуйжьтеи. Итрагедииоуп уака иаабо, ицо ахтысқәа. Сара схатагы амхацьыркәа сызларытцкару ала еихагы исныруеит, ихьааны исыцрахоит. Гьаргь Алыкъса-ица Зизариа ицсы штоу ибака ргылатәуп. Хтоурых иазынхо аусумта ду ациттеит хәа иаафәахиттеит иажәа. Уби аамтазы Ксения лыпшәма иикыз ашәкәы ааиымлхын, абгыцқәа еихыршәшәо даацәажәеит: – Руслан, арт абгыцқәа ирну ашәытақәа уи санацхьоз исфыкәкәоны иакәтәоз сылагырзқәа роуп, – лхәан лнацәа нақәылкын ислырбеит бгыцқәак. Сара умашәа избазомызт уи абриакара изылазааигәахаз, хәацсадгыл атрагедиа атәы зхәоз ашәкәы ахьылнырыз, избанзар, акы, ацсуа патриот хаа иџата дыџнагылан уи адагы амхацьырма ацәкәырцақәа ихырцаз дрытцкарын. џбагы лхата Ацсны дшыкамызгы уи агәыбылра мрәшәахәак еицш еснагь илыцыз абзиабара лмилац агәадура лнаџон.

Насгы, иахьысыз 20-тәи ашәышықәса аџеижәижәабатәи ашықәсқәа раан аџра зеазкны ицәыртцыз ацсуа тыцхацәа дреиуан,

акык-ѳбак лажѳеинраалақѳагы «Алитературатѳ журнал» ианылахан. Ииашоуп, дпоетессаны акаларазы лбаѳхатѳра азымхазаргы, цхьяѳык лахсабала, апсуа литература абзиабара лыманы даанхеит. Ус шакѳу ахѳоит рхатѳ библиотекагы.

Сара Хасангы Ксениагы сахьрыхѳапшуаз избон, рлактақѳа ирхѳон дара рѳы апсуак инеира, Апснѳтѳи ибзиоу ажѳабжък рахара зака иаргѳыргѳоз, иарлахѳыхуаз. Астол иқѳыз хтцарауаѳ ду Гьаргь Зизариа ишѳѳкѳы акѳзыр, азеижѳтѳи ашѳышықѳсазы Апсны зтѳашѳаз аѳоурѳхтѳ зыбалара иахылтѳыз арыцхара дукѳа иаци иахѳеи икалазшѳа иааигѳазаны ирныруан, ихьяаргон. Аха убри аамтѳазы, ирызцѳыртѳуан даѳа гѳахѳаракгы. Уи убри акѳын хажѳлар ирзыкалаз атрагедиа атѳабыргхата аазырпѳшуаз, адунеи иазырдырыз ашѳѳкѳы апсуа иѳымтѳаны иахьяцѳахаз. Ахтѳынак еипш иказ аѳната апшѳамацѳа «бзиала!» хѳа рахѳаны санцоз, рѳацшылара исгѳаланаршѳеит анемѳц поет ду И. Гиоте иажѳақѳа: «Чужбина родной не станет».

Зегы зхысхѳаауа, абриакара аѳоурѳх сагѳылазхалаз, исгѳалазыршѳаз, Апсны ашьха тыц ссирқѳа ируаку, ахала иугозаргы, илакѳтѳартѳ тѳыла хѳычык ыкоуп хѳа ззухѳаша, азеижѳтѳи ашѳышықѳса аѳеиѳнашаанзагы змилаѳ гѳадура иатѳаѳырбоз ихаракны изкыз, атѳыс зхы иқѳэзырпѳрауаз ,120 шықѳса ирѳысхѳаз ауаѳы паимбар Аѳзба Кадыр еитарсу иажѳала иухѳозар, Апсны ашьхақѳа рганахь ала изыхьчоз агѳашѳѳа ируакыз «асаѳат ѳатѳаны» изкыз Маршьанаа дукѳеи ирыдкылан ирымаз анхацѳеи иуаѳеимышхараха амхѳацѳырра ацѳѳкѳырѳа млашьқѳа ргѳыдыѳеаланы итѳанарцѳаанза ибзазауа иахьѳаз, иахьынхоз Дали Цѳабали ирызку Иван Миқаиа иажѳеинраала ауп.

Итцабыргытцәкьаны, ажәеинраала «Дали, Цабали» шәагаала ишмацугьы, цшь-куплетк ишреихамгьы, уанацхьа иаразнак иааулыжжуеит, ухәы-ужьы қақаза иаргыло ақынза иуныруеит зполитикатә интерессқәа хаха еиҫаҫаз, еиҫагылаз Урыстәылатәи аимериеи Асултан итыркәтәылеи (хара анацшра зыгхаз ацсуаа, еиҫарафьык тауадцәеи аамыстацәеи иреиуаз рхатарнакцәақәагьы назлаз) ирыхкьаны изықәшәаз арыцхара ду – ахтәара, ақәзаара, ахыцсаара. Абри амилат ртрагедиа ду иахьагь, уатцәгьы ихьааны ицуп, ицрыхоит ацсуа дахьыкәзаалакгьы. Ари ахьаа еиҫаны ирныруеит, ағьара шацәыуадафьу илабҫабаны ибоит зтоурых цсадгьыл иану, арака зыцстазаара еилашуа, изхызго дарбан ацсыуазаалакгьы. Ажәеинраала иартцысуа иыцәынаго амилат хьаа адаыи итцубаауеит, даҫеакгьы – уи агәыгра ауп, иззаз дыззом хәа шырхәо еипш, амхәцьыраа рхылтышьтрақәа, зегьытцәкьа залымшозаргьы, азәырфьы рцсадгьыл ахь игьежьюа калалап хәа. Ари агәыгра лабҫабоуп, изартцабыргуа апроцес, аҫада ишысхәахьоу еипш, иага ишьшьылаҳазаргьы ацара иаҫуп. Ари уаф дзеигәыргьо фактуп, тоурыхтә хтысуп.

Ажәеинраалаҫы иаабо, зсахьа тыху хәацсадгьыл рыцхараны иахнагази, уажәгьы ианыцшуа нтәашьа зқәым уи ахьаакәеи, агәытцхәкәеи авторгьы, алирикатә фырхатцагьы, ацхьафгьы ицырзеипшны ирыхтыхьаауа милат гәырфьоуп. Аҫада зызбахә схәаз ахфьыкгьы рхаҫы имааирц залшом абас еипш икоу ахшыфцак. Дали, Цабали (арака Ацсны зегьы атцанакуеит) абжьаратәи ашәышықәсақәа раан еипш ацсуаа рыла итыртәааы еилшәарак ымазамкәа икәзтгьы иахьа милатк аҳасабала хыцхазаралагьы нхашәа-нышәалагьы зегьы рыла иазҳазыгьаны Анцәа ду ихәтәишаз хәацсадгьыл цшза

акәапеишәа итытәааы, хдухатә культура ахкқәа зеггы рґы итцеггы
хаґианы, хахьзырхәаганы хақазаарын. Ускан, жәыггы ґангы хпарак
цъара иаабозар хәа икылацш-кылзырґоуа ихаштаз хґылацәа
хазынақәаггы хақәлара рзыгәаґуамызт, хампангы изықәломызт.

Уарт даеазәгы

Абра иаазгоит ажәеинраала «Дали Цабали» шеибгоу избан акәзар
авторгы, апхьаґгы, хажәларгы амхацырра ирнатаз арыцхареи,
агәырґеи, ихымґеуа амилат хьаан иахьаггы зақа ирныцшуа, ирныруа
еилацалоу поезиатә хаґсахьала иаарцшуп, насгы агәкаҳара атцаны
акәымкәа, хадиаспори хареи хаимадарақәа нақ-аақ итцеггы еиґхәп
хәа зхәо гәыґра шәахәацк алубаауа.

Нас хапхьап ажәеинраала «Дали Цабали» ахата:

Дали, Цабали – агәакреи, апсреи,
Алагырзи, амыткәмеи, ахтцәареи,
Рыхьзқәа исзаарго абарт роуп,
Са сзыхәа уртқәа акыр ихьантоуп.

Дали, Цабали – хьаауп сгәаґы,
Итцәыуеит ахала цхьарцак ахәаґы.
Цшаласк нықәысуеит, цъарак изтәазом.
Агәтыхақәа амтцәазом, цқьа иазхәазом.

Дали, Цабали рыхәра ґазом,
Ирцәызыз ртцеицәа уаха ихыхәзом.
Ашьхақәаґ кәашза ишгылаз ишлеит.
Ргәақрақәа заа аргама ирыхьзеит.

Ахрақәа ирґыґуеит инымтәазо абжы,
«Ацсуаа шәыдгьыл цшуп, шәазхынхәы!»
Дали, Цабали, – хьаауп сгәаґы,
Итцәыуеит, итцәыуеит цхьарцак ахәаґы...

Ишаабо еипш, Иван Миқәаиа ицсадгьыли, ижәлари, ибызшәеи ирзикуа ипатриоттә жәеинраалақәа ирчыдақазшьоуп: амилат гәадуреи, абзиабареи уи азыґырбареи. Уақәа пафос харақыла иаарцшу зсахьа тыху зегьы апхьаґгьы ихтынхьаауеит, ицәа-ижьы ианыруеит, игәатца итихәаауеит, изааигәоуп, уатцәтәи амш азы игәы змыртынчуа, тоурыхтәла дзырхәыцуа апроблемақәа ирхьысуеит. Убас икоу ажәеинраалақәоуп «Ацхьарца», «Ацсуа кәасқьа», «Атәым дгьылаґ сыкоуп схала», «Сыдгьыл ахьымра лашоит». «Ара зегьы цәажәоит ацсышәала» ухәа убас егьыртгьы. Ажәеинраала «Ацхьарца» акәзар уи иахылтцуа абжьыхаа зақәа ханахәозеи, зақәагьы тоурыхтәла хәрхәыцуазеи.

Аґымта аидеиагьы асахьаркыратә напқазарагьы қаиматла иаадырцшуеит уи еихызшьало атцыхәтәантәи ацәахәақәа:

Ас лымкаала хгәы зырґыхаз,
Абжы ссир нымтәөзар сґаххон.
Абжы здыруаз, изызгәакьаз,
Нахьхьи хашьхақәагь лашон.

Апоег хан тџџароушџа дахџаџшуеит аџсуа кџаскџа. Уи иазикыз ажџеинраала гџхџаагарак аџџбаауеит, ишуарлашџарлахаз унырыртџе ииџш. Аха аџоурых аџоуп, насгџы аџсуа ибзазараџы иалнаршахџоу шџардоуп, атехникатџе прогресси аамџеитасракџеи рхџыџшакџа аџыкџыслазаргџы макџанагџы нкџаза ишџтнахыз аџфункциакџа нанагџоит иара ишаџказшџоу ииџш. Апоег иџахуп (аџхџаџгџы уи диеитџамкџа) аџсуа кџаскџа икџыџџраауа изџагыло ашџаџы еснагџ ашџаџ иатџџа кџашџе-кџашџеаларџ, игџыкџы-џџыкуа аџшалас иџашџкџыруазарџ, абиџџаракџа ирџџашџу џџымзак (кџаџара зкџым) лашџозарџ, ажџакала, аџсуа кџаскџа аџсы тазарџ, уи ауалџшџа џымкџрада инанагџаларџ, џхџаџагџы аџеиџшхџе бзиазарџ. Ус шакџу хархџоит абартџ аџџаџџаџагџы:

Аџсуа кџаскџа џыџ избазшџа,
џџарра кџандак сеимнадоит.
Слаџшџџашџараџ жџџан илбаазшџа,
џаимбарџџак кџашоит.

Иван Миџаиа ипоезиа иахџџаџџаџоу хџџарауаа иазгџарџахџеит, уа автобиоџраџиатџе элементџџа маџымкџа ишуџылоу, ирџеиараџгџы шџахџела хархџара шџрыџоу. Араџа иџџоушџаша, мамзаргџы иџџоушџаша иџсабаратџым хџа акџы ыџказам. Анемеџ поет ду Гиоте иџџахџан апоет, ашџџџыџџы иџџџазаара иаџыз ибиоџраџиа иилукааџ (иџыуџаарџ) уџахызар, ирџеиамџаџџа рџы уџшаа, уеимда хџа. Изхысхџаауа, ажџеираала «Атџым дгџылаџ сыџоуп схала» ауп. Ишдыру ииџш, апоет игџамбзиара иахџџаны акџыр шыџџеса инеиџынкџыланы

ипсадгьыл антыц (Қарт) дықан, иуаажәлар гәыла, псыла дышрыцызгы, хатала (маха-шьахала) дрылагыламызт, дрыкәган. Ари афакт рнымыпшырц залшомызт уи ипоезиатә рҫеиамтақәа. Урт зегьы хытцхыртас ирыман ипсадгьыли ижәлари, ибызшәеи рыгәхьяагара. Урт ракәын ибафхатәреи ицәанырреи амцапшь рытцазтцоз, еибазыркуаз. Ипсихологиатә тагылазаашья дшарцеипеиуазгы ипатриотизмратә дауш амч ҫыц анатон, иаргәгәон. Цабыргуп, апоет уеизгы-уеизгы ипсадгьыл дацәыхараны адунеи атцыхәәҫ дыкамызт, аха зегьы акоуп ижәлар дрылагыламызт, икаркы зырхәыхәыз иан лбызшәа иахауамызт, ипсадгьыл ахауа зәыда лбааидомызт, аҫархақәа реицш зәытхәа игылоу ишьха цагьяқәа дыргәыдыпшыломызт, илымха итафуамызт зны игәаазшәа игәрымуа, даҫазныхгы игәыбзыцуа ахьарчхәа акәара иақәыххуа амшын ацәқәырцақәа рыбжыы, иахауамызт ихааза ацсабара иалыфуаз ацсуаа рашәа. Абартқәа зегьы апоет дышрылахәыдоу, насгы ишыгәхьяаигоу аабоит ажәеинраала «Атәым дгылаҫ сыкоуп схала». Абарт ацәахәақәа ирхәоит атәымцъара икоу апоет итагылазаашья зеипшроу, дзыргәамтцуа, ихьяаиго закәу:

Ишьтатцааз асы шьтытцзом,

Анакә хчылоуп еихашьшьыла.

Суада хьшәашәоуп, пхаррак цәыртцзом,

Зегь гәхьяазгоит инеипцынкыла.

Атцх шылахауа ашара иахыццакзом, ител хэыц аҕы еихытцзом,
аамта акэзар иаагылазшэа ибоит, ус иныруеит. Уимоу, ианшагы
игэалакара аҕеитанамкзеит, ишыказ иаанхеит:

Ишеит-ишшара. Сеихсыгъзом,
Стынчим, сеикэҕэалоуп акала.
Иахьягь амра са сзы ицэыртцзом,
Атэым дгылаҕ сыкоуп схала.

Ааи ацсадгыл апатриот изы даара ихъантоуп атэым дгылаҕ
аказаара! Избанзар ахатэ хэыштара иахылцуа удаоуп ари иуаароу
адунеиаҕ. Апоеит, мамзаргы алирикатэ фырхатца апстазаараз
агэалакара ахымоу, ихы-игэы дакэҕэыргыо, идгылтэ бзаараҕы
хэартара иланы, дцоураны, рыгэыгъра игэыгъраны, рхъаа ихъааны
дыказарц ахэтаны иахыпхъазо ицсадгыли иуаажэлари рыгэтаны
дангылоу ауп. Ус аказаара дарбанзаалак изгы анасыпцкэа зегы
иреихауп.

Абас икоу ахшыоццара ацхъао ибоит ажэеинраала «Ара зегы
цэажэоит са сбызшэала». Сзыхцэажэаз «Атэым дгылаҕ сыкоуп схала»
акны ацсадгыл антытц аказаара шымариамб, уи иацу агэхъаагаракэа
ауаоы зака икэыгэҕэоу, онытцкала иныруа, ицсихология иалыжжуа
ртэы акэзар иахэо, егы ажэеинраала «Ара зегь цэажэоит са
сбызшэала» аҕы иаабоит зыцсадгыли зыуаажэлари ирылагылоу, урт
ргэеисра зныруа ауаоы зака насып имоу, имилат адоухатэ бакакэа
иреихау ибызшэа зака дазыгэдууа. Ажэеинраала шэагаала ихэычуп,
зынза цшыкэыплетк роуп икоу, аха автор казарыла илшеит

зыпсадгьыл аҕы иҕоу збызшәа адоухатә мчы аманы ҕымкрада
изахауа, нцәахәык еипш изыпхьазо, настгы апоет ихала иакәымкәа
ацхьафгы дҕаҕаза дубо иаарпшуп ахаҕсахьа. Избанзар: «Ара зегь
цәажәоит апоет ипсадгьыл абызшәала. Уи иахауеит ацсабара ацшзара
иалыфны, даеакала иухәозар, ацсышәала ицәажәоит атла, амахә,
апыткәыр, ашьхазышқәа, ирытхәеа илеиуа арфаш трысқәа, ахьча
иқьала, акацкацқәа. Ажәакала, апоет ипсадгьыл зегьынцъаратә
иахауеит игыкатцагоу, ицстатцагоу ибызшәа. Уамырхәыцырц залшом
уи злантцәо ацәахәақәагы.

Ара зегь цәажәоит са сбызшәала,

Уи агьама уа иузкыр.

Утцыхәтәамфогь нтцәап лыпхала.

Иара шуцу зных уцсыр.

Ааи, ауафцсы аамтала адунеи дықәуп. Ари хырпашьа змам ацсабара
иадилектикоуп. Аха ихадароу ишьаҕамырзгоу ацсадгьыли ажәлари
еснагь рыкәзаара ауп. Абри айдеиа атцубаауеит ажәеинраала «Ара зегь
цәажәоит са сбызшәала». Уи аццан 2013 шықәсазы.

Иван Миқаиа илирикатә патриот жәеинраалақәа – иаххәап зегьы
цъарак еизакны еизгак, шәкәык ианутцозар епиграфк аҳасабала
ирхаургылар ауеит 1917 шықәсазы иифыз аццамта «Сыдгьыл ахьымра
лашоит», избан акәзар апоет ибоит иацсуа дунеи зака итбаау илашоу,
ахьымра шахапхауа, идаракәац аҕоурых штцаулоу, ишьаҕамта мызуа
ишыҕацо ухәа убас ицегьы. Убри азоуп автор ифымта ихараку
апафос атццаны изыхиркәшо:

Сгэы алакоуп, сныхэоуп схата,
Избо сгэатца арцхоит.
Аброуп адунеи зегь агэҫа
Сыдгьыл ахьымра лашоит.

Иван Миқаиа илирикатэ патриоттэ жэеинраалақәа ирытцатцэаху афилософиатэ хшыџзышьтрақәа ухэару, апоетикатэ еиҫкаашья ухэару, изырлахҫыхуа амилат гэадуреи цхьақатэи аҫеипцшхэ бзиа агэрагареи ухэару, имџашьо иахдырбоит уи инапқазара есаaira, иуаџыбжара дшынахыхэҫахьоугьы, аизхазыгьара ишаҫу, адоухатэ цсымчхара ишасакьяхэымтоу. Абригь, жэахэарада, апоет ибаџхатэра цсыс иахоу ипоезиа ачыдарақәа ируакуп.

Апоезиа нахьхьынза аахыс ақсабара злакоу ала ианарпшуа ахтысқәеи итнахуа ахаҫсахьяқәеи ажэала реиҫахэара мариам, урт ицэанырраны ауп апхьяџ ишидикылауа, ихаҫи игэаҫи инеины дшаргэытэуа, дшыхнахуа. Еиҫарак уи убартоуп афилософиатэ, иара убас абзиабара иазку алирикатэ жэеинраалақәа рҫы. Уимоу, иқалап абрака акэзар апоет ибаџхатэра иамоу алшарақәа иназа-аазаны иахьяапшуа. Ари ас шакэу убартоуп, шамахазақ акэымзар, амилат поетицэа зегьы рҫы. Ус анакэха, Иван Миқаиа ипоезиагьы иауацэтэымху апоетцэа зегьы ирзеипцу, алитература адунеи нацънатэ иадыруа ацэаџа, даеакала иухэозар, апоезиа шцэанырроу, зырцабыргуа «аформала». Ажэытэза зны Китаи философк ихэахьан апоет ибаџхатэреи интеллекти рцаулареи рымҫхак атбаареи излаудыруа, шэагас-загас ирымоу, иажэа сахьарк аиҫбаашьеи

ифилософиатә хәыщшыеи рыла ауп хәа. Ари ахшыөзцара, зылакьякьяра амуа табыргхатоуп, настгы алитературатә пстазаара еснагь ацзаара зылшо хәахьоуп өнызыкь шықәса ақәра шамоугьы.

Уажәы аөада исхәаз ахшыөзцара татцгәыдамхарц, ацхьяө ибылгыны агәра игарц азын, ханалс-өаласшәа акәзаргьы, иаагап хзыхцәажәо апоет ипоезиатә рәиамтақәа ркнытә ғырцштәқәак.

Ацстазаара шкашыррам, ишбахеибафароу, шықәцароу, ацәгьягьы абзиагьы иара иацрымшәо ишацу, настгы цьарак ишымаанөасуа, цхьяка изго, изыргәәтеиуа адинамика шатцоу ухәа ауаатәыөса рцивилизация ахшыөтрақәа закаөы ирхәахьяда, ирыөхьяда. Аха, умашәа иубаша, уи закәытцәкьоу, калашьас иаиуз, иахьынтәааз, хықәкыс иамоу, цхьякагьы иацеипшхәу ухәа азәы инагзаны издыруам, атак изыкатцом, егья дкәыгазаргьы. Досу дфилософума, дпоетума, уарт даәазәума зтак катцашья амам азтцаара ду досу дара тцарадыррала идырхаз рдунеихәацшышыа алацшхәаа, итцганы иахәацшуеит, рхәахьякәеи, рытцаамтақәеи, рацтамтақәеи ирныцшыртә, ишаргәәтеиуа удырратә еипш.

Ацсуа поезиаөы иахья уажәраанза иаланагалахьоу (урт мацзам) афилософиатә жәеинраалақәа, еитарсшәа иухәозар, ашыацха рыланы, илахөыхза хшыөцарыла еитцатәы, иаарылагьлт Иван Миқаиа атыхәтәантәи ашықәсқәа рыөнутцка иацитцаз арәиамтақәа. Убарт иреиуоуп: «Игьежьюеит хдуinei адырдха», «Зегь ыкоуп саныкоу», «Сызлаз цхызымшәа», «Атцхи сарей», «Итцаулахеит схәыцрақәа рзыжь иатцәа», «Ааигәа-сигәа, ергьхәа ацәаара», «Сара ацсаатәкәа сырзааигәоуп», «Ацан ырзны азиас хытцәан» ухәа егыртгьы.

Аҗада еиқәысыпхьазаз ажәеинраалақәа рҕы ацхьаҕ еилыхха ибоит апоет, мамзаргы алирикатә фырхатца идгьылтә цстазаараҕы тыхәапцәарада изцәыртцуа, хаха ихьысуа азцаарақәа, насгы урт ртак акатцара шымариам, уимоу имч зқәымхо хараза ишеихау, аха дара ирытцоу имаатуа амазақәа реилкаара дшазҕлымхау, идырырц, ипстазаараҕы хархәара рымазарц, ари иуаароу адунеиаҕ ауаҕытәыҕса ихшыҕ апшәмара аманы ахра ауазарц шитаху ухәа убас ирацәоуп игәазыхәарақәа. Арака иуцылоит апсреи абзарей рышьхәа шеивцо, атхи амши реипш ишеикәшо ртәы зхәо апоет ифилософиатә дунеилкаара иатцанакуа ажәеинраалақәа иргәылсуа, ацхьаҕ игәы зырхытхытуа, иреалтәны ацсабара адиалектика амчра иатцанакуа апоезиатә хаҕсахьақәа.

Уажәы ишеибгоу ҳацхьап хыхь исхәаз ахшыҕцакқәа зырцабыргуа Иван Миқаа иажәеинраала «Игъежьеуеит ҳдуinei адырдха».

Игъежьеуеит ҳдуinei адырдха,
Җанылоит, ҳашнеиуа ҳанытцуеит.
Ацстазаара цшаласк кахәхәа,
Зегы ашышьыхәа иаххьысуеит.

Игъежьеуеит ҳдуinei адырдха.
Зынгы хгәыграқәа арҕыцуеит.
Бзиабарак имцаха,
Хгәы инталоит, интытцуеит.

Игъежьеуеит ҳдуinei адырдха,

Аамта апрақәа шьтнахуеит.
Ацәқәырц хрылоуп ҳаапсаха,
Усгыы бзиарак ҳазхәыцуеит.

Ҳазныло нас адырдха,
Анытра хьаан ихазцәыртцуеит.
Ацстазаара агьама хааха,
Ишҳацу, ҳааныжьны иаҳпыртцуеит.

Апоет игәы змыртынчуа, ицрыхо философиатә зтаароуп абригь:

Зегь ыкоуп саныкоу,
Саныкам – акгы, –
Абас ихәыцуа икоу
Иахьаггы, уатцәггы,
Дцъасшьоит дызлакоу!
Схәыцуеит сарггы.
Ҳаныкам ишцакоу,
Икамкәа акгы!

Диашоуп апоет, ҳаныкам акгы ыказам ҳәа ихәыцуаггы ауыкахым,
ацстазаараґы урт рөызцәаггы ана-ара акәымкәа, иуцылоит
иаарацәаушьартә ақынза. Аха иузцъашьом, ирымоуп рхатә
филасофия, уи ишатцанакуала ихәыцуеит. Апоет ифилософиатә
жәеинраалақәа рґы иара убас иубоит жәынгы ґангы ахшыотра
дуқәа зыргәтеиуа, аха зтак апшаара рылымшауа апсреи абзареи атәы

зхәоу, алахъеикәра зыкәнубаауа «анотақәа». Уигъы ацсабара адиалектика иашаз, зылакьакьара аламзауа, ауафьтәыфса имч зқәымхо тцабьргхатәоуп.

Ацстазаарафьы ифәхтцәоу фәхәара змам акгы шыкәм атәоуп ирхәо абарт ацәахәақәагъы:

Анцәа исзааиго зегь хазыноуп,

Уи асахьагь сычхауеит.

Аамтәк-аамтәк зегъы ирымоуп,

Алакта знымзар станрацшуеит.

Абар дафәакгы:

Азы ихьтцыз итыкәкәароуп,

Амш ишазгъы нас ихәлоит.

Ацәгъеи абзиеи неитас-ааитасроуп,

Урт хашрылоу хниас хцоит.

Ацсра алакта атацшра, нас иниасны ацара ухәа уаф дзеигәыргъо акы шакәымгъы, данымшәар ауам. Абри ахшыфзцара атәоуп иааизакны иугозар ирхәо Иван Миқәаи ифилософиатә жәеинраалақәа. Аха убас шакәугъы, агәкаҳара ақынза илбаауам ирытцоуп ацстазаара тыхәаптцәара шақәым узырбо ахшыфзцарақәа. Ажәеинраала «Ацстазаара» хзырыкәшо акуплет абар иахәо:

Ацстазаара шцац ицоит,

Изну амѡа нанагзоит.

Зегъ иаракэзоуп изхьынхэалоу,

Изеипшразаалак рыцсы иалоу.

Апстазаареи агэыгреи ридеиа рышьхэа шейвцо хара иабоит апоет егырт иажэеинраалақэа рыґгы, аха аранза иаххэаз азхархап, уаха халаларым. Амала, урт зегы епиграфс ирхоургылар ауеит дара ирықэґызтуа, рцакы аазырпшуа абарт ацэахэақэа: «Уатцэазынгы гэыграк сымоуп, хаґоу гэыграда даанхеит».

«Ни один врач не знает такого лекарства для усталого тела и измученной души, как надежда», – хэа баша иауихэах австриатэи ашэґыѡѡы Стефан Цвеиг.

Ааи, иуаароу ари адунеиаґ агэыгра апстазаара гэашьамхыс иатцоуп. Ари навалашья-аавалашья змам ибылгы фактуп.

Иван Миқаиа ипоезиа апхьяѡгы лымкаала игэазырцхо, дадзыпхьалоу иреиуоуп ауаѡы дхаразкуа, дамысташэазтэуа, ианатахугы дфырхатцэазтэуа ацэаѡа кэымшэышэ икэнызцо абзиабара иазку ажэеинраалақэа. Урт лымкаала апхьяѡ игэазырцхо факторқэоуп: акы, уака абзиабара цқя аарыцшуп ацэанырра пхала апсы рхатцаны. ѡбагы, апоет илирикатэ фырхатца аамта уадаѡ дыштагылоугы дтаќьатасым, ицоуроу, изѡыдоу, апстазаараґы хэартара злоу, апсабара амч ала изылыпхаз, «Любовь придает благородство даже и тем которым природа отказала в нем» хэа анлыз драматург ду В. Шекспир иззихэаз абзиабара дацсоуп. Ихцахаз, уи ицэанырра иагья итаулазаргы, ишырхэо еипш, егья ихышхытцэаны (ус аґара иаказшьарбагоуп) ижэылозаргы иубоит амилат-цэа шахоу,

даеакала иухэозар, иакәнубаалоит ацхашьапхатцара, аеаамыртцэара, аеынкылар, қабзк еипш ҳацстазаара иалағьаны икоу ахатыр ақәтцара.

Абри аказшьа чыдала иатцшьны изазгэастауа убри ауп, иахьатәи еилашуа ҳацстазаара ацивилизация убранза ихалеит ауафьтәыфса интимтә цәаныррақәа раарыпшра (ацхьаф игәы кәхтцойт, еиха азфлымхара хзиуп хәа иахәапшуазар акәхап) ула ихкьакьалацәойт, анатурализм ахь ихьапщцәоуп хмилац ақабзқәа рхафьы иаамгазакәа. Ас ацивилизация злысхьоу «ацәартцрақәа» рызбахә Иван Миқаиа абзиабара иазку итематика иапшьны исзырхәаз, урт рфьызцәагьы ҳацсуа лирикафьы инцәыркьа-цәырасуа акәымкәа, рхы-ргәы алаканы, насгьы хтәымуаам хәа шыақәрыгәгәо иахьцәыртцыз ауп.

Хәарада, уи еихарак иаабойт абицара фәа иатцанакуа нацәақәкыла иухәазар Асовет мчра анеилахаи иаххаагаз аибашьра хлымзаахи рышьтахь еитцагылаз апоетцәа рыфнутқәа. Аха ари хазы азаатгылар, зтаху даеа темоуп, уаха ҳалаларым. Ицшьбахаз, автор илирикатә фьрхатца ацсабара азыразны инатаз, ихтынхьааз абзиабара акьырза иеазишәойт ахатә хафәра, азеипш термин ала иухэозар, ригиналра аманы аарпшра, есымшатцәкьа акәымзаргьы, иагьыкәфьойт, ажәа сахьарки еижьара зқәым ацәаныррей ирыбзоураны. Ииашоуп, ацстазаарафьы ишыкоу еипш абзиабара иатәнатыз, изтааз алирикатә фьрхацәа зегьы неифымхрада дара ишыртаху еипш насыпла еикәнаршәом. Ирцыкәслоу ацынгылақәа цәыртцуйт, рразкымфә аркәартәейпш. Уи зыхкьо еихаразак, ма лара бзиа дьлбом, мамзаргьы лтаацәа дыргәапхом, дыкәныршьойт. Ашьыцрей ацәгьахәарей ахарамрей ракәзаргьы, угәы ахьуеанзам цьара ицәыртцуйт,

абзиабара иапырхагахартә еипш. Аха зегы акоуп абзиабара ашьха зыхь еипш ицкьоу еснагь амч гәгәоуп, анасыц лашазы намысла икәпоит.

Абри ахшыөзцара аабоит ашьха зыхь еипш ицкьоу абзиабара зыхтынхьяауа, ируалуашо иамоу апоет илирикатә фырхацәа рғы хаамтазтәи абицара җа рхәыцшыа, рдунеилкаара аанарцшыртә еипш. Иван Миқаиа абзиабара иазку иажәеинраалақәа рзы хыхь иаххәаз ахшыөцтак зырцабыргуа имыррацәакәа җырцштәык аагап.

Абзиабара абцеипш изықәнацсаз, иахәынчаз арцызба абар иихәауа:

Шақа ишузеи, шақа ихааузеи,

Лара лымра исхацхо.

Сабылуазаргь исыбаргәузеи,

Лымра сыцнатц исгәапхо...

Ажәеинраала «Җақанатц» ағы иаабо арцызба абар абзиабара цқба дшаргәатеиуа:

Сырзыхынхәуеит бнапы цхақәа,

Урт рызбахә кырынтә исхәахьеит.

Сырзыхынхәуеит ба быблақәа,

Сзыхшәалаз сызхымтцуа сыргеит.

Ааи, уи деикәпах дызкыз абзиабара аразкы лашахь ахы шхоу ацхьяө агәра игоит. Ө-гәык анеилатцәалак аҗиара зцу анасыц рхылтцуеит, атаацәара бзиа калартә еипш. Уи ацстазаара иадиалектуп, иақьабзп.

Абар даеа рңызбакгы ихаара илзикуа ажәакәа зака иңстазааратәиу,
агәрагара рытцоу:

Ашәа быщуп, бкарматцысуп,
Ацсабараз бара бхәыщуп.
Ибеицшу уаха еазә диизом,
Бызлам сымшгы лашазом.

Уакагы даагылом абзиабара иарцеицеиз, ишырхәо еицш зхылца
атцыс тапрыз арцыс:

Абас сацрымшәо бдунеи сықәуп.
Имрашәахәан былацш сыщуп.
Ианцаауагь хьтак сакзом,
Сгәатцае баацынра нтәазом.

Ас уи дзырцәажәо, ахәара илзыршо зыцсымчхара гәәгоу,
цәаныррала изрыжәу абзиабара цқьоуп. Уи автор илирикатә
фырхацәа рҕы ахра аует. Цабыргуп, абзиабара зтааз, еитарсшәа
иухәозар, абчеицш изықәнацсаз рахьтә зегьытәкья дара ишыртаху,
ирыцныкәом, ирыцхашьуам, аҕада ишазгәастахьоу еицш, анасың
иапықәслоу ацынгылақәа еицхьыкәкәа ицәыртцуеит. Уи иаиааиуагы
дубап, иазымиааиуагы ауыкахым. Ари апоет ифырхацәа иаурхараху
аңстазаарае икан, нак-накгы иацааует ахатә зинқәа аманы.

Убас икоу дреиуоуп абра иаабо арцысгы. Уи имцаха итааз
абзиабара дамбылызар дазмыргәыргьейт:

Уаха сгәәкүә смыцәазакәә,
Ахха-ххаҗәә са сбылуеит.
Бымца шеикәыиз имырцәазакәә,
Сгәы бынтыцрааны бсыцәцеит.

Ииашоуп, игәы каижьюам, «ахтакынза исычхауеит» хәә дафуп, аха ларгыы гәыбган узлытом, избанзар иара иеипш лара амца лымкызар акәхап, даәазәгыы лгәы изцазар амуеи! Арака ицьюушьаша, ма узкәызбаша хәә акгыы ыказам, ацстазаара иатцасхәуп урткәә зегыы ахатә «чкямацья» итацаны иамоуп, ианаҗаху, иахьаҗаху ицәырнагоит!

Иван Миқаиа ипсадгыыл гәакья Ацсны ацсабара ипоезиафы иаарцшуп амилат агәадүра ацаны, аромантикатә цәә-ахаа акәнышышыы, насгыы уи ацшзареи абеиареи шыхьчатәу, ишеичахатәу, ишахзызаатәу айдеиагыы иҗәҗәза убла иаахгылартә, хшыөзцара рзууртә еипш икаитцоит.

Ацсабареи ауафи реизыказаашья ауаатәыөса рыцстазаарафы аакырза атцанакуеит, урт рхи-ртыхәеи еиларсуп. Ацсабара аҗәпхья ауафы итакпхыкәра шьардаза ихаракуп ,уи иара ишақәнагам иакәым ала дазныкәар, хымцада дахьнархәуеит гәгәалаза. Иаазгоит еицырдыруа җырцштәык.

Африка Сахара хәә иахьашьтоу ацәхәыра кьантаз зны бнатоуран, шәәпыцьяпран ацыс зылымцраауа икан, аха амал азы зыцсы цәгыз ауаа начычан абна анхыршьаа иахья излакоу афы иааит ицәхәырахеит, идәы сакарахеит, уаҗагыы аәазеибымҗеит.

Изхысхэаауа, ацсуа поетцэа (рыцсы сакэхшоуп зынарцэ мѡа икѡлахьоугьы убрахь иналатцаны) зегьы ркыны еицш, Иван Миқаиаагьы ипсадгьыл апцзарей ,абеиарей, уи ахьчарей, ахызаарей ирызку ажэеинраала хатэрақэа ипоезиатэ рѣиамтақэа иргэылубаауеит актуалрей рхатэ хаѣрей рыманы. Уи, хэарас иатахузей, убла хызкуа иамоу апцзара апоет игэы азнархауеит, милат гэадурак еицш дахэацшуеит. Аха уи зсахьа тихуа апсабара ахала ибом, уака дыкоуп иашьагэыту ауаѡы. Абар сахьак.

Ахра иалкьо арѡаш хьшэашэоуп,
Шэахамацаран икашуа,
Иузымыртынчуа мчыкгы ацоуп,
Ачарахэа еилашуа.

Арѡаш иамо насыц шкэакэоуп,
Еснагь ишыцкьо иаазгауа.
Арѡаш ашэа ргэашьамх иатцоуп,
Ахра ахалара згэыгьуа.

Ажэеинраала «Апсабара» аќны апоет, ибоит гэыла-цсылагы иныруеит, рсахьагьы тихуеит еиуеицшым ашэыгақэа рыла еибарку, иѡычоу ипсадгьыл апсабара цшза ахаѣра зеицшроу. «Тлазла иѡычоуп абна-аккара, адэқэа акакац рхацсоит. Ашьха зышқэа рхаѡазараѣ, макьана асы лашоит. Арѡаш трысқэа ахра ѣќьара, иалшэаз ишэахха еилатэоит. Ажэацшь ахытэоит мраташэара, амра жжаза иласкьоит. Пытрак ашьтахь ажэѡан цшзара, аицэа каххха инаѣацсоит» – абас

поезиатә хаҕсахьала автор иҕсадгьыл аҕшзара иамоу дазгәдууа иааирыҕшуеит. Зака ареалра аҕозеи аҕымта аҕыхәтәантәи астрофагы:

Уахгы-еынгы аҕсабара,

Ишыссиру ус иаанхоит.

Сара сыхнахын аҕшзара,

Сашәа хамтас иазаазгоит.

Иван Миқаиа иҕсадгьыл гәакыа Аҕсны аҕсабара аҕшзареи абеиареи рзышәахәара, ипоезиатә хаҕсахьаны аҕатцара, аарпшра, жәахәарада, ирҕеиаратә тематикаҕы хра злоу, зҕлымхара зтаху акы акәны иҕхьазоит, дагыкәныкәоит уи аҕринцип. Убрака чыдала иалубаауеит абас иуникалтәу аҕсабара ахьчара шатаху, ишахзызаатәу, амалаз зыҕсы цәгыоу, иахьазы мацараз ихәыцуа, уатцәтәи амш зымбо, игылауа абицара рыгәхьаамкра ухәа иреиҕшкәоу (уртгы ыкагәышьоуп) ауаа ирыкәызбауа, ирҕагылауа итцаулоу ахшыҕзцаракәа зтцоу ажәеинраалакәа.

Ишдыру еиҕш, Аҕсны ахьчареи аекология иатцанакуеи ртематика иазку аҕымтакәа аҕсуа литератураҕы иҕыцим (иубоит апоезиаҕгы, апрозаҕгы, апублицистикаҕгы) ,уи Дырмит ду икнйтә иаауеит, насгы бжькатцәарада абицарацыҕхьаза рееиамадауа. Ус анакәха, хзыхцәажәо апоетгы абрака далахәуп, даеакала иухәозар, апублицистикатә пафос зхыҕуа ибжы ҕацаза анырра аманы иуахауеит. Ус шакәу зырцабыргуа ажәеинраалакәа иреиуоуп «Дарбан сыбнара зырхәыз». Истахуп ишеибгоу ахатагы абрака иаазгарц:

Адэы сықәхеит иахьа схала,
Исхацеиуа амра шуп.
Интцәом сымѡа аламала,
Исхьытцәтцәо апхзы сыхьшуп.

Хытцакыртақ цъара икам.
Цас иауазшәа адгьыл хтуп.
Цша шәшәырак ахауа иалам,
Цъара итаршәны итцәахуп.

Адәышкәағъаз иаха иацлоит,
Инымтцәазоушәа сгәы иабоит.
Сыцсы хаара аарла иназгоит,
Азы сашьтоуп, сҕы шабоит.

Зегь зыргәыргъоз абна абацеи?–
Ацсаатә рашәа згәы иташыз.
Избо хастцом, о сзықәшәазеи,
Дарбан сыбнара зырхәыз?..

Авторгьы иацхьаѡгьы ргәы рнархьуеит Апсны зырцшзауа, ахауа зѡыдазтәуа, хзқәа рыцсы тазтцо, апшәмацагьы асасцәагьы аестетикатә гәахәара ҳарак рызто ашәапыцьяц ссир еичаҳарада, настгьы ахатә мал арҳаразы ианхыршьаауа, ианықәырхуа. Ари аѡыза аикәымра – ацсабара амал иашабалак ҳәаазныкәара изаҳамхәарызеи Апсны атыц

аман Асовет Еидгыла ахаангы, аха усқан уи апроцесс аанызкылоз, ағәра рғазкуаз азакәан аус ауан, иацхьнаркәкәауан. Аибашьра иааирала ханалтц ашьтахь, еитаршәа иухәозар Ацсны ашәапыцьац акыр шәазызара, ахтынхьяаит, даеакала иухәозар, абна инылалеит рыцхашьарада ихызшьаауаз, аихеи аигәышәи ратцкыс зылшоз атехника. Уи рыцхашьарада акыр аамта иреигьыз атцлажәлақәа архуан. Уажәы, еиха еикәтәоуп, аха инагзатцәкьаны иаанкылам, абна ахшьаара иашьцылаз ус аламала реырзаанкылом ацсыцәгьара риааиуазар акәхап.

Сыззааиуа, абас икоу ауаа роуп зызбахә хамоу апоет ибулицистикатә жәеинраала зызкугы. Иахья даеаамтаньк еипшымкәа атехникатә прогресс ахра анауа, чыдала игәцарактәуп ацсабара (арака иатцанакуеит, ашәапыцьац, азиасқәа, урт иртәзсауа иртоу ацсызқәа, абна илоу ашәарах, азиақәа, афлора афауна) ахьчара иатәу апроблемақәа. Абрака атцаарадырреи асахьаркыратә литературеи роуп амч змоу. Урт ауаажәларра иреилнаркаауеит агәыблыра днаркуеит хәы змазам ацсабара аичаҳареи ахьчареи ауаатәыҕса рыдгьылтә цстазаара анарха аманы акалараҕы закә роль дуззоу ианнакло. Убри акнытә ацсабара азышәахәара еснагь иактуалтәу акы акәны иаанхоит дарбан шәкәыҕызаалак изы.

Ацсны ацсабара ацшзареи абеиареи рыхьчараҕы чыдала запы иану, итызтаауа атцарауаа рнаҕсангы, акыр алшоит аказа исахьарку иажәа.

Зегьы еицырдыруа аоуп апоет, ашәкәыҕы инапы итытыуа аҕымта (ажанрқәа зегьы рҕы) ахшыҕтаки ахаҕсахьеи анапказара рыгымкәа игәылыршәаны акатцараҕы акырза шрыцаркуа апоетикатә хархәагақәа, иаххәап аметафорақәа, аепитетқәа, аиҕырпшрақәа,

асимволқәа, еитарсны ихәоу ахшыөзцарақәа. Урт зегы еилаланы афымта сахьадыркуеит абызшәа ацсы ахартцоит, арфеиафы ибаөхаәрагы лабәабартәуеит.

Абри азцаарафы апоет Иван Миқаиа итәы ххәозар знаршә хиоу апоетцәа дреиуоуп. Уи иажәа сахьарк ычоуп иатаху апоетикатә хархәагақәа рыла, аха иахырқьамкәа ифымта ацәки, аидеиеи, ахықәки ирыцдырғызыртә еипш еизышәаганы. Уажәы иаагап хыхь иаххәаз ахшыөзцара зыртцабыргуа ыырпштәқәак: «Иатцәа ссала итцәцарахан ихтит ажәфан алақта»; «Икаҳәуан азаза ацсата»; «Зшәахтцас иқәбоит схьаақәа»; «Ихафы цшза арлашозшәа, ччапшык нықәхәаша изытуан»; «Заза еимхәыцла ашәтқәа ычоуп»; «Рцырцәқәа хиаало аеыццышәқәа, рыекаршәны схәыцраф ицырзоит»; «Напы мшыла аштә қәтцоушәа, ашьац иатцәа қашәқашәоит»; «Сажәра инахан, сәара ицәыртцуа, сгәатца италан сарыцхоит»; «Ажәфан ныжьны амза қьала, цтақәак ирытышышь аеазеит»; Иалшазозеи ацаа ухәеит хәа, зегы ирыкәшан, ицах иакуп»; «Цьара ифыжуан ауардын лыра, азын шкәакәа ааигәахон»; «Азаза еимхәыцқәа рфықәыхәхә ашәтқәа, ашьыжь акалт ианыцсалоуп»; «Санду лхақьа агәы тақьақьа, уа лыцхныга тагыежьюеит»; «Амза хагыежь, ажәфан иатцоу, агәы каршәны исыпшуеит»; «Атцх ацхыз хаа амш аршеит» ухәа убас итегы.

Арақа иаагаз ацәахәа ссирқәа досу ахгылоу ртыцқәа рфы ирымоу ароль шыахәлатцәқьа инарыгзоит, итегы узааигәаны иухәозар, автор зсахьа тихуа, иааирыпшуа ахатара, аматәар, ацәыртцра гәылдыртәауеит, апоезиатә цәахаа рханатцоит, иузааигәанатәуеит, ихадароу, афымта ахшыөзцара иатцоу артцаулоит, аидеиа аргәгәоит.

Апоезиатә нцәахәы ззылыпхаз, афразы агәахәара знатаз апоет, нацънатә ишацү еипш, апстазаара асферақәа (атцкарқәа) зегъы рфы илацшхәаа назоит, итцырза иныруеит уи ицәырнаго (ибзиаз, ицәгъаз) акәаматцамарақәа. Ибзиоу, хәартара злоу (дуафыума, культуратә, тоурыхтә хтысума) пафос ҳаракыла дазышәахәоит, апхьяф игәафы инеигоит дафыпшыртә еипш. ицәгъазар, ауаажәларразы хаҳара, хәартара аламзар, дақәызбоит исахьарку ажәа амч ала. Усгъы уи ари аус афы мыц зымхәо бцъаруп.

Иван Миқаиа ипоезиафы имфашьо иубоит абзиеи ацәгъеи аханатә имааибуа ракәны ишеифаргылоу. Еитарсшәа иухәозар, абзиа ихаракны игылоуп акы ишалақоу ақара ахафы ианубаалауа агәалақара аманы. Апстазаара иапырхагоу, азыхь зырхәашьуа ацәгъа-мыцәгъа аагозар уи илақәзаны, ахы цханашьауа игылоуп ихлаҳәадаха аҳарамра алыжжуа. Абра ихәоу ахшыфозцара Иван Миқаиа ирфеиамтақәа рфы имфашьо иубоит контрастра рзеибауа поезиатә хафсахьақәаны. Уи ипоезиа апстазаара блатцарыла иагәылацшуеит, цъара иафнаршәом уи иамоу (иалағьаны нахьхьинтә иаауа) акәама-цамарақәа, иалнакаауеит ауафы ицстазаара шымариам, дызқәу адунеи қыба-зыбала ипеипеиуа иштәу, ухәа убас ицегъы.

Ажәеинраала «Апстазаара цхызуп» афы ҳацхьоит:

Ауафытәыфса рыцқа ихы дақәитым,
Аамтала апстазаара зызшоу,
Тәаха имам, хыцьхыцьра игым,
Нхароуп, нцыроуп дықанатц дызфзоу.

Цстазаарада акымзарак ыказам,
Цстазаароуп излеибарку адунеи.
Ауафытэыфса уи далахэыдазам,
Даагылазар гэыграла дмаауеи.

Ацстазаара агэырфа хызэуа агэыгреи, ацьеи аамтеи роуп хэа игэылыршэаны иахэоит ажэеинраала «Ацстазаара цхызуп» иатцубаауа ахшыфцак. Ауаа царшеикэа икарцоу ацаршеиракэа ртэы ххэозар, Иван Миқаиа ипоезиа акны ихэымганашьоит, ирфагылоуп, икарцо шееим, ишыхьзыдоу, ишпырхагоу аахцэаны ирхэоит абарт ацэахэакэа: «Аиаша ашеипш зыбла ихыло, мцыда уаха изынхазом... Ацаршеиракэа рымра анхало, шэахэак ашэткэа арпытзом. Ахэылпазы хланцы иантало, уи ашэацшыгы атынхазом». Урт ауаа царшеикэа ирыкэыкны ахта итэшэо ихысуеит афымта атыхэтэантэи ацэахэакэа:

Сгэы итымхо, сыбла иамбо,
Урт рзыхэа шэак сзыфзом.
Абзиа зуа, зыбзиа нымтцэо,
Урт ашэада иаанхазом.

Агэытбаара зцоу, ауафара злоу, ихараны ихэыцуа алирикатэ фырхацэа рхафсахьакэа Иван Миқаиа ипоезиафэы иаабо, зсахьа тыху итабыргытцэкьаны, хэыцшыалагы, дунеихэацшышыалагы авторгы ацхьафгы ирзааигэоуп, изхаану аамта ахафара рныцшуа, уи агэеисыбжь рныруа хэцстазаара иахсааланы икатцоуп. Абрака иугэаламшэарц залшом аурыс хэыцыфы ду, адемократ, ашэкэыффы

Н.Г. Чернышевски «Ашәкәыѳы дызхаану ашыкәсқәа дацоуп» хәа иихәаз иажәақәа. Уи иаанагоит дарбан милат шәкәыѳызаалакгы дызхаану, дызлагылоу ауаажәларратә цстазаара ицәгъаз, ибзиаз, ишыкоу ала аарцшра, избанзар, акы, уи апстазаара ацабыргхата ацәхьамтра, излакоу ала – атыхра шатаху ахәоит, ѳбагы, цоурыхк иаѳызоуп уи иааирыцшуа аамта фәхтәазы.

Иван Миқаиа итәы ххәозар, хазтагылоу аамта удаѳ дшахәацшуа, ишиныруа, изакәу иитаху ирфеиамтақәа хроникала еишьтаргыланы унаргәылацшыр икказа иаатуеит патриотк поетк иахасабала идунеиқәыпшылары зака итаулоу, амехак тбаау, иааикәыршаны икоу апстазаара иахтынхьаауа ихатагы ишихысуа, дшатцанакуа. Асовет Еидгыла еилахаанза зегы хшыапы цыркьякьяны инцәахтәуаз, уажәы зыгәхьаа зынзас ихкым (ахацқәа иртакны иазгәахтап уи ахшыѳ ду змаз, азәы иакәны ауаѳытәыѳса рцивилизация ацоурых афы дшаахаз) В.И. Ленин баша иауихәах «Жить в бществе и быть свободным от общества нельзя» хәа.

Ауаѳы ицстазаара жәынгы фәнгы ишымариам, адгьыл афы иказаара, шкашьшьырам, илахьынцагы инагзаны ишеилкаам, еиуеицшым амыкәмабарақәа шахтынхьаауа ртәы зхәо амотивқәа убоит апоет илирикатә афырхацәа рхафсахьала. Урт ирытцубаауеит апстазаара ахата амч зака игәгәоу ганрацәала амыкәмабарақәа иапыкәслауа ирфәагыланы ақәцара шалшо.

Ажәеинраала «Ахәыцра азыхәашь» афы апоет, мамзаргы алирикатә фырхата ихы дазтаауеит:

Еизадоума, цштәы рацәоума,

Адунеи ҳазқәу иаху?

Изеицшратцәкьоу җеила иаабоума,

Ццакроуп иаашар ҳазҗу.

Акака ҳрышьтоуп, урт ҳрыхьзоума,

Игәаҳтом ҳаамта шласу.

Абзиеи ацәгьеи ҳзеилыргома,

Ццакроуп иаашар ҳазҗу.

Ажәеинраалаҗ иаабоит апоет ацстазаара дшазхәыцуа, идунеихәапшышьа зеицшроу, ишеиликаауа. Уи ихәоит абзиеи ацәгьеи реилыргара шаҳцәыуадаҗу, хшыццакцәауа, хшыгәатеиуа ҳапсаанза акака ҳашрышьтоу, иахзыпшу шаҳзымдыруа, ухәа жәпакы. Артқәа зегьы итцабыргыхаҗоу роуп, анс ухәа, арс ухәа ацстазаара иадилектикоуп. Иҗази, иҗоуи, ҳапхьаҗагьи ацстазаара иамтцәыжәо роуп. Араҗа апоет диашоуп, аха акызатцәык апхьаҗ изеилкаауам избан ацстазаара иазку арт ахәыцрақәа азыхәашь аҗынтә изибартаҳаз? Зызбахә имоу азцаарақәа злареалтәу ала азыхәашь иалаҳамбаар акәын. Урт апоет (мамзаргьы алирикатә фырхатца) ацстазаара дшахәапшуа, идунеиқәыпшылара ишаднакыло хзырбо роуп, итцабыргыхаҗоуп. Азыхәашь ахь ус рымам. Уи схәеит хәа автор иҗымта ахшыҗтцак даеакала дазнеизаргь ауеит, иаххәап, зегьы зымчу иара ахатцкы, ацстазаара шыҗатцәкьоу аилкаара зламариам ала, нас ихатагьы уи азцаара ду атак җаитцартә аҗынза дшазыҗатцам дахәапшны ихәыцрақәа аметафоратә цәаҗа зхубаауа азыхәашь иалибаауа иҗаитҗоит. Ари ағанахь ала, уахәапшуазар, иҗалап

дахьиашақәо ыҕазаргыы. Аха, еитасхәоит, абас иреалтәу, ибылгыу апстазаара адиалектика иахьысуа азцаарақәа рҕы еитарсшәа иухәозар, азыхәашь атқыс азыцқьа атацшра, атанза улацш зымнеиуазаргыы, еих еигьуп.

Апхьаф даараза дзырхәыцуа ажәеинраалоуп (апоег 2016 шықәсазы ииҕыз) «Апстазаара». Араҕа еилыхха иубоит уи автор заҕа итцаулань, апстазаара аганқәа зегьы тцкаррацәала дазнеины дахәапшуа, уи иқәнаргылоу азцаарақәа шихтынхьяауа, дышрызхәыцуа. Аҕымта ахата аҕахәы ахәарцазы апхьаф ухатқы уааи, хәицацхьап ахы инаркны атцыхәанза:

Узлоу, иубо рацәазоуп!

Ак ҕаастоуп, даҕак цшзоуп.

Цсык-цсык урт ирхоуп,

Цәгьак-бзиак дунеик иатоуп.

Азәы дхәаркьиуеит, ахлахәада,

Ибжьы еицакхьеит изахада?

Капеи жьакцак иацхья икаршәуп,

Лацшыцәгьакгы иара иацуп.

Шьоуки тхацьюеит, қьаф руеит,

Алакә гәашәқәа ирзатуеит.

Рыцхак дыҕам дара рзын,

Адуinei иқәуп ргәы цәыцәын.

Ацсабара хъаак азаауеит,
Ацхыраара иахэоит, ҕнатуеит.
Абажэ иахыкэласуеит атцларкэыкэ,
Абжыы ааѿуеит: «тыгэ, тыгэ, тыгэ».

Цъара азиасқэа разоуп,
Акалмахақэа ирахтынроуп.
Еггырт рахэыццас ицақэоуп,
Рыцсахэага аарла итоуп.

Абжыы хытцэоит акарматцыс,
Амш зырҕыхаз шыжъяаахыс.
Алахэажэггы кыруа ихуп,
Жъабаак ацшаар атахуп.

Ацстазаара шцац ицоит,
Изну амѿа нанагзоит.
Зегъ иаракэзоуп изхынхалоу,
Изеипшразаалак рыцсы иалоу.

Апоег зсахъа тыхыз, ацстазаара ихтынхъаауа зеггы аиаша
иатцабыргхатоуп, навалартак амамкэа иреалтэуп, даеакала – ухаҕы
иааиуазар, иара ахатцкы ацстазаара ишацац ицоит икэха ахатэы мѿа
иныланы аанҕасрак хэа ақэзамкэа. Ацша иҕаналан иауихэах
афранцуз хэыцѿы, афлософ, ашәкэыѿѿы Жан-жак Руссо «Без
движения – жизнь только летаргический сон» – хэа.

Апоег илацш тцары итцашэоит, уамакалагы ихьааигоит
ацстазаарафь итцоурам, анцаа ду ирзиашаз ацкаракаа ирхысны
ауафымрахь зхы зырхаз ауаа. Избан акэзар, урт рхи-рыпси иазеигьу
азы иуграгыланы, ианатаххагы анышэ уатаны ицар рылшоит. Насгы
ацсуа жэацка ишахэоу еипш, еыцхыти-еыцхыти еибабыцуеит хэа
реипшкэо, ееик иахьанза иказымтцац ирыдгылоит, рыхьызкэа
тыргоит, дара цьара ирыцхраап хэа иахэацшны. Абрака иубоит
даеакгы: уи убри ауп, зны-зынла акэым инеихангы, «аамтагы
лакэтцас ирыцныкэоит, имашэырны изызкацхаз» (ад. 54). Аха апоег
ихшыотцак ахьхо аапшуеит ажэеинраала злантэо атцыхэтэантэи
акуплет афь:

Исызгэамтаз уажэ игэастоит,
Аамта хэашьык иаанагаз.
Урт срызхэыцуам, ауафь дхастцоит,
Иахьагь зыуафра ззынхаз.

Апоег иажэеинраала иахэоит аамта уадаф аангы зыуафра
еилазымгаз, зыламыс иаграмгылаз, зхы лазмыркэыз иоуп
ауафьтцэыкьа хэа. Ус икоу роуп ажэа сахьарк иалху афымта зызктэу,
изыргатэу аазаратэ казшьа атцаны.

Иван Миқаиа поетк, хэыцфьык иахсабала ибзианы еиликаауеит,
дамеижьоугьы ицэа-ижьы ианыруеит, зыцсы тоу дарбанзаалкгы
дызхаану, ицстазаара ицэгьа ибзиа иахьымфасуа аамта ашта дыштоу,
еитарсшэа иухэозар, уи атцакырадгьыл дшатэу, дшатцанакуа. Ус
анакэха, еилкаауп, уи ахэаа ахьхэхэара ус аламала ишымариад. Аха

убри аамтазгы, убаракагы икоуп айкарамра, ацстазаара иацу
еихыхэхэа-еитцыхэхэарақэа, даеакала иухэозар, иубоит иаиаиуеи
еитцаиуеи хэа ахра зуа амчрақэа. Урт, жэахэарада, ауаажэлартатэ
цстазаарафэи ицоурам анырра картцит. Иара угы, ауафэи насып
шкэакэа ипсихология иссиршэа еифартэуп абзиа аткыс ицоурам
дахынхалоит ишырхэо еипш хахара злам ацэыртцарақэа, атцасқэа
еиха иласны икэынчаблоит имфохкыара иагхар хэа ишэоушэа.
(Ахыцқэа иртакны иазгэастоит ари ахшыфзцара ижэытэзатэиуп,
насып схы итысымхэааит, уи ахшыфтра дукэа ирхэамтоуп).

Сыззааиуа, апоет иажэеинраала «Аамта ашта» ауп. Уи шэагаала
ихэычуп, жэафа цэахэа роуп икоу. Аха автор илшеит
иааимаурыехэартэ аамта ашта итанакуа ацстазаара хаха иахысуа
азтаарақэа рыкэыргылареи поезиатэ хафсахыаны раарыпшреи. Зегы
харкэатцып иара афымта ахытцэкыагы метафоратэ цэафа амоуп аамта
иатцанакуа ацстазаара ашта тбаахы ухьанарцшуеит, уархэыцуеит,
иуныруеит. Автор арака аамта иаказшьарбагоу шэышыкэсала иаауа,
аамтеитасрақэа рызбахэ ихэом. Уи мацара иаликаауеит
аамтахтцэахак, егырт иимхэазгы убра иатцанакыртэ еипш,
реигэыцхэра аапшыртэ еипш. Уажэшьта хадхьап афымта ахата:

Аамта ашта шьюк дагэыргэоит,
Рыкэтагь былгэоит итэы ицха.
Шьюкы аарла рыцсыеивыргоит,
Иашьтоугь дубап ахэызха.

Аамта ашта ашэтқэа ахытцэоит,

Зынғы итагыежьюеит ацша.
Цэгъеи бзиеи ара еицныкѳоит,
Ус иршазаап рлахьынца.

Аамта ашта зегъ хтаныкѳоит,
Икам уаха даеа мѳак.
Атдыхѳтангы абрантѳ хнаскъаргоит.
Ихақѳыпсандаз лагырзқѳак.

Автор иажѳеинраала хиркѳоит аамта ашта иатѳанакуа зегъы ирзеипшу руахта хырцашья шамам, ауаѳы ари иуаароу адунеиаѳ ѳыхѳарала дшықѳу узырбо «аформула» ала. Амала, итахгѳышьоуп, инарцѳ мѳа данықѳло аамтазы икѳандаза икѳоу лагырзқѳак иқѳѳтар. Уи гѳыртынчган, цсыртынчган иара изы. Аха ипцхоу алагырз знарцѳ мѳа иқѳло зегъытцѳкья зацсахом, уи ауп рыцхарас икалаз. Агѳнаха иатцоу ауаѳы ихрат ашкѳакѳахара алдмыршозар акѳхап хазшаз ипѳкарақѳа.

Иван Миқаиа ипоезиа аханатѳ аахыс агѳашьямх гѳгѳоуп, изѳыдоуп алапшхѳаа тѳбаауп, итѳаруп, атематика акѳзар, иактуалтѳуп, апѳстазаара иалибаауеит зхатѳ шѳыгақѳа змоу ахтысқѳа, ахаѳсахьяқѳа. Урт апхьяѳ зѳлымхара рзиуеит интресс икуеит избанзар ихаѳагы ихтынхьяауеит, изааигѳаны иныруеит, ажѳакала, апоеит итѳихуа апѳстазаара ахасѳсахьяқѳа дрылахѳны ихы ипхьязоит, рхѳыцрақѳеи ргѳазыхѳарақѳеи еиѳырхасыртоуп. Дарбан пхьяѳым иззааигѳам абрака иаазго апоезиатѳ цѳахѳақѳаггы:

Амшгы сзымхо, атцхгы сзымхо,
Сызхымзас хәа акгы нымхо,
Снеиуазшәа сгәы иабон,
Сара стәала сыццакзон.

Ашьха, ага, са сзы еипшын,
Сгәыграқәа рыжәфан харакын.
Ихыш-хытцәо сғара цон,
Сынасыцгы шыта сахьзон...

Амоа сшықәыз сықәра шәтын
Снатцагылеит. Нас сыцшын,
Сылацш нақәшәеит исафсны ицаз,
Сқәыцшра шәымтак иақараз.

Зақафы хгәы итхәааузеи патриотизымрала ифычоу, агәхьяагара ду
зтцоу абри ажәеинраалаггы:

Игәхьяазгоит ахьхяхәа ацсышәала ицәажәо,
Игәхьяазгоит сқыта гәакья Кәтол, сзаазаз,
Игәхьяазгоит ачарақәа, ацсуа шәа ахьхало,
Игәхьяазгоит хгәараҫа анасыц зтаз.

Игәхьяазгоит Ақәа, ишәтышу абақчақәа,
Шәыгәхьяазгоит сашьцәа, суацәа, зеггы шәеибгаз.
Игәхьяазгоит шәышықәса иртҫысхьоу хашлақәа,

Игәхьяазгоит ражәәқәә, имацзаргь сзыхьзас.

Игәхьяазгоит ҳа ҳацкәынцәә афырхацәәқәә,

Игәхьяазгоит зыцсала зыцсадгьыл зыхьчаз.

Игәхьяазгоит урт зхылцыз анцәәхшарақәә,

Игәхьяазгоит ишқәыпшзас агәәкра зыхьзас.

Хәылбыехоуп уажәы, икацхоит ацсымра,

Сашьцәә рнышәынтра снықәлоит уажәаны.

Иғызы-ғызует сгәатцағы цәаныррак,

Рхәычра асахья сыбла ихгылоуп иааигәаны!

Ацхьяә имәашьо ибоит ажәеинраала автор арт ацәәхәәқәә аниәуаз аамтазы ицсадгьыл гәакья антытц дшықаз, аха уи дахьықазалакгы ижәлар рыбзиабара имцаха ицран, илаҳәатцаны дакын агәхьяагара ду ахылцыртә еипш.

Апоег ишаабо еипш, ацсадгьыл иатцанакуа атрибутқәә зегьы дахьықазалакгы ицсы рылоуп, хаштра рықәымкәә ицстазаара иалыхәхәә иацуп. Аха зыцсадгьыл зхы ақәызтаз ацеицәә ртәы ххәозар, уи зынза ихазуп. Урт икартаз афырхатцара мацара акәымкәә, дара рхәычра асахьягы ибла ихгылоуп ихымтцау. Арака ихытхәау, мамзаргыы зыгәра умго хәә акгы ықазам, настгы ацсадгьыл антытц иқоу ауағы (цәара гәымбылк, харамхәыцфок, зхы мацара иашьтоу азәы иакәымзар), жәәхәарада, ицсадгьыл, ижәлар, ибызшәә, иуа-тахы (хзыхцәәжәо ажәеинраалағы ишаабо еипш) рышқәа имоу агәхьяагара зынза аеакуп, иатцоу ацәаныррагы емоциала шьардаза ихаракуп.

Абарт афакторқәа ахьеицу афымта ацсы ахартцоит, асахьаркрагьы иацхраауеит, аидеиагьы аргәәгоит.

Ацсадгьыли ажәлари рыгәхьаагара атәы анысхәах, уи иадхәаланы иаазгоит схатә цстазаара аҕнытә гәалашәарак ахасабала фактк, имыцхәым хәа агәаанагара сыманы. Иаххысыз ХХ ашәышықәса 60-тәи ашықәсқәа рылагамтазы акәын А.М. Горки ихьз зху ахәынтқарратә педагогтә институт салгахьан, аус зуан арцафцәа рцарадырра айгьтәра Қарттәи анститут Аҕәатәи афилиал ацсуа бызшәеи алитературеи ркабинет еихабыс. Абраҕа шықәсык инахыхәхәо аус зухьан еипш, атаацәара салалара атыхәала сыцсадгьылгьы, суаажәларгьы, ауа-атахгьы, сматцурагьы ухәа зегьы ааныжьны Сыбраҕа сагеит, нацәақәкыла иухәозар, Новониколаевск ақалақь аҕы снанагеит. (Уи Октиабртәи аревалиуция калаанза Новосибирск ахьзын) Иахьагьы исыздыруам иахьынтәаааз, аха аихабыра классқәа рҕы атцара аныстцоз инаркны атәылақәа, рахтнықалақьқәеи дареи рыхьзқәа, уаҕа иалсуаз азиасқәа иреихаз иахьыыз, ирхагылаз ашьхақәа амшын иауарашәаны заҕа метра ихаракыз, инхоз ауаа милаҕла изуствәаз, ашәкәыфцәа, атцарауаа ирымаз ухәа срызҕлымхан, настгьы знык исахар, ма иахьаныз сацхьар исхаштзомызт, схаҕы инхон. Убри аҕнытә акәхап схаҕы изааиуаз стцара салгар исымароу матцурак соур зны-зынла сыцсшьара мшқәа раан (ахәаанырцәҕа усҕантәи аамтазы ацар-аарақәа мариамызт, аполитикатә уеиа икнанахаз «аихатәы парда» ацықәслон, амфа акуан) Асовет Еидгыла афнутҕка снацшы-аапшны сныкәап, избап хәа. Уи сыгәтакы анагзара шымариамыз шыздыруазгьы, стәы ацәкахауамызт, сромантикатә гәахәара гәыграк снаҕон.

Убри анапшы-аапшраз исымаз атахра иабзоуроуп, саныстудентыз, ахпатәи акурс ағы сантәаз (1957 шықәсазы) чаҕагалара хәа Қазақстанқа сцарагы. Ускан Ақснитәи иқан 400-оык. Қартынтә 1500-оык аидарамғангага дәығбала ҳаргеит Бақәала. Жәаха-жәымыш амға ҳақәын. Хқара-уараха хнеит иахзылхыз атың Қазақстантәи ССР Кустанаитәи аобласт Қыитигаратәи араион ақны. Уантәи уи иатәыз совнхарақәа (Викторовка, Изабеловка, Тархановка) рахь ҳаихыршеит. Сара уамашәа стәы иахәон уажәада исымбаңыз ақсабара ҳазлысны хқоз ақалақьқәа ақытақәа, азиасқәа, Каспиатәи амшын (ақсабара злақоу ала азия дуззоуп) агаға уаваланы уанцо уақхьа иаацәыртцуеит Амшын еиқәа агаға асахьа. Атцарауаа – агеологцәа, агеографцәа – излархәо ала арт архышьна ааиоытцәаз «аишыцәа» роуп, Кавказ «иапацәоуп», «хылацшра» рызнауеит. Уигьы стәы иахәон, ғыцбарахын сара сзын. Ус иқаз схала аусакәхыз, еицыз ҳахь ирацәаған Каспиатәи амшын зымбаңыз. Рақхьаза акәны избеит Европа азиасқәа зегьы иреихау Волга. Уи ихыз ацқа хдәығба анықәла имшынууп акәымзар, изиасуп хәа изхәарымызт сара сеипш, изымбац ауағы. Саргы мшыншәа акәын сышхыцшылоз. Ақалақь Астрахан арцшзон ашышьыхәа иагәылсны иахьцауаз. Истәалашәоит аурыс поет дузза Н.А. Некрасов Волга иазкыз апоезиатә цәахәа ссирқәа:

О Волга!.. колыбель моя!
Любил ли кто тебя, как я?
Один по утренним зарям,
Когда еще все в мире спит
И алый блеск едва скользит

По темноглубым, волнам,
Я убегал к родной реке...

Аха Сибара дэыҕбала уалсны уанцоз (санаауазгы убас) авагон ахышэ аҕынтэ иубо аҕсабара амацарагы уаргачамкуан ,убри аҕара иссирын, иамаз ахатэы хаҕра аапшуан. Сара сеипш раҕхьаза акэны избоз ауафы уи зынзак ддырцеипцеиуан ибла заахоз аланапшырақэа зегы.

Сибра аҕшзареи, аҕьбарареи, аҕауа зыдареи, сибраа рыҕэҕэареи рылазареи сара еихагы иснырит Новосибирск сыҕазаара аан. Новосибирск аҕалақь Об агэта иалсны ицо Сибратэи азиас ду (Амур аамышьтахь зегы иреихауп) амацарагы заҕа аххэоузеи. Академгородок ахыҕаз атыц акэзаргы аҕшзара икны иагоит. Инапылаҕатцароу амшын уи зынза илакэушьаша аҕьашьахэқэа иреиуами! Итцабыргыхатаны, уи мшынуп. Аура 300 километра иреихауп, аҕбаара 170 километра инарықэҕыҕуа иҕоуп. Абри иатцанакуа адгыл (цаса абжа цсаран, бнран, абжак дэкаршэраны ишьтан) Сибратэи атцарауаа рыхшыф иабзоураны, Об азиас ду мфохганы, итадыртэеит инапылаҕатцароу амшын. Уи ахықэ иаакэыршаны цсароуп, шэапыцьяцла италахауп.

Ирацэоуп Новосибирск саныҕаз аҕсабара анафсангы избакэаз, иаххэап аобласттэ музеи, академиатэ театр. Уи қатцан 1945 шықэсазы. США авице президент Никсон Новосибирск данаҕаа абри атеатр аниба, агэаанагарақэа зныртцоз ашэҕэаҕы ифоеит: «Европа зегы иреиҕу архитектуратэ ргыларақэа иреиуоуп» хэа.

Рапхъа саннеи агазет «Железнодорожный Кузбаес» аҕны коректорс аус зуан, нас Чкалов ихъз зху авиациатэ зауад иатэыз азанааттэ техникатэ царейурта (ПТХУ №1) аҕы аазаоыс аус зуан.

Аамтала иугозар сара шықэсыки цшымзи сыкан Сибра агэы – Новосибирск. Ускан Асовет Еидгыла агырахаа икан. Сацсуара акгы иапырхагамызт, избанзар, хтэыа ду аҕы зегы хаилахэын, айоызара, аизуаара акоммунисттэ партия анапхгарала ахра руан, атоурыхтэ-культуратэ еимадарақэа ажэларқэа еизааигэанатэуан, реиҕцаара адац-пашэ аманы еибаркны. Ус шакэыз хацстазаара аганқэа зегы рҕы иубон илабҕабаны, иреалтэны. Убри аҕнытэ саргы Апсны сыкоушэа схы сыцхъазон, стэымуаоуп хэа изакаразаалак стэы иаанагомызт, избан акэзар, СССР - цшынбанк рыла ишыакэгылоз атэыла-ду адунеи фыцъара ишаны хэтак иказ хацсадгыыл ауп хэа хазгэдууа хахаапшуан. Акоммунизм харгылоит хэа рмахэҕаеилыхны апхзы картэон, ихандеиуан аамта уадаоқэа ирзыржэхъаз асовет уаа. Аха ишнеиуаз нахъхыза аахыс уи зцэымгыз, иатцашыцуаз (апсабаратэ ресурсқэа абеиарей атцакырадгыыл атбаатыцэрей ирхыбааны) ес икарцалак Горбачови уи иоызцэа ахтпышшақэеи цшааны еиладырбгеит адунеиаҕы зда камлацыз асоциалисттэ хэинтқарра дузза. Убас шакэызгы млак, хэтак сакуа, акы саргэамтцуа сшыкамызгы, сыцсадгыыл гэакъа Апсны гэхъаазгон, апсышэак цъара исмахазо аказаара сцэыхъантан. Ауацэеи, атахцэеи, ақэлацэеи ртэы усгы еилкаауп рымбара зака саргэатеиуаз, рбара сазгэышыуаз. Сара санцоз исызбахъан хцака шықэса сахънеиз ақалақъ аҕы саагыларц, аха шықэсыки цшымзи аарла исычхаит, уаха сзымаагылт стаацэаратэ тагылазаашъа ишацықэсылозгы, сааит сыцсадгыыл ахь. Амала,

агэхьяагара исымаз акыр ихнаеуан ацсышәала сахьыѳуаз, Қъаазым
Агәмаа изку смонография азыбжак убрака изѳит. Сѳыза гәакъа,
хтцарауаѳ ду, академик, цсата шкәакәа Сергей зыхәба ацсуа шәкәкәа
ѳыц итытцуаз сзынаишьтуан. Иара убас сыгәхьяагара мацк
иадамхаргыы ихнаеуан стәхцәеи сареи телла хәицәажәарақәагы.
Атәымцъара, настгы иахьыхароу уаныкоу иузгәакьоу абжыы уахар,
хәтала шәеибабаз акара иухәоит, уимоу, афны укоушәа ацәаныррагы
уоуеит.

Сыцсадгылы, сыжәлари, сбызшәеи, стәхцәеи зака игәхьяазгоз рыда
сышхәартамыз сара еихагы итцауланы иснырит Новосибирскынтәи
санаа, сахьиз, сахьяазаз сыцсадгыл сшыапы анықәсыргыла, скаркы
зырхәыхәыз сан лбызшәа ансаха, уи ала санцәажәа. Ацсны ацсабара
цшза сара сзын ианѳыцбарахха, исзымдыруаз дунеик аѳы
снанагазшәа акәын ишызбоз, настгы сыкәамыжьтәеи еиха ицшзахазшәа
ублаѳы иааиуа даеа цәа хаак ахалазшәа збон. Ицсабаратәыз ари
ацсихологиатә тагылазаашьа акыр аамта исныруан, иацыз агәыргъара
саман сырцеицеиуа ацсадгыл ауаѳы ицстазаараѳы изыпцоу
иатцанакуа гәыла, цсыла исылатцәон.

Ацхьяѳ ухаткы, «сфакт» мацк исцәоуцәахазаргыы сәтоумтан,
избанзар, акы, стема иатәышьтроуп, иацәыхарам, ѳбагы, абри акара
сзырхәаз Иван Миқаиа иажәеинраала «Игәхьяазгоит, ахьхәхәа
ацсышәала ицәажәо» ауп. Уака апоет ихтынхьяаз ицсадгыл
агәхьяагара мацара акәзам икоу, уака иаабоит ауаѳы цсадгылда
хатәы бызшәада, тоурыхда, даракәацда дышхәартам акапеи кылтәа
дшацсам. Автор иааирыцшыз ихатә гәхьяагара уи ахәаакәа иртысны
азеипш цакы шьтнахуеит, даеакала иухәозар, ацсадгыл апатриот

дарбанзаалакгы уи антытц ихтынхьяауа акоуп. Ари афымта актэи ахшыфцак ауп. Афбатэи апоет иааирыцшыз агэхьяагара ааи ауафы ипсадгыли ижэлари, ицоурыхи, ибызшэеи рыбзиабара илатцаны иаазара айдеиахьгы ухьанарпшуеит.

Асахьаркыратэ литературафы жэынгы фангы атыц амоуп традициак еипш ишыакэгылахьейт апоет ашэкэыффы изаагэоу доухала дызлахэу ауафы изку афымта аццара, мамзаргы ихьзынфылара. Ари, хэарас иатахузеи, ацсуа литературафгы ацхьяф ибартэ еипш ашыапы ахахьейт. Ус шакэу шахатра руеит ацсуа литература аклассикцэеи ааскьазатэи абицара иреиуоу ашэкэыффцэеи рфымтакэа унаргэылапшыр. Ииашоуп, уи иарбан милат литературазаалк афгы ахьзынфыларакэа, азкракэа еихарак иахьубо апоезиафы ауп, уака урт лассы-лассы иуцылоит апрозатэ фымтакэа рыкны ааста. Амала иара ахатагы абасшэа икоуп. Иаххэап, зыцсы цоу иакэзар, ихьзынфылоит, зынарцэ мфа икэлахьоу игэалашэара иазыркуеит.

Абра хазлацэажэо азцаара, жэахэарада, Иван Миқаиа ипоезиафгы имфашьо иубоит, насгы ирфеиаратэ процесс нахьхьынтэ иалахэны иаауеит ахатэы казшьа аманы. Афада иаххэаз артцабыргразы иаагап фырпштэкэак «Рацхьатэи сырцафы» ахьзуп Иван Миқаиа Мери Кэарсаиацха лгэалашэара иазикыз ажэеинраала. Апоет ацхьяф игэатцафы инеиртэ ицханы ,агэыбылра атцаны иааирыцшуеит иртцафы лхафсахья. Дарбанзаалак изгы агэыбылра рцуп ахэычреи, атцареи, артцафреи хаха ирыдхэалоу агэалашэаракэа, ахтысқэа, избанзар, урт ургэылархалоит уанкэыпшз аз инаркны, иухугахьоу, насгы уаха бзанцы изымхынхэуа, иниакэкэа ицаз ацстазаара

аҕэытцэа дук. Аха атцаои рацхьазатэи иртцаои ртэы зынза даеакуп,
иалукааша даеа қэыпшыларак амоуп апстазаара егырт атцкарқэа
ирауаршэаны уахэапшуазар.

Итцабыргыхатаны, Иван Миқаиа жэаф цэахэа иртагзаны
ипстазааратэны иааирыпшит итцара шықэсқэа ахы аныркуази
иртцаоы лцэбааи иахьанза игэатцаёы инханы иҕоу лхаёсахьа лашеи.
Уаха «ажэак» адымгалакэа истахуп аоымта ахата аазгарц:

Исгэалашэоит рацхьа ашколахь сышцаз,
Исхаштуам ахыбра, амёы оны хзыоназ.
Дысхаштуам испылаз сртцаоы,
Лыблақэа аразра рхыхэхэы.

Апсышэала аоышыа лалоуп исзыртцаз,
Аспсшэа назаза сгэатца итазырцхаз.
Исзырхаз ажэа сахьарк абжыы,
Икатэоз азыхьеипш ара ихыжжы.

Аамта моасны интахэаша ицаз,
Абзиагь дынмыжкэа апшамоас иагаз.
Баргы баццеит ишаркыз бцэашыы,
Ашамтаз алабжыш аёахэхэы.

Бгэалашэара сыцуп, сажэрахь иаазгаз,
Бызқэатып тынчыз, цьанат бгэыгыртцаз.
Сышкол аштаё сгылоуп шыжжыы,

Ишпастаху ґыц исахар быбжы!»

«Анцәа дихәон зпа дтахаз» ажәеинраала изкуп апоет иашья гәакья Анатоли Ирод-ица Миқаиа. Аб анцәа ду дихәоит итаца хәычы зцәазтәымыз, зыцсадгьыл зхы ақәызтаз Анатоли ица ипшәма пхәыс) атцеи длоурц. Апхьяф абри асахья дааразац, аб иныхәара – ацәылашамтаз анцәа ихы иқәкны иматанеира назандаз хәа гәахәарак, аха ахьяагара ацны изцәыртцуеит. Аныхәаф агәыгра имоуп, иитаху, дызхәаз Ацәа ду ишнаигзо акара «Зылахь, зыцымшь пшьяала иззаәуаз, ашьыжь ашара изаауан. Ицсы иаццаны Анцәа иеихәаз, ишиахаз хатцо, игәы ибаауан» – абас аб гәрагарала дахәапшуан Анцәа иахь икаитцаз аматанеира. «Аб еитамхәа зхьяа нымтцәаз, гәыгра шәымтак игәы итацшуан» хәа апоет иажәеинраала ахы еикәихәалоит зпа дтахаз аб хыґера зым игәырфа ахьяа луанытә иалжжуа.

Ақыртуа мпытцахалафцәа иахзааргаз аибашьяра хажәлар уаапсралеи материаллеи ирнатаз ааха ду ґыки бзыки ирызхәом, уи хәра дуны, насгьы аламала имгьо акы акәны акыр аамта хацстазаара асферакәа зегьы рґы атыц аманы иаанхоит. Аха бзанцы гәеитцахара ззымдыруа, жәынгы ґангы ацсадгьыл азы ахамеигзарей алахәажәкәа реицш икыруа ижышуа ихажәлоз амч еикәатцәакәеи ирґагылан ирґапызыххаауаз атцеицәа доумыжкәа алиаауан, иалиаауеит пхьякагы. Ус шакәу аргамату ихнарбоит ақыртуа фашитцәа иахзааргаз (1992-1993) аибашьяра амацарагы. Бцар хкыс иказ зегьы рыманы хәхәтәы ықәырхырц збаны ишахқәлазгы, Ацсны иалырцеит хцеицәа гәымшәакәеи, шьяла иахзааигәаз хашьцәеи, хиашарей,

хқыраеи збаны, еилкааны ихацхрааз егырт амилатқәа рхатарнакцәеи ирыбзоураны.

Икам цсыуа фнатак агәырфа ахыфнамлаз, алағырз ахыкамтәаз, айбашыра ашыта-иҫа хәрак еипш иахыаным. Ажәеинраала «Анцәа дихәон зпа дҫахаз» автор иашыцәа гәакыақәа Анатоли, Кәачаца рҫацәа (Адгәыр, Мизан) ақыртуа фашистцәа рықәцараз фырхатцарыла рыҫсадгылы рхы ақәыртцәит. Зыҫсадгылы зхы ақәызтцаз атцәицәа гәлымтцәаахқәа бзантцык ирхаштны иҫалазом. Реиатцәахә рыжәлар ргәафы икыдуп ишеишеиуа. Аҫсуа сахыаркыратә литература аҫсадгылы ахычаразы зхы иаеиҫгзаз, иҫахаз ргәымшәареи рхафсахыа лашеи рааҫшрфы иалшахыоу (ажанрқәа зегы рфы) мацзам. Аха иҫәатәу, ифәтәу рацәоуп, насгы ари атема аҫсалгылы рхәонатцы ахаан иажәуам, еснагь изызхыаҫшлатәу акоуп адоухатә культура асферақәа зегы рфы.

Абри аҫара салазгалаз, автортә хыатцрак еипш сзырқатцаз Иван Миқаиа иажәеинраала «Анцәа дихәон зпа дҫахаз» ауп. Абри ажәеинраала хәыҫгылы зызбахә хамоу апатриоттә тема ду аҫнытә иаауеит, уи атаацәара иатәуп. Амала заҫа ибзиаз, иҫақыз Иван Миқаиа ипоезиафы иаххаагаз айбашыра хлымзаах иазку ажәеинраалақәа итцегылы уҫылозтгылы. Агәра згоит, пхыафыки тцәафыки рахасабала урт ирышыашәалоугылы наҫ хаҫхыаҫагылы ишцәыртцәу аҫара. Ус шақәу агәра хзырго фактуп хзыхцәажәо ажәеинраала анифыз (2018) арыцхә, даеакала иухәозар, айбашыра атема дазхыаҫшит ауп иаанаго. Избанзар айбашыреи аҫсадгылы и ртематика асахыаркыратә литературазы еснагь иактуалны иаанхоит, еиҫа ирарҫышәаны иухәозар бзантцы иажәуам.

Иван Миқаиа ирѐиаратѐ тематикаѐы ирацѐамзаргы иуцылоит хмилат литература гѐадурас иамоу, изрыбзазоу ацсуа поетцѐа, ашѐкѐыѐѐцѐа ирызку ажѐеинраалақѐа. Апое т иажѐеинраалақѐа шыахѐла ирныцшуеит урт рбаѐхатѐра иалнаршахыоу хатырла дшырзыкыоу, рлагала хдоухатѐ мазараѐы изыцсоу шидыруа, адырра мацара акѐымкѐа дшырызгѐдууа. Уи акѐзами ирхѐо агѐыцкыа акнытѐ иаауа, Ацсны жѐлар рпое т, академик Мушьни Лашѐриа изикыз ажѐеинраала «Ажѐа сахъарк ауаста».

Аѐымта алагоит абас:

Уара указоуп, указа дууп,

Ажѐа сахъарк ауаста.

Са сазѐыкны уа сузгѐдууп.

Уазааигѐоуп сыѐната.

Абрака апое т игѐалаиршѐоит ацсуа литературазы итѐурыхтѐу афакт. Уи убри ауп Урыстѐылатѐи ахѐнтқарра ду Медведев хадас даныказ, Москва Кремль ахытѐцѐараѐы Мушьни Лашѐриа ацсышѐала дапхѐеит А.С. Пушкин иажѐеинраалоу ироман «Евгени Онегин» акнытѐ ацыцтѐаха. Ари агѐырғара, хѐарас иаѐахузеи, Мушьни Лашѐриа имацара итѐзам, ацсуа литературазы культуратѐ хтысуп, хбызшѐа азынгы ихызырхѐагоуп. Убри азоуп Иван Миқаиа иажѐеинраалаѐы ари афакт, дзавымсыз, изалаисаз:

Кремльтѐи аханаѐгы удыруп,

Убжы аныѐхѐеит иѐацаза.

Уацсуа рашь еснагь икәадыруп,
Уаласоуп уеыбга уласза.

Упоезиа уцсы хаа ацуп,
Уиатә жәфанае илашахеит.
Ацхарра зхылцуа умрагь кыдуп,
Уашәа ужәлар арцхахьейт.

Апоег Мушьни Лашәриа арәиараеы имоу ақәеиарақәа дреигәырғьейт, дрызгәдууейт афымта автор (ацхьафцәагьы убас), аха ашьыццәагьы шыкоу (ашьыцра мыжда ауафы ипсыгерақәа зегьы ирейхауп) игәалаиршәейт, амала урт рзы апоег исахьаркны ишихәо ейпш, «рымфымцагьы лассы ибылуейт».

Асахьаркыратә фымта ейцырдыруа ауафы, (ацстазаараеы иқатцәкьоу) изкны аццара иххәар амий аиаша, ус имариазам, ауадафарақәа акымкәа-иобамкәа иацуп, зегьы рацхьазагьы арака ахытхәаа-арәиара иатәышьтроу афантазия – ахархәара ауам, иалазом, мацара иатаху ауафы дызлакоу, дзакәу акәал итаршәны, аарпшра ауп. Амала исахьаркны. Дызлакам ала исахьа тухыр, длауркәейт ауп иаанаго, ацхьафгьы агәахәара инатом, агыфбара изнартысуейт акәымзар.

Сыззааиуа, Иван Миқиа абракагьы инаршә хиоуп. Уи идыруейт зхафсахьа тихуа, иалкааны иахирбо ауафы инысымфа акнытә идгалатәу ацстазааратә материалқәа рахьтә иарбану, насгьы ейха иказшьбарбагоу. Хзыхцәажәо ажәейнраалаеы автор иаразнак иаликааит Мушьни Лашәриа имилат литература хатабзиарала афазара

аҳаракраґы илиршахьоу узырбо аметафоратә хшыѳтақ згәылыжжуа хажәак: «Ажәа сахьарк ауаста». Уи иахәоит автор икалам зықәку ауаѳы дызустоу, ажәа сахьарк дшазґаза дуу. Ацсуа инхашәа-интцышәәґ ауаста хатыр ду иқәын, амала, ацәыблаґә уаста иакәым, знапкымта цқьаз ауста ґаза. Алитератураґы ус ауп ишыґоу ажәа сахьарк ауаста аґаза ду хәа дыпхьазоп.

Еицырдыруа ацсуа шәґәыѳы Владимир Басариа диижьтеи 85 шықәса атра (Пґынчкәын мзазы 2019 ш.) Иван Папасқьыр ихьз зху амилат библиотекаґы инартбааны иазгәартәит. Абраґа дапхьәит Иван Миґаиа аиубилиар изкыз ажәеинраала. Иазызырѳыз зегьы иргәацхәит, макьана уи акьыпхь зламбац ала абраґа иаазгоит ихьтәа-пытәтәо акәымкәа ишеибгоу:

Ашьшьа-шьшьыхәа умыццакзакәа,
Узну амѳа ухымґьазакәа,
Азәызатцәыкґы игәы нмырхакәа,
Ацәґеи, абзиеи, еиламтақәа.

Аиаша цәырган имтәахзакәа,
Ишыхьантазґы икамыжьзакәа,
Иуман уааиуеит, умаацсазакәа,
Ацша, ахьта, усс имкзакәа.

Уқәра шкәакәа ухьымзазакәа,
Иухьзазарґь, уазхьамцшзакәа,
Укалам мышкґы инықәымтақәа,

Ухэыцуеит, уѳеит, уеитцамхакэа.

Уроманқэа имазамкэа,

Шаќа уархэои угэы итазамкэа.

Ажэабжықэа цѳа рымамкэа

Итужьхьеит уцсы рыгымкэа.

Шықэсы рацэа умтэазакэа,

Ацсуа кыпцхъаз умыщэазакэа,

Ацъа иубаз имырззакэа

Ахэгы ршьахьеит имазамкэа.

Уи иубилеиаз жэак мхэазакэа

Сызувысуам умныхэазакэа.

‘Еааныбзиала ухагымхакэа

Уалагэырѓа уқэра шкэакэа!

Абри ажэеинраалагы имѳашыо шахатра аеит Иван Миќаиа апсуа сахьаркыратэ литературазы ацъа ду збахьоу, иахьагы тэамѳахэ камтцакэа иазаапсауа хашэкэыѳѳцэа, хпоетцэа рышка имоу апатриотизмра шыатас измоу агэыбылра ду, настгы рдлапса апсуа жэлар рдоухатэ культура шхэартам, урт цэатэы шыаканы ишатцагылоу.

Хзыхцэажэо апоет ипоезиафы иубоит зызбахэ ухэаша ахьызнаѳрақэа еихарак абзиабара иазку ажэеинраалақэа рфы. Убарт иреиуоуп: «Бара бышьтахь, бара бышьтахь», «Сашэа балоуп, сыпцхыз

балоуп», «Дунеи ссирзак аасыртын». Арт ажжэеинраалак лызкуп азэы В.Ч. «Апшандага, ашоура хгага» лызкуп Л.А. «Хынтэ беиҭашэоит мышкы азыхэан» – П.Т.

Ишаабо еипш, арт ажжэеинраалакэа зызку ауаа зустцэоу автор ицэыригом, ицэбы уазааигэаны иухэар, апцхьаф иҭапцхьа ираргамом, ишымазоу иаанижьюеит, уи еихагы азэлымхара ацуп.

Хэарас иаҭахузеи, апоет азин имоуп (алитератураҭы уи цэырцижьҭеи кырза цуеит) ицэанырра иахылцыз абзиабара атцэахра, армазара, насгы уи иаахтны измырхэо амзызкэа ыҭазаргы ауеит. Убри акнытэ абзиабара иҭыҭахараза ицэырцыз «мазала» дазышэахэеит, изызку, мамзаргы изыкэку зустцэоу рыхьзи рыжэлеи нбанк-нбанк рыла иаирбеит, уи азирхеит. Егырахь урт зустцэатцэҭкыоу еилызкаауа абзиабара иахылыз апоет ицэахэа цхакэа зызку роуп. Дара уртгы апсуа шэҭкэкэа рыпцхьара иацэыхьшэашэо шыоуки ракэзар, апоезиатэ шэахэакэа шрыкэыпцхаз ирзымдырзакэа иаарнхаргы ауеит. Усгы ҭалоит, ицэашьатэзам, ицсабаратэу акоуп. Аха уи акэым араҭа аус злоу, ихадароуп даеаки. Уи убри ауп: апсуа поезиаҭы иаланагалеит ацэанырра цаула иахылцыз абзиабара иазку алирикатэ жэеинраалакэа. Иаагап урт рахьтэ акы:

Сашэа балоуп, сыпцхыз балоуп,

Сгыргьаҭхэаша бара боуп.

Бара бҭэышуп, бара «бхагоуп»,

Сымшкэа мцабзны брыцроуп.

Зны сбыргэыргэоит, зны сбыргэакэуеит,

Ба быхәмаруеит, цасшәа бшоуп.
Зны быспыртцуеит, зны бысзааиуеит,
Сыбмыргәақын шыта иазхоуп.

Бцарцалыкьха сгәашта бтала,
Ибдыруеит уақа бтыц рыцхоуп.
Даеазныкгы баныбнла,
Еитах ибышьталоу са соуп.

Абзиабара иаргәатеиуа апоет имацара иакәзам, уи зыхтынхьяауа
ацхьяоцәагы аумачху! Ааи, ус икоуп ицсабаратәу абзиабара
ацсымчхара!

Афранцуз поет Никола Буало (1636–1711) дызхааныз ашәкәыоцәа
ирықәкны ихәахан: «Кто ясно мыслит, тот ясно и излагает» – хәа.
Итцабыргыхацоуп афоризмк иаоызоу арт ажәақәа, насгы рцакы
еицакрада иаанхоит уажәгы ушьтангы. Иван Миқаиа
иажәеинраалақәа уанрыцхьо, аоада зызбахә ххәаз афрацуз поет
иажәақәа ааугәалашәоит избанзар, ибызшәа цқьоуп, еилахәеилацшь
еихдам ицәахәақәа, еилыххоуп, рыхшыоцтак тцаулоуп, реилкаара
мариоуп, еитарсшәа иухәозар, ацхьяо ддырқьалом, ддыраацсом,
автор иааирыцшырц итаху ахшыоцтак иаразнак, шамахазақ акәымзар,
еилыхха иубоит. Абригь апоет ипоезиа ачыдарақәеи ахатабзиарақәеи
ируакуп.

Асахьаркыратә оымта (жанрс изцанакузаалккгы)
иаказшьбарбагоуп ахәоу иразаны, ирмарианы ашьақәыргылар
ахшыоцтак артцарра. Аха апоезиатә оымтаҕы еихагы иатахуп,

ианаалоит ажәа агәылыршәара, ихаҕсахьаны атыхра. Урт зегы афымта (ихәычы иду) ахшыөзцара дыртцаулоит, ацхьафгы ддырхәыцуеит, изааигәанатәуеит, аестетикатә гәахәарагы иртоит.

Уи, жәахәарада, алитературатә напказара иатәышьтроуп, насгы иаци иахьей ицәыртцыз акы акәым. Ажәа ишалоу еипш, кәрыжәаа ирықәлоуп.

Сыззаиуа, Иван Миқаиа ипоезиатә рәиамтақәа злапитцо ибызшә ашьха зыхьейпш ицқьоуп. Уи рацхьаза ахы ытнахит, акаркы архәыхәит, ус узазхәозар, дахьиз, дахьаазаз Кәтол ақыта, Турихәы хәа иахьашьтоу ахаблаҕы. Зацхьака ипоетхараны иказ Иван иахауан абыргцәа бзиақәа рыкнытә хәанчара зламыз, ацыха зыхьейпш ицқьаз, икейкеиуаз, азқьышықәса еикәарақәа иргәылсны иаауаз, апсуа бызшәа. Абрака ауп уи иа лыбызшәа ахааа ахикыз, иамаз адоухатә псымчхара ицәа-ижьы иахьанырыз, ипсыхәшаха иахьизыкалаз. Иван иашьейхаб, апсуа литература агәадурақәа ируазәку, ааскьа ихацхаз, цсата шкәакәа. Мушьни Миқаиа иакәзар, Тур ихәы нцәатәартак еипш ипхьазон, иажәа ианаламыз мышкы цомызт, игәхьааганы, насгы дазыгәдууны акәын азбахә еснагь ишихәоз. Уи ипсадгьыл Апсни, ижәлари, ибызшәей, урт ртоурьхи рышка иҕымцәаауа имаз абзиабара хытцхыртас ицран Тур ихәы. Убри азы акәын ипсадгьыл хәычы –Тур ихәы – анцәейтәарта хәа дзашьтаз.

Абри афыза апсихологиатә тагылазаашьаҕ дыкоуп Иван Миқаиаагы. Уи иашьейхаб Мушьни дызҕыгәыхәауаз Тур ихәы иаргы убастцәкьа дазыкоуп, гәыла, псыла иныруеит. Избанзар, уака ишьтикааз зегы кыр рытцанакуа икалеит ихатәы бызшәа иамоу абеиара ирәиараҕы инартцауланы ахархәара, аус аҕы.

Нас, хэарас иатахузеи, Тур ихэы ииз, изызхаз, ачкэын даныфөидас, ашэ́кэыфөра насыпхэыс ианиоу, уи амфө дананыла имыруга хада – ибызшэа царадыррала еихеихеит, иматц ауа, иахытаху ихашьуа и́каитцеит. Ус шакэу имфашьо ибартоуп Иван Миқаиа ифымтақәа, ихыгъгъа-цыгъгъаны акэымкәа уафцас ирыпхьо дарбанзаалкгы.

Апхьяф ухатцкы, афөада исхэаз ахшыфөзцарақәа шахатра рзызуа, сналс-фалсшэа акэзарггы, истахуп фырпштэқәак аазгарц. Абар дарггы: «Асаби хэыч дтахэхэа дыцэоуп, мшызха, тхызха изызхауа», «Дгыли жөфани сара сшыртэу атанза агэра згароуп», «Хьаашэк сыкэшан ишсыцрыхоз, сшыгэатеиуаз атцх сыршеит», «Акэиц кәапшькәа мыцэазац, аехэаф рыбақәа тыпхоит. Амза лаша тамшэазац, аехэаф рыбақәа тыпхоит!, «Игэыкы-цэыкуа ашьыжь шара, иахья исцылеит сгэы кәатц», «Асы шлеиуаз амра цэыртцын адунеи шкәакәа инахапхеит», «Сиатцө шаша уажэ сышлышьтаз, скьалеит ажөфан агэафы. Амза лаша харантэ сгэазтаз, ччапшьк анылон ахафы», «Сыдгьыл сыкэын, сыжөфан салан, хаара-бааран зеггы збон. Снапсыргэытца инаныцсалан, насып лашак ажэла скьон»; «Арфаш рылагырз рфыкьасан, ахра зышкәа ирфашын. Апса тцлақәа рхы рыкәафын, ицьабоушэа уа ицшын», «Ашьха фәрхақәа зхагылаз адгьыл ашэтқәа икэыртцон» ухэа убас итцеггы.

Арака иаагаз апоезиатэ цэахэақәа рхалаггы ибылгьны иудырбоит Иван Миқаиа ипоезиа цсыс иахоу, исахьарку ажэа ирфеиара аус афы ахархэара зака дамароу, дакэшэо ицэыртцроума, ихтысуума, ицсабароума, дуафума зеггы рхафсахьяқәа тихуеит апхьяф ибартэ, инырыртэ, пцхарак рытцан ихафы инхартэ еипш. Насггы ихэоуқәа,

иухэар ауазар, «еикэтэа, еикэгыла» апоетикатэ канонқэа рхэаа итымтцуа, икатцоуп аметафоратэ цэаѡа рхубаауа.

Егырахь, аѡада ишазгэастахьоу еипш, Иван Миқаиа ипоезиатэ рѣиамтақэа – иажэеинраалақэа – апцоуп нахьхьиза аахыс апыжэара змоу аклссикатэ форма астиль ала, настгы игэылтэаау, еихдоу, еикароу ацэахэақэа рыла. Ииашоуп, зны-зынлагы иуцылоит еитцагылоу ацэахэақэаггы.

Иаагап ґырцштэқэак:

Ашьыжь ґыхақэа, аттар рашэақэа,
Азаза бырлашқэа, амра ацыпхьқэа,
Анеицу са сгэатца дырцхоит.

Ицыѡ-цыѡуа нахьхьи ҳа ҳашьхақэа,
Еилшэарак зқэым ҳадгыл абаагэарақэа,
Са сдауапшьны сымч дыргэғэоит.

Ажэеинраалаґ актэи аѡбатэи игэылтэаау ацэахэа рифмала еикэшэо, еицдыргызуа еитцагылоуп, настгы акуплет шыақэгылоит хцэахэак рыла. Ахцатэи ацэахэақэа роуп рифмара ззеибауа.

Ажэеинраала «Амза анкыдым» акэзар абар ишеиґартэу:

Амза анкыдым атцх сгэацхазом.
Ишыстаху икаххаа илашазом.
Испылом жэа хаақэак сзышьтоу,
Са сашэақэа цсыс ирхоу.

Арака актәии афбатәии ацәахәақәа еикәҕызтуа, даеакала иухәозар, рифмара рзеибауеит. Ахцатәии апшьбатәии – убастцәкья ауп ишыкоу.

Апоет ипоезиатә системаҕы иуцылоит абас икоу аформагы:

Ускан са смиизацызт,

Иказ сымбазацызт.

Ускан имшазацызт,

Ашара тцыс мшәахәацызт.

Ишаабо еипш, ара акуплетқәа зегы (зынза цшьба ыкоуп) еипшны рифмак ала еиҕартәуп, даеакала иухәозар, актәигы, афбатәигы, ахцатәигы, апшьбатәигы ацәахәақәа еитцаргылоуп, еихдам, мамзаргы фба-фбала еиваршәны ишыақәыргылам. Уигы ипоезиатә дунеи иатәуп, уимоу, изырлахҕыхуа, ибафхатәра алшарақәа узырбо чыдароуп. Амала, урт уарла-шәарлоуп, ицегы ыкандаз ухәартә иубоит рхатабзиара.

Апоет лымкаала дрызҕлымхауп ажәеинраала жәеинраалазтәуа арифмеи аритмеи «реицнеишьа», реикәшәашья, нас урт ирхылтцуа, апоезиа цәа хаа аазырцшуа абжы акафшьа, аметафоратә хәыцшьа зныцшуа, мамзаргы иаазырцшуа ахаҕсахьяқәа ахшыфтак артцарра, артцаулара. Иара убас апоет ипоезиаҕы иубоит илирикатә фырхацәеи иареи (ахыцқәа иртакны иазгәахтап, урт ишеизааигәоугы есымшатцәкья «азы» ракәны ишумбо, ихазы хазны ишыкоу) рхәыцрақәа, рцәалашәарақәа, ргәазыхәарақәа, иаарыкәыршаны икоу адстазаара рахәацшышьа, ишрыхтынхьяауа, изыргәамтцуа,

изыргәатеиуа иахьатәи апстазаара ацабыргхата татцдәыс, шыатас ишамоу.

Аоада иазгәастаз апоет ичыдарақәа ирыцутцар аует даеакгы. Уи убри ауп Иван Миқаиа дреиуам апоезиәҫы «амода» ҫыцқәа аазыртуа, уи ала апхьаоцәа зыргачамкырц, ргәы зкырц этаху апоетцәа. Уи аханатә иалихит аклассикатә форма, астиль. Убри амоала иацитцоит афымтақәа. Убас шакәугы, Иван Миқаиа ибзианы идыруеит апоезиатә дунеиаҫ жәынгы ҫангы аформа ҫыц апцаоцәа шыкоу. Урт амода ҫыц апшыгаоцәа збаохатәра акыр алшахьоугы аумачху. Хара ҳазцарызеи, даагап ҫырцштәыс аурыс совет поет ду В.В. Маиковски. Уи аурыс поезиәҫы ажәеинраала абышыа аформа ҫыц алаигалт, дреформаторны даанхеит. Амала, ибаохатәра иатцаз амаза ззеилымкаакәа иҫыпшны аора иалагаз (уи аапшит еиҳарак амилат литературақәа рҫы, уи ахыпша, изаҳамхәарызеи, апсуа литература ақынзагы иаазеит) рацәак ирықәымҫеиет, рпоезиатә цәахәақәа харабгьарацәахеит, ицакыдахеит. В.В. Маиковски ибышыа форма еиҳарак аҳра анауаз, ус узазхәозар, Асовет аамтазы акәын. Уажәы усқан еипш уао дахьынҳалом. Аха усгы икоуп, зегы рыкны арҫыцра этахым, акгы шыкам, ари иуаароу адунеиаҫ. Ус анакәха, апоезиатә системаҫгы атыц рымазааует апшыгара ҫыцқәа. Аха урт арҫиараҫы ииашо амоа иқәызтцо абаохатәреи, апстазаара апышәеи, адырра тцаулеи роуп.

Изхысхәаауа, Иван Миқаиа ипоезиа ауп. Уи ирҫиаратә лахьынцда хәаакәызтцаз, апсуа поезиәҫы, иара ихатәык, имтак алаигалартә еипш алшара иоуртә дқазтцаз итрадициатәу аклассикатә формала асахьаркыратә оымтақәа ахьацитцо ауп. Арақа уи апоезиатә нцәахәы

дизылцхеит. Ибылгыны иубоит аханатә амода җыцкәа реифазара еитәршәа иухәозар, рышьташәарыцара ирҗиара ишицәафам. Ааи, уи поет казак иахасабала еиликааит алитературакәа зеггы рҗы апыжәара змоу аklasикатә форма (еихырцсаҗьам игәылтәау, еихшәа-еизшәа иҗоу) ишитәышьтроу, дшамароу. Ус шакәу иахья уажәраанза иапитцахьоу, инапы итцытцхьоу иажәеинраалакәа имырхьяазакәа ирхәоит, шахатра руеит.

Иван Миқаиа ажәеинраала анапитцо уи зхылтцуа ,ус узазхәар ауазар, ацәахәа шшәырқәа (ари атермин итәуп академик Мушьни Лашәриа) рымацара ракәзам хшыөзцара ззиуа дара ацәахәақәа злашьақәгыло ажәақәаггы, ганрацәала дрызнейны илапш хәаа итцганы, итцгааны, ишәаны, изаны ауп ахархәара шырзиуа. Уи акырза атцанакуеит ажәеинраала тцакылаггы сахьаркыралаггы игәылшәаны, апоет ихықәкы аанарцшыртә еипш аҗалараҗы. Апоезиатә фымта убри аҗара ицьоушьаша феноменуп ажәак акәым нбанк ахалаггы афымта атцакы арғәғәар, мамзарггы ихьсҗаны иапсахыр алшоит. Убри аҗнытә ажәа ахархәашья еснагь ихадароу зтцароуп арҗиара аусхкаҗ. Абраҗа иаазгоит ус шакәу зырцабыргуа нбанк иамчу узырбо фактк.

Ишдыру еипш, Апсны жәлар рпоет, академик Баграт Шьынқәба иапцтамтаны ацсуа сахьаркыратә литература рапхьяза акәны иаланагалеит иуарлашәарлазоу ажанр еиуоу иажәеинраалоу ароман «Аҗатә-уаа». Уи рапхьяза икыпцхьын альманах №2, 1951 шықәсазы. Нас хазы шҗәны итытцит 1955 шықәсазы, аредактор Хә. Бҗажәба. Актәи атыжьраҗ изаламлаз ахқәа атцганы итытцит 1963 шықәсазы, аредактор Ш.К. Басариа. «Аҗатә-уаа» ацәыртцра акырза атцанакуан, ақыртуара аҗра анауаз, ацсуа культура асферакәа зеггы рҗы амфа

аныркуаз, арҕиара ианапырхагаз аамтазы. «Аҕатә-уаа» аипш иҕаз иажәеинраалоу ароман ацәыртца, хәарас иатахузеи, акы, хтыс дуун, џбагы, хажәлар рдоухатә цстзаара цхьакатәи атоурыхтә лахьынтца ацеипшхә бзиа шамоу агәра узырго гәыргьаҕхәашан.⁵ Ари ароман злаџу абызшәа икказа иахнарбеит, иаанарпшит хәахәхәага иамоу адоухатә цсымчхара заҕа игәгәоу.

Ацхьаџ гәыраз, иугәаласыршәоит «Аҕатә-уаа» афырхацәа «артцаџы цхәызба Астанда еинаалеи» «Ларба Сыкәын кәаратцеи». Иудыруеит Сыкәын, ажәа ишалоу еипш, ихы хтәа Астанда дышлышьтаз, аха уа анасыц зхылтца абзиабара зыҕаломызт, избанзар, акы, лара Астанда лгәы далнаххьан Дамеи, уи, аибашьрахь дыҕан, лгәы хытхытуа (дзыхнымхәыр хәагы дымшәоз) иаара дазыцшын. џбагы аџымтаҕы ишаабо еипш, цәаџала, ҕазшьала, уаџышәала, еишьашәаламызт.

Астандеи Сыкәыни илытцшәадахаз реицыларак аҕы автор, хьатцрак ахасабала, иџуеит:

Издыруада, дизгәыкуазар,
Илҕынцәаауаз нас иапхьанз
Ма ишылтахыз мап хәа лхәазар,
Дыцхәызбамзи, дыпхашьан.

Ари астрофа ахьыҕоу актәи атыжьра атекст аҕы (1951) ауп. Уажәы хәхәацшып атыхәтәантәи авариант (Баграт Шьынқәба. Иџымтақәа аџбатәи атом, ашәкәтыжьырта «Алашара», 1988):

⁵ Уахәацш: Кь. Чачхалиа. Р. Қапба. «Аамта зтәу» Аҕәа. 2017.

Издыруада, дизгэыкуазар,
Илфэынтцэаауаз нас иапхъан?
Ма дшылтахыз мап хэа лхэзар,
Дыпхэызбамзи, дыпхашъан?

Апхъаф изгэамтар ауеит автор икаитцаз аитакра, избан акэзар, уака ацэахэа акэым ажэакгы импсахзеит, мацара фыцрас, рееирас иазиуаз анбан «и» атыцан анбан «д» иргылт. Уи иалшеит ажэа ахшыфтак аитакра, излакоу аткыс айгьтэра. Егъа умхэан ажэа «ишылтахыз» ахшыфтак еилыхха иазаарыпшуам иарбан илтахыз еилкаам, алаккфакра унафтоит, ажэа дшылтахыз анбан «д» нацэакэкыла ицэажэоит, хъахэа-пахэа узатцымбаауа. Асахьаркратэ фымтакэа раццарафэы, еихарак апоезиафэы ас ажэа хэыц-хэыц итрыччааны ацклацшра зылшо Баграт Шьынқэба еипш аказа ду иоуп. Апхъаф гэыраз арака ари афакт – анбанқэа «и», «д» реитныпсахлара – сгэалазыршэаз, акы, апсуа дгыл апоет ду Баграт Шьынқэбеи абжьаратэи абицара еиуоу, агэыртцкэыл каимат змоу апоет Иван Миқаиеи еикарастэыртц, акэзам, уи афыза агэаанагара амцын ахыгы сыкам, хэыки шьхаки хабжьоуп. Мацара изаазгаз хпоет ду апоезиа акны ажэа сахьарк зака дацклацшуаз, ишэоз, изоз икапануаз, имыцхэыз ажэа акэым нбанкгы иахьатыпымыз цъара игылазар хэа дацэшэон, избанзар, нбанк ахалагы иалшон, афымтазы «апхаста» канаттар ахшыфтак еиланакхэар, асахьаркра хысханатэыртц. Ус шакэу амхэазои афада иаазгаз анбанқэа «и», «д» реитныпсахаларагы. Фбагы, агэазыхэарей, абафхатэрей, рмилат литература абзиабарей рыманы ажэа сахьарк аматц рурц зшыапы еихызгаз хфэр ирдыруазартц

(иҗарымгы ацанакуеит) ирыхәтоуп, ҳаклассикцәа заҗа иацкларшуаз арҗиараҗы рмыруга хада – рбызшәа изаамтанымкәа зыпстазаара иалтыз хцарауаф ду, алитературатә критик Владимир Атцнариа иажәала иухәозар, абыртқал ишкылырхуаз, атакцхықәра шырныруаз ухәа убас итцеггы.

Иван Миқаиа итәы ххәозар, ирҗиамтақәа (чыдала апоезиатә җымтақәа) рҗы иубоит ацсуа бызшәа иамоу абеиареи ацшзареи ицәа-иҗбы ишаныруа, шьахәлаггы ирҗиараҗы ихы ишаирхәо. Ус шақәу шахатра руеит хыхь иаазгахьоу аҗырпштәқәаггы. Убри аҗнытә уажәы җапхьа урт харгәылаларым, аранза иаххәахьоу азхархап.

Ишдыру еипш асахьаркыратә литература иаланагало аҗымтақәа рахьтә, шамахазақ акәымзар, мацк иадамхарггы җыпныхәа зумто упылазом. Уи убоит иуара-шәараланы акәзарггы, аклассикатә ццамтақәа рыҗгы. Уимоу, ацстазаараҗгы акы зыгзам уаф дыҗазам егьа дыхшыфтаразарггы. Ари ацсабара адиалектика иатцасхәуп, ихәаакәнатцоит, насггы ауаҗытәыҗса имч зқәымхо рахь ипхьазоуп аханатә аахысггы.

Сыззааиуа, бзиа ибаны сзыпхьаз, сзыхцәажәаз Иван Миқаиа ипоезиатә рҗиамтақәа рыҗгы иуцылоит итцеггы игәылыршәаны иҗандаз, иразандаз хәа ззухәаша ажәақәак , цәахәақәак, жәеинраалақәакгы убрахь иналатцаны. Убарт ацхьаф игәы еихьызшыуа атыпқәа рҗынтә иаагап җырпштәқәак: «Хбызшәа җаца абыртқал икылхуп». Араҗа ажәа «җаца» рацәак хырхага алам, изызхәо иузадкылом, итәымны иҗоушәа убоит. «Цхарпа аамтак цeit исхысны». Сгәанала, ацхарпеи аамтеи «реидхәалара» рацәак иапсышәам, иугәаланаршәоит «медовый месяц» аурысқәа ирхәо.

«Атцх атынчра иахажжуа. Еилкаам изытцшыу ажэа иаанаго. «Ашьха рыкэцэа, ажэфан хыцэқэа». Сара иахынза здыруа ажэфан хыцэқэа хэа рымхэозар калап. «Лгэы цшқаё еа тыпк ахыккам, сымрашэахэан сынташэеит. Ииашоуп, ара аметафоратэ форма ахархэара амоуп, аха ашэахэа автор илирикатэ фырхатца (иара иакэзаргыы ауеит) игэы итамшэакэа афнытцка итапхар еиха еигызамзи, избанзар, ашэахэа аташэара атцкыс атапхара еиха иаказшыоуп, ианцэажэоугыы ус ауп ишырхэо. «Исаазаз мшыкгыы исзырхо...» Ииашоуп, ахэоу антцэамтаёы акэац рацэагыы гылоуп, аха уи азымхеит, изгэылымшэеит ахшыотцак инагзаны. «Имшазац шара-шак». Атцыхэтэантэи ажэа «шак» шцеилкаатэу? Издхэалоу ажэа «шара» акы ус амамзар калап. «Сымбыргэакы шыта иазхоуп». Аракагыы сыбмыргэакын еиха иааалза калап. «Акэакэарқэа ахылфа рхылтцуан» аёгыы ажэа «ахылфа» афыза «цсылфа» атахызар каларын, избанзар, «ахылфа-цсылфа» еицу жэеицааироуп, терминк ахасабала икоуп, иузейкэытхом. Цабыгуп, уажэы ацэахэа злеибарку ала цсылфа ацутар имыцхэуп, аритмгыы еиланархэоит, ацырақэагыы мыцхэхоит, аха ацэахэа ишьтнахыртэ еипш, даёакала еиёкаатэын.

Ишыз ацслымз иарчыхэчыхэуеит, аупшэыл (аупшэыл акэхап) лшьапсыргэытца». Ишу ацслымз ушьапсыргэытца амбылуазар, иазмырчыхэчыхэыр калап.

Афада иаазгаз, ацэахэақэа, акы, уеизгыы-уеизгыы апоет ипоезиатэ рёиамтақэа рёы пырхагак, ныррак рзыкатцом, фбагыы зыриашара мариоу имырхьаазакэа автор имч зықэхо гха-цхақэоуп. Уимоу, урт рахьтэ идимкылогыы, дзыкэшахатымгыы калар алшоит. Ари ицсабаратэу акоуп. Насгыы, акритики ашэкэыфои ргэаанагарақэа

(афымта ахэшъара атарафы) хтак еицтадыршәуа ианыкоу ацыкс ианеивнаго, ианеикәымшәо еихауп. Ус икоуп алитературатә цстазаарафы жәынгы фангы асахьаркыратә литература афеиарамоафы критикада ишхәартамгы.

Афилологитә тцаарадыррақәа рдоктор, академик «Агәи апси ирхылтцыз апоезиа» хәа хыс измоу астатиафы Валентин Кәағәаниа иоуеит: «И. Миқаиа ирфеиамтақәа еиха излағәғәо аганқәа аналыскаа ашьтахь, хыхь исхәахьоу инацшьны, иазгәастар стахуп уи ипоезиа нақ-нақтәи аизхазығъаразы автор хшыөзышьтра зиташа, хәа сгәы иззаанаго хшыөзцарақәаки зейгъшьарақәаки.

Цәанырра лашала иоычоу И. Миқаиа ипоезиатә дунеи уажә излакоу ааста, ицегы мөхакы тбаала ишьтнахроуп аграждантә мотивқәа хауаажәлар ааскыа ирхыргаз атрагедиятә хтысқәа ,урт рыхкыацкыақәа, иахыа ицарны икәгылоу ауаатәыөсатә проблемақәа. Убрахь ххьадрьпшуеит сгәахәуеит ауаажәларра-палитикатә татцгәы злоу акык-өбак ажәеинраалақәа, иаххәап, «Ацәа хагхан ххырсысуа...», «Млак сакызар, хытак сакызар...», «Азыблара иналашәан...», «Слак-оакуеит, гәтынчрак сымазам...», «Зиасқәак пахны ифахәоуп», «Аамта ашта» ухәа уб. егь. Дарбан поетзаалак, сара стәала иажәеинраалақәа инартбааны ирныцшуазароуп иаамта «ахыхь-гәыхь, ауаатәыөса рыцстазаара иахылкыа-фылкыауа адрама. Ари ахшыөцак ауп сгәахәуеит поезиатә бызшәала аурыс цъанхаөыжәлар рыгәтыхахәаө Н.А. Некрасов иажәеинраала «Апоети атәылауафи» ақны ихәаакәитцауа абас:

Будь гражданин! Служа искусству,

Для блага ближнего живи,

Свой гений, подчиняя чувству

Всеобнимающей любви.

(Некрасов 1987: 104)

Ажэакала И. Миқаиа илиршароуп хэа стэы иаанагоит итцегь темала аеыртбаара, алирика еиуеипшым ажанрқэа –аграждантэ, афилософиатэ, ухэа рызхьацшра. Апоет, еитасхэахуеит, дазфлымхахароуп хкы рацэала еиласоу ацстазаара аганқэа, насгы урт ирыцу акыба-зыба хыхь-хыхьла акэымкэа инартцауланы раацшра»

(Миқаиа 20144 181-182).

Иван Миқаиа ипоезиатэ рфеамтақэа рытцаара иазку астатиа каимат афы академик Валентин Кэағэания икаитцо ахэшъарей ,акритикатэ згэатақэей, ацстазаара ацабыргхата алакта итарцшны апоет ирфеиарафы хшыфзышьтра ззиуша акы акэны иубоит. Ацсуа поезиа ацсабара ибзианы итызтаахьоу, акымкэа, ифбамкэа аусумтақэа азызкхьоу, иакадемикра анафысангы, ихатагы абафхатэра змоу петны хмилац сахьаркыратэ литература далагылоуп.

Сыззааиуа, апоет-атцарауаф дзыхцэажэо, зфымтақэа еилирго апоет игха-цхақэа шибо ирхаухауны акэымкэа, излаириашаша амфа иирбоит аргументла ирцабыргу игэаанагарақэа тцатцгэыс икатцаны.

Абас икоу ахшыфзцара сара иатцызбаауеит Иван Миқаиа изку академик Валентин Кэағэания истатиа «Агэи апси ирхылцыз апоезиа».

Аранза икоу акритикатэ згэатарақэа ирыцыстцоит даеа хшыфзцарақэак. Уи убри ауп: сара цхьафык, литературатэ тцаафык иахасабала истахуп Иван Миқаиа еипш икоу абафхатэра змоу апоет ипоезиатэ рфеамтақэа рфы ирылызбаарц, хаамта агэеисыбжь зныруа

аепикатә ҫымтагы. Ииашоуп, арцепт итара атахзам, икататәу, иотәу апоет ихала идыруеит, настгы рҫиаратә цәаоуп, досу дызмароу амҫала ихәаакәйтцит ирҫиаратә усура. Аха егья убас акәзаргы, алитература ажанр аҫы апоема ахатыр дууп, ацхьяоцәа бзиа ирбо иреиуоуп. Апсуа пхьяогы апоема агәыбылра имоуп. Уи бзиабара икит апсуа литература аклассикцәа Дырмит Гәлиа, Иуа Коғониа, Баграт Шьынқәба, Леуарса Кәйтцниа, Қьаазым Агәмаа, Леонти Лабахәуа...репикатә пцамтақәа.

Цабыргуп, Омар Хаиам дузза поемакгы имазам, аха адунеи иадыруа поетуп хәа зхәоуггы дубап. Ус ихәыцуагы, гәыбған узитом, аиаша дацәыхарам. Амала уи дызхааныз аамта аеакын, апстазаара ацәкәырпақәагы ржәылашьа зынза ихазын. Иахья ХХІ ашәышықәса ауаҫы ипстазааратә тахрақәа рымехак еиха итбаауп, ипсихология шәазызарақәа ацуп, еибарххоуп, идунеихәапшышьа тцкар рацәала еиларсуп, агәыхалалра, аразра ицәмачуп, ичхара цсыеуп, инерв ахәаакәа тшәоуп, еидыгәгәалацәоуп, арахь интеллект акәзар, ихаракуп, апсабараҫ икалоу-ианылоу ацәыртцрақәа иарбан изымдыруа!

Сыззаиуа, абри аамта уадао ахаҫра зныцшуа аепикатә ҫымта-апоема жыцәк иадамхаргы, Ива Миқаа ипоезиатә рҫиамтақәа ирыцлар поетк иахасабала ицегь дхатәаны апхьяо иблаҫы дааиуан, илирикатә жәеинраалақәагы еитарсшәа иухәозар «рыбға» еиха игәгәахон.

Ииашоуп, дарбан рҫиаҫызаалкгы анс катца, арс катца хәа адтақәа узитом, иагьидикылом. Избанзар, уи имоуп идунеихәапшра иатцанакуа ихатә «лабораториа», уака идәылтыз ирҫиамтақәа,

ибаѡхатѣра аханатѣ иатѣышьтѣроу, ирѣиаратѣ манера, ицѣаѡа
иахылтѣыз роуп. Аха убас шакѣугыы, Иван Миѡаиа ипоезиатѣ
рѣиамтѣакѣа иахъатѣи хѣамтѣ еилашѣа-еилытѣ ахаѣра аазырѡшуа
аепикатѣ ѡымтѣ рылубаауа иѡалар, поетк иахѣсабала итѣегыы
дгѣылтѣаахон, ирѣиаратѣ диапазон аѣартѣаулон, аѡхъаѡгыы уи
ипоезиа ашѡа имоу азѣлымхѣара еихѣы иарлахѣыхуан. Сгѣы иаанагоит
абри азтѣара Иван Миѡаиа дазхъаѡшып игѣаѡараикып хѣа. Уи азы
иатѣаху – абаѡхатѣра, аѡстѣазааратѣ ѡышѣа, агѣахѣара-зегъ имоуп,
насгыы ирѣиаратѣ усура иасакыыхѣымтѣоуп, даѣакала иухѣозар,
игѣгѣамтѣ дѣагылоуп. Азѣымкѣа-иѡыѡъамкѣа ажѣа сахъарк азѡазаѡѣа
ирхѣахъеит иаѡырѡахъоу аѡымтѣакѣа иреиѡгу ирымѡыѡ, аха
ирыѡраны иѡоу ауп хѣа. Ари ахшыѡѡцара итѣабыргхѣаѡуп,
аромантикатѣ ѡѣа ахазаргыы, алитературатѣ ѡстѣазаараѣы иѡатѣѡкѣоу
ауп.

Иван Миѡаиа ипоезиатѣ рѣиамтѣакѣа рзы итѣегыы уззаатгылаша кыр
ыѡоуп. Аха уажѣазы аранза иаххѣаз аѣы хѣаагылап, насгыы ѡѡѡзала, нас
иаабап. Егырахъ, апоет Иван Миѡаиа игѣгѣамтѣеи итѣымтѣеи
дырѣагылоуп, арѣиараѣы агѣазыхѣара имоуп, исахъаркшѣа иухѣозар
икалам ѡѣафыруеит.

Иажѣеинраалаѡѣа, иажѣабжъѡѣа иуара-шѣарламкѣа апериодикатѣ
кыѡѡхъ аѣы иѡѣырѡѡеит, аѡхъаѡѡѣагыы гѣахѣарыла ирыѡхъоит. Уи
имилат сахъаркыратѣ литература аизхѣа-зыѡъара иаѡхраауа,
изырызгауа аѡымтѣакѣа иара иѡнытѣ аѡхъаѡ дырзыѡшуп. Агѣрагыы
игоит абри аус ѡшъаѣы уи арѣиаратѣ кѣѣиараѡѣа шизыѡшу. Ус шакѣу-
ирѣиаратѣ усура ишасакыыхѣымтѣоу хара хамѡозаргыы иартѣабыргуеит
атѣыхѣтѣатѣеи аамтѣазы инапы итѣытѣыз иажѣеинраалаѡѣа,

иажэабжькэа. Урт ахтэ акык-обак апхьаф иубоит абри ашэкэы иацу афы. Ари афактгы иахэоит апоет, апрозаик, апублицист Иван Миқаиа арфеиара аус цшыафы исакьахэымта дыштагылоу, настгы хдоухатэ мазарақэа зеггы иреихау хсахьаркыратэ литература ицегь афымта ыщкэа рыла иргэыргъараны дшыкоу.

Атцааратэ гэазыхэара сыманы иацыстаз сшэкэы «Иван Миқаиа ирфеиаратэ хафсахьа» хсыркэшоит XIX ашэышықэсазтэи аурыс ашкэыффы, афилософ, апублицист А.И. Герцен ихэахьала: «Вся жизнь человечества последовательно оседала в книге: племена, люди, государства исчезали, а книга оставалась».

2019ш.

Иацу

Пҫхэыс даазгаша, хатца ицаша

Пҫхэыс даазаша, хатца ицаша,

Шәеибацшаала, шәыццакла.

Зытх каччаша, зымш лашаша,

Атцей ссирқәа шәаазала.

Ацсны лаша пхьаҕа изгаша,

Хша рацәала шәеизхала.

Ацсуа имра иштәмшәаша,

Зеггы аргама идшәырбала.

Аҫацахәа зҫахәы зхәаша,

Ацсуа бызшәа шәыхьчала.

Наунагза игьацаша,

Ацсуа ламыс лашәтцала.

Атцара-дырра ацәашыы лаша,
Хыхьза шәфәхан иашәыркла.
Адунеиаф еицгәарташа,
Иаартым фыцқәак аашәыртла.

Пцхәыс даазаша, хатца ицаша,
Шәеибацшаала, шәыццакла.
Зых каччаша, зымш лашаша,
Атцеи ссирқәа шәаазала!

2019

Абри адгьыл саргы сықәуп

Ара амрагь хаарак ацуп,
Икажжы ихалан ианыцхо.
Ацсаатә ирхәо рашәагь ссируп,
Ацсы зхоу зегь иргәапхо.

Убла зхьысуа фыцбарахыуп,
Бзиабароуп ашәа зхәо.
Ашьыжь цшалас бырфын лыхыуп,
Ицшқарахза ианкашәшәо.

Шәышықәса зхытцагь ара дөыжәуп,
Икәымжәы-икаба дкашәкачо.
Анцәа илца адгьыл иацуп,

Уи иахъанзагъ еиқэзырхо.

Аныхақәа ҫоурых кәырчахоуп,

Сыжәлар иртәу, изыхьчо.

Урт еилазго иҫыхәтәа шәартоуп,

Мѡакгы имоуа дызлацо.

Абри адгыл саргы сықәуп,

Сашәа зыскыз, зашәа схәо.

Сымрагъ кыдуп, сымзагъ кыдуп,

Аброуп сымрагъ ахьташәо.

Машәырк ҫъара иҫамлазакәа,

Анцәа имтан ашыжь шеит.

Аеиқәыршәан иаанымхазакәа,

Амшгы амѡахь инаскьеит.

–«Зашәа амшгы ус интәаша»

Сгәы сҫахәыцуа усгы схәеит.

Илаша-лашо амш зырҫаша,

Амрагъ ѡытцшәан икаҫцеит.

Ишҫабзиоу алагашьа,

Мшыманшәалак агәра згеит.

Акарматцыс хәыҫ бзиа збаша.

Сгэыґра ашәала иарыґәґеит!

2019

Амсыр қбаадаґ са сцәахәа

Амсыр қбаадаґ са сцәахәа

Уанцо сгәатца утыхәхәа,

Ихәа имзакәа са сзеипшроу,

Сгәы итцхо, сыцсы златоу.

Ашьыжь заза анкахәуа,

Иумырзытын ихтакуа,

Иказ ашәтқәа ишырхацсоу,

Ишыцшзоу, ишразоу.

Амсыр қбаадаґ са сцәахәа,

Уанцо сгәатца утыхәхәа,

Ицшаа, игәата, изакароу

Ауаф ихәо, кыр иацсоу.

Нас ашьшьыхәа еизгала,

Ауафытәыфса изгала.

Лашьцарак атцх ианахоу,

Цәымзак уашьтаз илашоу.

Амсыр қбаадаґ са сцәахәа.

Уанцо сгәатца утыхәхәа.
Издыруеит усқан сыцсы штоу,
Сшықәу сыдгьыл зыцсы зхоу!...
2019

Ара сықоуп уеышькыл зкуа
Абзиабара мца уарцхозар,
Угәатца италан итахәхәа.
Ихырхаган утцхкәа шозар,
Ашьыжь мрәшәахәа ахьыхәхәа.

Уҫара акафхәа ишәахәозар,
Адунеи уқәзар угәы цыруа,
Ацстазаара агьама убозар,
Хаара-бзаарак зыртысуа,

Иууа, иухәо, ухьз тнагозар,
Афыза изыхәа угәы былуа,
Иатаххазаргы апхья уцозар,
Ахатца ипышәара ахьиуа.

Ус ашышьыхәа инажәроугозар,
Уқәра апшалас наухашәшәуа,
Аамта ссирзак гәхьяаугозар,
Цьара инужьыз, узызгәыкуа,

Уара уныҳәоуп, сыгәра угозар,
Уажәрагь шкәакәоуп, ҕыц ишәтуа.
Учы мазеиуп, учыжәлозар,
Ара сыҕоуп, учышькыл зкуа!
2019

Абзиа уашьтаз, сөыза абзиа

Абзиа, уашьтаз, сөыза бзиа,
Абзиа, абзеира аанагоит.
Шьыжы иуазхәо уа шьыжьбзиа,
Дзеипшроу иблақәа иудырбоит.

Абзиа уашьтаз, сөыза бзиа,
Аамта ласцәаны ицоит.
Агәы бзиа, ацсы бзиа,
Уафы бзиақ деиқәнархоит.

Ауафы лаша уа мшыбзиа,
Иахья умышьта сархиоит.
Атцхгы бзиан, амшгы бзиолуп,
Хәылцыиатцәагь ааигәахоит.

Абзиа уашьтаз, сөыза бзиа,
Абзиа угәыхәтәы уахьнагзоит.
Угәы бзиа, ухы бзиа,

Ашыжь ныҳәан иузшроит!

2019

Ашәтыш беипшны ҫың игәылтыз,

Бара ааңыра бырхиеит.

Исымбазакәа иахьсызцәыртыз,

Мчык ба бааңырахь сагеит.

Бааңын салоуп, схы-сгәы хызхыз.

Былапш хытңын сгәы итәтәеит.

Сцәаныррақәа бахь сышьтызхыз,

Быкәша-мыкәша ртың картцеит.

Ә-ааңырак сдунеи зырҫыцыз,

Шәахәа кәадала сыдыңхеит.

Әажәак сыман схы-сгәы итысхыз,

Ибасхәарц бышка сыҫырхиеит.

Амәа сшықәыз инасыңпрааз,

Ааңын нықәхәаша ицеит.

Әажәак бақәаха сызхьымзас,

Азын тәаеипш сгәы итәхеит

2019

ИХЫСНЫ ИЦАЗ

(ажэабжь)

Аамта ухэеит хэа зака хьааи гэакреи ирылацшхьоузеи, шака зынреи, цхынреиагнагахьоузеи, аха иара нтэарак ақэзамкэа, еицакрак амазамкэа ишцац ицоит.

Ауафьтэыфса уааизхэыцыр дрыцхаушьартэ ауп Анцэа дишаны адунеи дшықэу, иаамта убас иласны ицоит, даахьацшаанза ифара неицыртцны, иажэра ашэа хэо, игэы иеанзамкэа иашта иааталоит. Иутахы-иутахым уи уацылароуп, уацымлар, уабаци, уаха ушьтахька гьежышьа анумам. Изхысхэааз иахьа сара Нахар Шларба зыуафьбжара инахысны амфа иқэу рхыцхьазара сатцанакуеит.

Иацы акэушэа сыбла иаахгылоит гэыргьа мшы хаала еибаркыз схэычра, сфара аамта.

Ускан уи нтэара ақэымшэа, есымша ус иаанхозшэа сгэы иабон. Иахьа зны-зынла сызнысхьо амфа, уи амфафэ сзынкьаз-сзынцаз саназхэыцуа, ихьыу-хьыууа сгэы иаатцалоит игэырцшаагоу, исзымхаз схэычра, сфара аамта, уи иацыз абзиабара, ацқара, уахынлатэи пхызлатэи сыпыррақэа хажэфанафэ аиатэақэа рпхашьа, амра агылашьа, шака цэыртцра ссирқэа адхэалоузеи афара хазына.

Абартқэа зегь зхысхэааз, ааигэа афны стэаны ателевизор сахэацшуан. Ацьынцэтылатэ еибашьра ду аиааира 70 шықэса ахытцра иазкыз адокументалтэ кино сахьа саланахалан. Шака азаб еиқэатцэа рхыргазеи

хажэлар, закэйтэ фырхатцароузеи иаадырцшыз зхы-зыцсы иаеигзоз хаибашьцэа. Ателевизор кыр аамта садхаланы сыштэаз схата исызгэамтазакэа саб игэалашэара иазкыз сахьақэак рызхытцра сналалейт...

Саб Ацьынцътэылатэ еибашьра рацхьазатэи амшқэа инадыркны атцыхэ-тэанынза далахэын, ауагеимшхарақэа зегьы ихганы деибганы ифныка дхынхэит. Сабду ипазатцэ деибганы дхынхэуейт хэа аниаха згэыцрақэа арахэыц па иахьынхалаз ғыц адунеи изшазшэа дкалазаап, ицэқэа фба нкажьны ишьызаап, агэыла азла еизганы фаха-фымш ичкэын ачара изиуазаап.

Ашкол сантаз зны-зынла саб сихэалон аибашьра аан дшеибашьуаз атэы сэейтэихэарц.

– Хаи, дадхейт, иабаутахьу, уи аамта сгэаласыршэаргы стэхым, - хэа иажэа аафахитцэон.

Ажэак ала саб ари аамта еиқэатцэа лагырзыла итэыз агэалашэара ицэыуадафын, иагытахымызт. Амала Ацьынцътэылатэ еибашьра аан иоуз ахамтақэа, аорден, амедалқэа хатыр рықэцаны, итцэахны иман, халакьысыргы итахымызт. Исгэалашэойт, ахпатэи ма апшьбатэи аклассаф стэан.

Фнак афны азэгы дыкамызт, схала сакэын цшэымас иказ. Атаацэа зегьыцсрак ахь ицаны икан, сара урт аанза афны-агэара сахылапшырц адтца сыман.

Ус, сгэы ғыгыуа, икастцарызеи хэа сыштэаз, хашта дааталейт хэычык, са сейха еитцбыз, хаб иашья ица Мазлоу. Мазлоуи сарей лассы-лассы хаицыхэмарлон. Хгэылара ахэыцқэа мачын. Избанзар, уи ахэафы зынза цшьба хэба тзы ракэын инхоз.

Мазлоуи сарей иарбан хэмарроу хазлагара хэа хшеицэажэоз, ахацахэа иаасгэалашэейт саб имедалқэа ашэындыкэраф итцэахны имаз.

– Уааи аибашьра хэхэмарып – схэейт саалкьан.

– Изаке еибашьроузеи? – ихэеит Мазлоу, исхээз ахи-атцыхэеи ееила
изеилмырго.

– Саб дызлахэыз аибашьра ду, афашистцэа рабашьра, – схэеит.

Ус анысхэа, афашистцэа рызбахэ иахахьан иаразнак дақэшахатхеит.
Уажэраанза асеипш ахэмарра Мазлоуи сареи иацшьхамгацызт, ари
рацхьатэи хэмарран.

– Уааи амедалқэа хацхьа иахтап, – схэан саб имедалқэа ахьтаз
ашэындыкэра хнахагылеит. Азнаказы саашэеит, издыруан урт амедалқэа
рааигэара иара саб ида даеазэы дшымнеиуаз, днеиргьы шыкамлоз. Сара
моу сашьцэа еихабацэагьы уи рзыгэагьуамызт. Май мза 9 ааигэахо
ианалагоз, есышықэса саб урт амедалқэа аацэыригон, нас акакала
арыцкьага ахэша еипшыз акы нақэтэаны, кадифа еытк изтаз аатганы
иахьшьуа, ицырцыруа ирыцкьаны, мацкьа-шьацкьа атыцахь интеитдон.
Сара ааигэа сгыланы сахьцшуаз, иқэыпсычхабжь сахауан. Нас май 9 рзы арт
амедалқэа иацхьа инатаны, иеы днақэтэаны аусхэартахь ддон.

Уажэы Мазлоуи сареи саб имедалқэа зтаз ачақьмацья хэычы
ашэындыкэра иаатааган, ацаха шкэакэа илахээз амедалқэа аацэыраагеит.
Урт саб ирыцкьеижьтеи кыр аамта штцхьазгьы ицырцыруан, иахьа ашьыжь
ирыцкьаны интеитцазшэа.

– Аа, уацхьа иат схэан, ѿ-медалк Мазлоу инеисыркиит. Егьырт амедалқэа
акакала исшэыз скьяе хэыч аеы амедалқэа рышьтахь ирымаз ақьынста
еипшыз аркыга ала адхэалара салагеит.

– Ее, ари закэузеи, уара абриакара амедалқэа рацэаны иумоуп, сара ѿба
затэык сүтеит, ихэан Мазлоу агэынамзара ааирцшит.

– Сара скамандируп, сеихабуп уара уатцкьыс – еилукаама? – схэеит.

– Мазлоу даарагь игэампцахкэа ихы ааирцысит, еилыскааит аанарго.

Пытрак ашьтахь ашта хныкэлеит хмедалқэа хьархьаруа.

Акыр аамта аибашьра хэхэмаруан хшэакь лабақэа кны.

Исгәалашәом шақа аамта цаз, аха айбашыра хәмарра хгәы ахшәан, ампыл асрахь ҳаиасит, ҳмедалқәа хгәы ишкыдыз зынза иаххаштын. Хзысуаз арезинампыл ианааз абжа қацшыын, егы азыбжак еитцәан, аха уажәы ацшшәы цахьан, акыргы итатахахьан, игәгәаны уамыскәа аитатра ацәыцәгьан. Амба атыцан ѿ-хахәк шытатцаны, халашыѿқзаны ампыл асра хәфын. Ашорагь иаха-иаха иацлон, аха хара уи аабо ҳақамызт, мақәахәара хәеилыхны ампыл хашьтан. Амба иаха ирацәаны итазыршәуа уи хәарада аиааира игон. Шыбжхьафара аамта аайжьтеи акыр шцазгы, хара аха ҳамамызт, ҳаицлабра иаха-иаха халанахалон.

Ус саб ибжы аагеит.

– Агәашә аарты, иумбазои хшааз? – ихәеит. Сыѿны снейны агәашә аасыртит. Сани саби, сашья еихаби рыеқәа ишрықәтәаз ашта иааталт.

Мазлоу иаразнак днеин икьяә аайшәитцеит, саргы скьяә ахышьтаз ианашьтысх, игәастеит ицырцыруа амедалқәа шахьынхалаз.

Рацхьаза зынза исшәысымтарц сызбеит, аха саб ицәымгын мақәахәаранза хәеилыхны ханибоз, аихабы иәацхьа иагья дгәакьазаргы иеыхтны ацәырттра цхашьара дууп хәа ипхьазон. Иқастара сзымдыруа хамтак схәалаханы сышгылаз, саб ибжы стагылазаашья саалнахт, амцагь ѿасхытцәеит.

– Мазлоу дад уааи, иабааугеи арт амедалқәа? – хәа диазтааит. Мазлоу игәы иаркыз ѿ-медалк иблақәа рыхмыжьюа.

– Нахар итцегь имоуп, – ихәеит Мазлоу, саб даараза диргәыргъарызшәа.

– Уааи уара арахь, – ихәан, Саб даасыцхьеит.

Сара скьяә ахызгара сзымдыруа, аарла иара иахь сәынасхеит.

Скьяә аасымхны днахәацшызар, имедалқәа цырцыруа инеиәацхеит.

Мазлоу акгы еимхәазеит, амедалқәа ѿба иацхьа иамаз ааимихын: – «уца дад аѿнықа» хәа еихәеит, рацәак дақәмыгәгәакәа.

ѿынѿықәра ныстдыргы ахаан исхаштуам уи аены саб исықәихәацәаз.

Шака иеиҕыыз сипказтгы.

Ари ахтыс аныкала ашьтахь, сан лшөындыкәра саб имедалкәа этаз хара-хара савсуан, затца иаасмыртрыз.

Аамта цон, саргы исызхауан. Сыкәреипш сдунеихәапшышьагы иаха-иаха аеапсахуан, исылшоз ала аоны атаацәа срыцхрауан. Атцарагы бзиан истцон, ашәкәыпхьара зегь реиха исгәапхон. Избанзар, сашьцәа аихабацәа ыцьа иреихазоу атцарауртакәа ирылгахьан, сабгы Акәатәи ашьхаруаа рышкол. Урт ирыбзоураны аоны ашәкәкәа рацәаны ихаман. Сашьцәа аоны ианыказ, хазы иалхны исыртон сзыпхьашаз ашәкәкәа, иахарак апсуа сахьаркыратә литература, аурысгы рацәаны икан.

Ашьтахь сашьцәа атаацәара ианаланагала, хаз нхара ианалага, досы рышәкәкәа ргеит, аха имачымкәа сара сзынгы иаанрыжыит, саб итәкәагы анацла, сзыпхьашаз шака стыхыз ыкан.

Җнак ашәкәыпхьара сшаҗыыз, саб җыла ашта дааталан, иҗы нҗеиҗәан, аоны даафналт.

Сара иаацъасшьеит ас заа саб иаара, избанзар уи илашьцаанза аоныка дзыхынхәуамызт, аусхәартәҗ иускәа рацәан.

– Зык сзыкнах, дад, зык насыкәыстәароуп, уаха Очамчырантәи асасцәа хзаауеит аизара ду хамоуп, – ихәеит итаца ихы налыкәкны. (сан лгәы баапсны дышьтан).

– Уара уеизаракәа ртыхәа цымтәеит уеизгы, – лхәан, сан дахышьтаз даакәындкәындит саб иахаратәы.

Саб алаҗимтзеит.

Стәаца али-пси рыбжьара хкәаб зыла ихыхәхәа амца инахакналхәит. Стәаца ыцьа ахшара дышранызгы саб иҗы дцәажәазомызт, сара сакәын урт цхаражәхәафыс ирымаз. Стәаца саб ак иалхәарц анылтахыз сара исалхәон, сара уи илхәаз саб изеитасхәон.

Ускан аҗыкәабарта, аванна азыпха кранла иаауа, мамзаргы газ плитак

инакэыргыланы азы уршыртэ атагылазаашыа ҳа аҳакэым ҳқытае зэгы имамызт.

Избон аеапараеы стаца саб аеыкэабаразы иитахкэаз ампахьшы, асапын, амачалка дзыкэтэалоз акардэ лаке, итака матэа ртыпкэареы ишыкэылтоз.

Саб ипата даара иубартэ еиыланы ишыкэамызгы еыц асра даеын.

Хамтак ашьтахь, саб ипатасара далгеит, азгы шит. Иареи сареи хаицхыраан, нак-аак амаа кны акеаб аеапарахь ионаагалеит. Ус зыхьшэашэала итэны даеа кэабкгы гылан, нас урт еилазоаны аеыкэабара далагар акэын. Ус акэын сан саргы сшылкэабалоз.

– Уан лакэгэышьян сыбга зыркэычлоз, аха иахья ура усыцхраа, ушьтан уаныстаххо сааупхьяп, – ихэеит саб ихы насыкэкны.

– Бзиоуп, – схаеит, хэычыкгы иаацьясшьеит. Избанзар саб иеаникэабоз сара ахаан ибга смыркэычыцызт, иара ихэанеипш уи сан лакэын иаеыз, ма сашья еихабы. Иахья сара иахьсыдитцаз кыргы сеигэыргьеит. Саб аеыкэабара даеын, сара стэаны санитаххо ҳа сыцшын.

Мраташэарахь алакэра иаеыз амра хматцурта ионалашон Ашта аганаеы ататын рыпхракэа рыла икэтцаз ататын рцеага аметэы «машынакэа» еикэагта «реихамоа» икэгылан. Ацеара иаеыз ататын аффы сахауан, уи иагьсыхэомызт иагьспырхагамызт. Сзызхэыцуаз урт уаха аказармахь рыонагалара сара сымацара иахьсыкэшэоз акэын. Урт рхыпхязара оба-хца ракэызтгы схы икэскрын, аха дара рацеазан, настгы азэы имацара урт рыонагалара ицеыуадаохон.

– Уааи дад, ушьта, – саб ибжы аагеит. Саргы ашацахэа хеапарахь сеынасхеит.

Саб акардэ дыкэтэан, ибга сара исеирханы.

– Аа, уст, дад, нас унапы узэзап, – ихэан асапын шэах иарганы ирмазеихяз амачалка ду аасиркит. Саргы ижеоахыркэа инаркны ашыо-

шыоҥхәа амачалка ихьшьра сналагеит.

Хыхьынтә тҕака ихьшьуа сышнеиуаз игәастеит иаргъарахьтәи ижәшәаҕья аҕака еихык-еитцык, дук рыбжамкәа ҫ-шәахстак. Урт тәоаҕан, ицәа-ижьы еипшымкәа даҕа цштәыкгы рыман, иаҕа ишкәакәәкәан.

Сгәы акы налакьякьазшәа збеит, уахь амачалка ахьшьра салагар ихьыр хәа сшәеит. Уи иара еиликаазар акәхап; – Аргъарахьгы иахынны, дад, урцәымшәан, урт ашәахстақәа сыхьзом, игъахьеит, уара уеихагы еихабқәоуп қәралагы, – ихәеит саб.

Нас ашәахстақәа ахьаныз атыц иакәмыргәгәакәа аарла амачалка нахьысшь-аахьысшьит.

– Иакәыргәгәа дад, зехьнцъара ишьахьушьуеицш уагы иахьшы – ихәеит.

Иагья зундазгы сара урт ашәахстақәа егырахь еипш игәыцны, иакәыргәгәаны исзахьшьуамызт. Иаргы сеиликаауазар акәхарын, уахагы алаҕимтзәеит. Нас, – Иазхоуп дад, иазхоуп, унапы зәзәаны уца, – ихәеит, ибҕа шсырҕәычыз игәацхоу игәамцхоу хәа сара акы сзеилкаауамызт. Сара убриакара сеитцәдыргәгәеит урт ашәахыстақәа, иахьинылаз, ианинылаз, изыхкьаз хәа иазтаара сзымгәаҕыкәа сышьтахька саагыежын, аматцурта сааҕналеит.

Абри амш инаркны саб иаҕа дрыцхасшьо салагеит. Истахын есымша игәы иахәара акы аҕатцара исылшоз ала. Зны-зынла иаҕа цәыкья сышьталаанза аусурахьтә даныхынхәуаз, иазиацкқәа ишьхра даналагоз, афырхәа сәатцкьан сара ишьхра салагон.

– Унапы аҕашьуеит дад, ихәалон, – аха сара гәаныла уи игәы ишахәоз гәастон.

Саб еснагъ цсуаматэала иееилеихэон, уи иара игынаалон, избанзар цэеижыла дкалаза дыкан. Иқэрахъ дышнеихъызгъы ахаан иеырхэон дныкэомызт.

Сара уи изеицккэа иара дгылаанза, есымша акэымзаргъы икрыцкэон, ицырцыруа инаган дахышьтаз икаруат ахафы исыргылон. Саб уи игы иахэон, ибзиан ишысрыцкэызгъы азгэеиталон.

Иахаразак саб ыла акэын дышныкэоз. Иара дзыкэтэоз иеы Хьацшь ахызын, апхын иареи сареи, Тоумышь азафы илбааган иахкэабон. Нас агэра кны ихаман аоныка ханаауаз, абна, ашэтцла хауракэа, ацкэа, ахьакэа, ахьацакэа, аныцэ реицш еилагылан. Игэыкатцаган атцаракэа шэахэон, аккара рцэажэо.

Аоны саныказ, саб цъара данцоз иеы кэадырны иахьфахэаз ахь дакэтэарц ифанынеихоз, сыоны сихъзаны иеышькыл аанкылан дэыжэыстэон. Избон уи иара ишигэапхоз.

Ашколаф аихабыра класахь саниас, ынак адиректор дсыцхьан исыдиныхэалеит ажурнал «Амцабз» ианыртцаз сажэеинраала «Ашыкэс фыц» зыхъыз. Ажурнал аномергъы хамтас иситеит. Аоны сааит сгэыргьатцэа, сан илсырбеит ажурнал. Сара истахыз уи акэын, уаха саб данааилакь лара илырбарц. Сара исырбар фхэаразшэа икалон, настгы иара саныцэалакь ашьтахь акэын данаауаз.

Ашьжымтан шаанза ашколахь сцарц сындэылтцуан аамтазы, Нахар уааи аранза ихэан, саб ибжыы насыкэиргеит. Саргъы саахынхэын саб дахышьтаз иапхьа саагылт. Иаха санаа, уан исылтан сапхьейт уажэеинраала, истрэапхейт, иудысныхэалоит, амала ажэеинраалакэа рыфара уханагалан уара иагумыжыын, еилоугзар убаскан ауп уанбзиазахо, – ихэан цыткгъы даадышэырччейт. Схылца атцыс тахэуа, аоны сындэылтцны ашколахь сфынасхейт.

Усќантәи саб иќәра аќныза ушьта саргыи снейрц егысыгым. Шаќа шыќәса цахьоузеи уиаахыс, саб идунеи ипсаххьейт, зыцсы ахыи ахьыршо инейша.

Аха ахаан исхамыштүа исзаанхейт, ицырцыруа ачаќьмаќьа итаз, ашьей алауырзи ирыхәцсаны саб иазаз, дыќанатц дзыхзызоз иордени имедалќәей.

Иахьагыи саб анышә дахьамадо инышәынтраф саннейуа, имаша иахагыло ахахә хьшәашәа иаласо ипатрет санахәапшуа, ихьыхьыууа сгәи иаатцалойт саб игәхьаагара, сыбла иаахгылойт зны ибза ансырќәыцуаз иарѓьарахьтәи ижәшәаќьа атцаќа ианыз ф-шәахстак.

Сыќанатц исхамыштүа исзаанхойт саб ипсра мышкы шагыз, ичкәынцәа ахәфык хааизганы ихайхәаз. «Исхшаз, ишәыхшаз, шәыбзеирамзар, шәыцәгьа мбакәа сахьцо, схысны сцейт хәа исыцхьазойт. Убригыи шәдыруазар стахуп, шәнапы еикәыршаны шәыќаз шәыхәфыкгыи шәыќанатц». Абартц саб атыхәтәантәи иажәаќәа усќан ейха, иахьа ибзиан ейлыскаауейт, атцанзагь сархәыцуейт.

Шаќа дуафы мшыз саб хөык ичкәынцәа рыцсрей, фыцьа иматацәа Адсны Адьынцьтәылатә ейбашьраан итахаз ртәи изымдыруа, идунеи ахьипсахыз. Ииашатцәќьаны дхысны дцазаап...

2018.

Руслан Хәәеи-иҗа Қапба

Иван Миаиа
(Ирҗиаратә хаҗсахъа)

Руслан Хонеевич Капба

Иван Микаиа
(Твоческий потрет)

Асахьақәа

№1. (ашәкәы алаатәы.

№2. Апоет иани иаби Хәыхәа Касланзиа. Ирод Миқаиа.

№3. Иван Миқаиеи иашьцәеи иареи.

№4. Лиудмила Қаңьаиа.

№5. Маиа Миаиа – апоет ицха.

№6. Сандра Миқаиа – апоет ица.

№7. Қаңьаиа Канта – апоет иабхәа.

№8. Тиа Воуба – апоет ианхәа.